

Eesti

Laste vaesusega võitlemine ja laste sotsiaalse kaasatuse edendamine

Riiklike poliitikate uurimus

Mare Viies

Tallinna Tehnikaülikool

Lahtiütlus: käesolev aruanne ei peegelda tingimata Euroopa Komisjoni või teiste ELi liikmesriikide vaateid.

mai 2007

Euroopa Komisjoni
Tööhõive, sotsiaalküsimuste ja võrdsete võimaluste peadirektoraadi
nimel

Sisukord

Kokkuvõte	4
1. Laste vaesuse ja heaolu ulatus ja olemus eestis	5
1.1. Ülevaade sissetuleku ja leibkonna tunnuste põhjal	6
1.2. Tervishoid	7
1.3. Haridus	9
1.4. Elamumajandus	11
1.5. Turvaline keskkond	12
1.6. Juurdepääs lastehoiule ja teistele sotsiaalteenustele	13
1.7. Kultuur, sport ja vaba aja veetmise võimalused	15
1.8. Osalemine ühiskonnas ja diskrimineerimine	17
1.9. Põlvkondadevaheline halvemuste ülekandumine	18
1.10. Hooldeasutused ja asendushooldus	18
1.11. Lastevastane vägivald, laste röövimine ja lastega kaubitsemine, kodutus, narkootikumide kuritarvitamise kõrge tase, kuritegevuse ohvriks olemine või selles osalemine	20
2. Hinnang üldisele raamistikule poliitikate koordineerimiseks ja väljatöötamiseks	21
2.1. Poliitikaraamistik	21
2.2. Peamiste poliitikate analüüs	24
2.2.1. Juurdepääs (kvaliteetsele) tööhõivele	24
2.2.2. Sotsiaalkaitsetoetused ja maksusoodustused	25
2.2.3. Subsideeritud teenused (nt tasuta koolitoit, puhkused)	27
2.2.4. Haridus	28
2.2.5. Lastehoid	29
2.2.6. Elamumajandus	31
2.2.7. Tervishoid	32
2.2.8. Sotsiaalteenused	33
2.2.9. Poliitikal riskilaste hoolduse ja kaitse edendamiseks, sealhulgas integreeritud varajase sekkumise algatused või poliitikal erivajadustega laste abistamiseks või diskrimineerimisvastased poliitikal.	34
2.2.10. Poliitikal laste osalemise edendamiseks sotsiaalses, kultuurilises, huvitegevuslikus ja sportlikus elus	36
3. Hinnang poliitikate rakendamise ja mõju jälgimise korraldustele	37
Viited	41
Lisa 1: Üksikasjalik teave laste vaesuse ulatuse ja olemuse kohta	49
Lisa 2: Tabelid	58
Lisa 3: Bibliograafia	61

Kokkuvõte

Põhiseaduse ja rahvusvahelise õiguse alusel on riik kohustatud pakkuma vanematele võimalusi oma laste üleskasvatamiseks ja tagama lastele nende põhivajaduste rahuldamise, kuid Eestis ei ole riigi abi vanematele ja lastele veel sellisel tasemel, mis tagaks lapse kõikide põhivajaduste rahuldamise kooskõlas rahvusvaheliste lepingute ja riiklike õigusaktidega. Laste vaesuse ja sotsiaalse tõrjutuse peamisi aspekte võib kirjeldada järgmiselt:

- laste suhtelise vaesuse määr keskmisest kõrgem, eriti vanuserühmades 0–4 ja 15–17 aastat ning kõigis vanuserühmades meessool kõrgem kui naissool;
- õnnetustest ja vigastustest tingitud surmade hulk aastas 100 000 inimese kohta väga kõrge;
- kõrge väljalangenute määr koolikohustusega laste hulgas;
- suur alkoholi- ja uimastitarbimine.

Laste vaesuse ja sotsiaalse tõrjutuse vältimine ja leevendamine on poliitikakujundamisel olulisteks prioriteetideks. Laste vaesuse ja sotsiaalse tõrjutuse vältimiseks ja vähendamiseks on Eestis olemas selged poliitikaeesmärgid ja sihtmärgid; isegi valitsusliidu programmis aastateks 2007–2011 on pere- ja rahvastikupoliitika toodud esiplaanile. Ka on laste vaesuse ja sotsiaalse tõrjutusega seonduvates erinevates poliitikavaldkondades mitmeid strateegilisi dokumente, mis väljendavad mitmemõõtmelist lähenemist kõnealusele probleemile, alustades lapse õiguste tagamisest ja lastele turvalise kasvukeskkonna loomisest, lõpetades lastega kaubitsemise, prostitutsiooni ja pornograafiaga (kõige otsesemalt on seotud „Lapse õiguste tagamise strateegia 2004–2008“ ja Eesti sotsiaalse kaitse ja kaasatuse riikliku aruande 2006–2008 „Sotsiaalse kaasatuse kava“ – sotsiaalse kaasatuse riiklik tegevuskava). Erinevates strateegilistes dokumentides on püstitatud poliitikaeesmärgid ja **sihtmärgid** **sihteesmärgid** ning kirjeldatud kavandatud meetmeid vastavalt laste vajaduste olemusele.

Eestis on märgata korralduslikku tegevust laste vaesuse ja heaolu küsimuse süvalaiendamiseks riiklikus poliitikas, kus sotsiaalse kaasatuse tegevuskava 2006–2008 täidab koordineerivat rolli, kuna sellesse on lülitatud erinevate valdkondade strateegiliste dokumentide mitmed eesmärgid, meetmed ja tegevused, mis on seotud lastega perede vaesuse ja sotsiaalse tõrjutuse vältimise ja leevendamisega. Sellegipoolest on vaja tugevdada riigi koordineerivat ja toetavat rolli tagamaks lastekaitse ja laste vajaduste rahuldamist võrdselt kõigis piirkondades. Strateegiliste dokumentide järelevalvesüsteemi põhimõtted on sätestatud valitsuse määruses strateegilise planeerimise kohta ning ka hindamise ja järelevalve eest on vastutav strateegiate väljatöötamise ja rakendamise eest vastutav ministerium. Ministerium on kohustatud kord aastas valitsusele aru andma tegevuste rakendamise kohta ning samuti eesmärkide ja sihtmärkide saavutamise kohta. Kuigi laste heaolu on poliitikavaldkond, kus sihtmärkide seadmine ning ka koostöö sidusrühmade ja teiste seotud osapooltega on olnud viljakas, on siiani peamisteks probleemideks sihtmärkide määratlemise ja järelevalve stabiilsuse ja analüüsi puudulikkus.

Hoolimata poliitikadokumentidele tuginevast positiivsest hinnangust laste vaesuse küsimuste arengusuundadele, on tegelik olukord väga erinev. Erinevate valdkondade igapäevases praktikas ei ole laste teemast saanud läbiv teema ehk horisontaalne näitaja. On probleeme mõningate strateegiameetmete rakendamisega, kuna puuduvad piisavad inim- ja finantsvahendid ning seetõttu on teenuste kättesaadavus ja ka kvaliteet piirkonniti erinev. Plaanid näevad ette liiga palju erinevaid meetmeid ja tegevusi, mida sageli vaid projektipõhiselt ellu viiakse. Vaja on jätku-

uuringuid, kuna meetmeid ja tegevusi on sageli rahastatud poliitiliste otsuste põhjal ning nende tõhusust ei ole hinnatud arenguaspektist.

1. Laste vaesuse ja heaolu ulatus ja olemus Eestis

Vastavalt Eesti Vabariigi põhiseaduse paragrahvile 27 ⁽¹⁾, on perekond rahva püsimise ja kasvamise ning ühiskonna alusena riigi kaitse all; vanematel on õigus ja kohustus kasvatada oma lapsi ja hoolitseda nende eest; seadus sätestab vanemate ja laste kaitse. Eesti Vabariik täidab kohustusi, mis on sätestatud ÜRO inimõiguste ülddeklaratsioonis, ÜRO rahvusvahelises majanduslike, sotsiaalsete ja kultuuriliste õiguste paktis, ÜRO kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvahelises paktis, ÜRO lapse õiguste konventsioonis (UNCRC), millega Eesti liitus aastal 1991 ning Euroopa sotsiaalharta, mis tähendab kodaniku- ja sotsiaalsete põhiõiguste tagamist. Põhiseaduse ja rahvusvahelise õiguse alusel on riik kohustatud pakkuma vanematele võimalusi oma laste üleskasvatamiseks ning tagama lastele nende põhivajaduste rahuldamise. Nimetatud võimaluste saavutamiseks peab valitsus rakendama tööturu-, haridus-, tervishoiu-, eluaseme-, kultuuri- ja teisi poliitikaid. Laste arengu ja nende vajaduste rahuldamise ja kaitse eest vastutavad asutused tegutsevad viiel tasandil: perekond, kohalik omavalitsus, valitsusvälised organisatsioonid, riik ja ühiskond laiemas tähenduses (meedia).

Lastekaitset reguleerivad Eestis mitmed seadused, määrused ja seadlused ⁽²⁾, mis asetavad laste õiguste tagamise peamise vastutuse lapsevanemate õlule, mis on õige ja loomulik. 2006. aasta jaanuaris ja veebruaris läbi viidud riiklik väärtushinnangute uuring ⁽³⁾ näitas, et Eesti ühiskonnas on saanud suhtumisnormiks isikliku ja riikliku vastutuse jagamine laste kasvatamisel – kuigi laste sünd põhineb eeskätt isiklikel võimalustel, eeldatakse riigipoolseid toetusi ja tuge laste kasvatamisel (vaid kümnendik eestlastest loodab ainult ise hakkamasaamisele). Siiski ei ole riigi abi vanematele ja lastele Eestis veel sellisel tasemel, mis tagaks lapse kõikide põhivajaduste rahuldamise, rahvusvaheliste lepingute ja riigi õigusaktide täitmise. Leibkondade toimetulekuraskuste, tõrjutuse, ebapiisavate vanemlike teadmiste ja oskuste või muude tegurite tõttu lisandub Eesti lastekaitseametnike huviorbiiti igal aastal ligi 1 250 last, kes on jäänud ilma vanemlikust hoolitsusest ⁽⁴⁾. Rahvastiku kahanemise (negatiivse loomuliku iibe ja enam kui 14 % rändesaldo tõttu perioodil 1990–2005) ja vananemise kontekstis (samal perioodil langes 0–17-aastaste osakaal 26,4 %-lt 20,0 %-le ja üle-60-aastaste inimeste osakaal kasvas 17,2 %-lt 21,6 %-le keskmisest aastast elanikkonnast) on laste vaesus ja tõrjutus üks tõsisemaid probleeme Eesti ühiskonnas. Vaestes leibkondades kasvavatel lastel on piiratud võimalused oma võimete realiseerimiseks, suurendades vaesuse ülekandumise riski järgmistele põlvkondadele ⁽⁵⁾. Piisava ja õigeaegse sekkumisega võiks vältida uue tõrjutud inimeste põlvkonna kujunemist.

2006. aasta 1. jaanuari seisuga oli Eestis 265 676 last vanuses 0–17. Leibkonna eelarve uuringu (LEU) põhjal moodustasid leibkonnad lastega vanuses 0–15 (keskmiselt 1,5 last leibkonna kohta) 27 % (151 600) kõikidest leibkondadest. Lastega leibkondade arv on Eestis langenud kiiremini kui leibkondade keskmine arv. Kaks kolmandikku lastega leibkondadest elab linnades. Kõige

¹ Eesti Vabariigi põhiseadus.

² Eesti Vabariigi lastekaitse seadus; Lastekaitse kontseptsioon; Sotsiaalhoolekandeseadus; Perekonnaseadus; Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus; Koolieelsete lasteasutuste seadus; Lapse õiguste tagamise strateegia 2004–2008; Alaealiste mõjutusvahendite seadus; Karistuseseadustik; Pornograafilise sisuga ja vägivalda või julmusepropageerivate teoste leviku reguleerimise seadus jne.

³ Lapsed ja Eesti ühiskond. Väärtushinnangute uuring RISC. Lisa Eesti maa-aruandele.

⁴ Sotsiaalministeeriumi arengukava perioodiks 2007–2010, 2006.

⁵ Kui tekstis ei ole viidet allikatele, põhinevad väljendatud seisukohad autori arvestustel või arusaamadatel.

sagedamini kasvab leibkonnas vaid üks laps (63 % lastega leibkondadest), eriti linnades. Igas kümneadas lastega leibkonnas kasvab vähemalt kolm last, kusjuures paljulapselisi leibkondi esineb maapiirkondades üle kahe korra rohkem kui linnades (vastavalt 16 % ja 7 % lastega leibkondadest). Üle poole Eesti lastest kasvab koos oma ema-isa (sealhulgas kasuvanemad) ja vähemalt ühe venna/õega, kusjuures ligi kolmandik nimetatud vendadest/õdedest on täisealised; kuuendik lastest kasvab üksikvanemaga leibkonnas (95 % neist üksikemaga); veidi üle 5 % lastest kasvab kolmepõlvelises leibkonnas (üks või kaks vanemat ja vähemalt üks vanavanem), 3 % muudes leibkondades (nt lapsevanema õest või vennast, vanatädist jne kaaselanikuga, samuti leibkonnad, kus last kasvatavad vanavanemad) (6).

1.1. Ülevaade sissetuleku ja leibkonna tunnuste põhjal (7)

Aruande käesolevas osas kasutatud sissetulekuvaesuse näitajad põhinevad EU-SILCil (Eesti sotsiaaluuring – ESU) (8) ja erinevad mitmete oluliste metodoloogiliste erinevuste tõttu leibkonna eelarve uuringu põhjal arvatud näitajatest, mida kasutati varasemates aruannetes. Sel põhjusel ei saa käesolevas aruandes esitada võrdlusi eelmiste perioodidega ja vaesusenäitajate arengusuundi. Eestis on Eesti sotsiaaluuringul põhinev suhtelise vaesuse määr madalam kui leibkonna eelarve uuringu andmetel (vastavalt 18,3 % ja 19,3 % 2004. aastal (9)) ning 2 protsendipunkti võrra kõrgem kui EL 25 liikmesriigi keskmine (10).

Aastal 2004 oli Eestis laste (vanuses 0–17) suhtelise vaesuse määr keskmisest 3,1 protsendipunkti võrra kõrgem ning seda eriti vanuserühmades 0–4 ja 15–17 aastat (vastavalt 5,5 % ja 4,4 % võrra) (lisa 2 tabel 1) (11). Keskmine suhtelise vaesuse määr oli naissool kõrgem kui meessool (1,7 % võrra), aga laste suhtelise vaesuse määr oli seevastu meessool kõrgem kui naissool kõikides vanuserühmades. Võrreldes keskmisega ja võrreldes naissoo näitajaga oli meessoos suhtelise vaesuse määr kõrgem vanuserühmas 15–17 aastat (vastavalt 6,7 ja 4,8 protsendipunkti võrra).

Suhtelise vaesuse määr üksikvanemaga leibkondades, kus kasvab vähemalt üks ülalpeetav laps (vanuses 0–17) ning kahe täiskasvanu ning kolme ja enama lapsega leibkondades on palju kõrgem kui ülalpeetavate lasteta leibkondades, vastavalt 25,6 ja 6,6 protsendipunkti võrra (lisa 2 tabel 2). Üksikvanemaga leibkondade suhtelise vaesuse määr on tunduvalt kõrgem kui teiste leibkonnatüüpide sama näitaja igas vanuserühmas laste puhul.

⁶ Tiit, E.-M., Lastega pere elujärg Eestis, 2005.

⁷ Üksikasjalik analüüs on toodud lisa 1, mille ülesehitus vastab põhiteksti omale.

⁸ Eesti Statistika on ESUt korraldanud alates 2004. aastast; pilootuuringuid korraldati perioodil 2002–2003. Vaesuse ja ebavõrdsuse näitajaid aastaks 2003 ja edasi ning ka madala haridus- ja tervishoiutasemega elanikkonna osakaalu sõltuvalt sissetulekust arvatatakse ESU põhjal. Vaesuse ja ebavõrdsuse mõõdikuid aastateks 2000–2002 võetakse LEUst. Töötuse näitajad ning ka varajaste koolist lahkujate osakaal on arvatud tööjõu-uuringu põhjal (ETU).

⁹ Eurostati avalikus andmebaasis on Laekeni näitajaid avaldatud ühe võrra suurema aastanumbri all kui siin, kuna Eurostat kasutab uuringu aastat ja Eesti Statistika kasutab sissetulekuaastat.

¹⁰ <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal>.

¹¹ Täienduseks, Innocenti aruande (2007) kohaselt on suhtelises sissetulekuvaesuses kasvavate laste osakaal (14,5 %) Eestis palju kõrgem kui Põhjamaades, kuid veidi madalam kui Lõuna-Euroopa riikides, kus laste vaesuse määrad on vastavalt alla 5 % ja üle 15 %. Sellistes võrdlustes tuleks arvesse võtta sissetuleku taset: vastavalt ESU andmetele oli vaesuspiir (60 % keskmisest) Eestis 2004. aastal 1 788 eurot üheliikmelise leibkonna puhul ja 3 755 eurot kahe täiskasvanu ja kahe ülalpeetava lapsega leibkonna puhul.

Vastavalt ESU andmetele on suhtelise vaesuse määr suurim laste hulgas, kelle vanemad ei tööta (lastega leibkonnad minimaalse tööhõivega), eriti vanuserühmas 15–17 aastat (84,6 %) ning madalaim maksimaalse tööhõivega leibkondades elavate laste hulgas (7,7 % vanuserühmas 10–14 aastat). 9,1 % lastest aastal 2004 elasid töötutes leibkondades. Kõnealuse näitaja põhjal on Eesti OECD riikide seas viimaste hulgas (24 riigist 21. kohal) ⁽¹²⁾.

Materiaalne puudus ⁽¹³⁾ madala jõukustasemega perede laste hulgas (vanuses 11, 13 ja 15) on Eestis protsentuaalselt palju kõrgem (40,1 %) ⁽¹⁴⁾ kui enamikus OECD riikides (kus keskmine on 19,8 %).

2004. aasta leibkonna eelarve uuringu põhjal langes lastega leibkondade (vähemalt üks alla 16-aastane laps) osakaal subjektiivsete vaeste hulgas 18 %-le (27 % aastal 2000) ning sellistes leibkondades kasvavate laste arv langes viie aastaga 13 900-lt 7 100-le (neist ligi 1 400 last on alla 3-aastased), mis osaliselt tuleneb vanemahüvitise kehtestamisest aastal 2004.

Eurostati andmetel moodustasid lastega seotud kulud Eestis keskmiselt 1,7 % SKTst ning laste suhteline vaesus oli 23 %, kusjuures EL 25 liikmesriigis moodustasid kulud 2004. aastal vastavalt 2,1 % ja 20 %.

1.2. Tervishoid ⁽¹⁵⁾

Oma esimesel eluaastal surevate imikute arv on alates 1992. aastast pea kolmekordselt vähenenud ning oma esimesel eluaastal surevate imikute arv 1 000 elussünni kohta aastal 2005 oli 5,4 ‰ (5,7 ‰ meessoos ja 5,1 ‰ naissoos puhul). Imikute suremus on Eestist kõrgem näiteks Ungaris, Poolas ja Ameerika Ühendriikides ⁽¹⁶⁾.

Viimase viie aasta andmed näitavad vastsündinute sünnikaalu mõningast kasvu, mis on märgatavam õigeaegsete sündide puhul, kuid grammides on muutus väike ⁽¹⁷⁾. 2005. aastal oli keskmise poeglapse sünnikaal 3 570 grammi, keskmiselt 150 grammi rohkem kui tütarlastel ⁽¹⁸⁾. Võrreldes andmeid aastatest 2000–2004, võib öelda, et üle 4-kilose sünnikaaluga laste osakaal on aeglaselt kasvamas. Eesti tervishoiustatistika aastaraamatu andmetel oli madala sünnikaaluga sündinud imikute osakaal (<2 500 grammi) 2004. aastal 4,3 % ⁽¹⁹⁾ sarnaselt Põhjamaadele. Perearstide andmetel toideti enam kui pooli üheaastastest lastest rinnaga kuni kuuekuuseks saamiseni Saare, Võru, Rapla ja Harju maakondades ning Eesti keskmine aastal 2004 oli 47,8 % ⁽²⁰⁾.

¹² Laste vaesus perspektiivis: ülevaade laste heaolust rikastes riikides. Laste ja noorte elude ja heaolu põhjalik hindamine majanduslikult arenenud riikides.

¹³ Eesti Statistikaameti sõnul töötatakse materiaalse puuduse näitajad välja 2007. aasta lõpuks.

¹⁴ Laste vaesus perspektiivis: ülevaade laste heaolust rikastes riikides. Laste ja noorte elude ja heaolu põhjalik hindamine majanduslikult arenenud riikides.

¹⁵ Üksikasjalikum teave on toodud lisas 1.

¹⁶ Laste vaesus perspektiivis: ülevaade laste heaolust rikastes riikides. Laste ja noorte elude ja heaolu põhjalik hindamine majanduslikult arenenud riikides.

¹⁷ Ruuge, M., Emade ja laste arstiabi, 2006.

¹⁸ Valgma, Ü., *Laste sünd ja kasvukeskkond*, 2006.

¹⁹ Eesti tervishoiustatistika aastaraamat 2004.

²⁰ Ruuge, M., Emade ja laste arstiabi, 2006.

Eesti Tervisekaitseinspektiooni andmetel viidi Eestis aastatel 2000–2004 kavakohaselt ⁽²¹⁾ läbi vaktsineerimisi difteeria, teetanuse ja läkaköha vastu. Viimastel aastatel on märkimisväärselt kasvanud alla kaheaastaste laste arv, keda on vaktsineeritud ka leetrite, punetiste ja mumpsu vastu. Maakonniti on vaktsineerimiskatvus madalam kui 95 % ainult Harjumaal.

„Kooliealiste laste tervisekäitumise“ (HBSC) ⁽²²⁾ põhjal on oma tervislikku seisundit keskmiseks või kesiseks hindavate laste osakaal Eestis kõrgem kui teistes Euroopa riikides. Sarnaselt üleeuroopalisele trendile hindavad Eesti tütarlapsed oma tervist halvemana ning nende osakaal kasvab vanusega (vastavalt 16,8 % ja 11,4 %; 16,9 % ja 16,7 %; 27,5 % ja 15,7 % 11-, 13- ja 15-aastaste tütarlaste ja poisslaste puhul).

Õppeaastal 2001/2002 oli Eestis 13- ja 15-aastaste laste hulgas alla 10 % poistest ja alla 5 % tüdrukutest ülekaalulised või rasvunud. Ülekaaluliste laste probleem ei ole Eestis veel nii terav kui mujal maailmas, isegi võrreldes Põhjamaadega, kuid ülekaaluliste laste osakaal on kõrgem kui Lätis ja Leedus.

Keelust ⁽²³⁾ hoolimata on enam kui neli viiendikku noortest poisslastest ja kolm viiendikku tütarlastest suitsetanud enne 15. eluaastat vähemalt ühe sigareti, sigari või piibu (11-, 13- ja 15-aastaste tütarlaste ja poisslaste hulgas vastavalt 15,1 % ja 37,0 %; 46,2 % ja 68,9 %; 65,0 % ja 80,5 %) ⁽²⁴⁾. Vähemalt korra suitsetanud poiste osakaal on igas vanuses kolmandiku või poole võrra suurem kui vastavas vanuses tütarlaste osakaal; olukord on sarnane ka Lätis ja Leedus, kuid Põhjamaade noorte suitsetamisharjumused on teistsugused.

Eesti laste suurimaid probleeme on vigastus- või joobejuhtumite suur hulk: 1 360 vigastus- ja joobejuhtumit 100 000 poisslapse ja 900 esinemist 100 000 tütarlapse kohta vanuses 0–14 aastal 2003 ⁽²⁵⁾. Innocenti aruande ⁽²⁶⁾ kohaselt on aastane õnnetustest ja vigastustest tingitud surmajuhtumite arv 100 000 alla 19-aastase inimese kohta Eestis väga kõrge (39,4 %) võrreldes OECD riikidega (keskmiselt 14,3 % ja alla 10 % Rootsis, Ühendkuningriigis, Madalmaades ja Itaalias).

Eesti on juba mitu aastat hoidnud Euroopas esikohta uute HIVi nakatumise juhtumite osas. Olukorra tõsidust illustreerib asjaolu, et aastane uute HIVi nakatunute arv miljoni inimese kohta on kümneid kordi kõrgem kui enamikus ELi riikides. Uute HIVi nakatunute hulgast Eestis perioodil 2000–2004 oli üle kahe kolmandiku alla 30-aastased, seega on enamik nakatunuist noored inimesed ⁽²⁷⁾. Enamik neist on meessoost, kuid naissoost nakatunute osakaal on viimastel aastatel tõusnud (20 %-lt 2000. aastal 36,1 %-le 2006. aastal). 2006. aastal oli 668 nakatunust 12,7 % vanuses 0–19 ⁽²⁸⁾.

²¹ Immunoprofülakтика riiklik programm nakkushaiguste vältimiseks aastatel 2001–2005.

²² Currie, C. et al (toim.), Noorte tervis kontekstis: rahvusvaheline aruanne 2001/2002. aasta kooliealiste laste tervisekäitumise uuringust, 2004.

²³ Eesti tubakaseaduse kohaselt on nii suitsetamine kui ka tubakatoodete müümine alla 18-aastastele isikutele keelatud.

²⁴ Denissov, G., Karelson, K., Laste ja noorte tervisekäitumine, 2006.

²⁵ Idem.

²⁶ Laste vaesus perspektiivis: ülevaade laste heaolust rikastes riikides. Laste ja noorte elude ja heaolu põhjalik hindamine majanduslikult arenenud riikides.

²⁷ Eesti riiklik HIV ja AIDSi strateegia aastateks 2006–2015.

²⁸ Tervisekaitseinspektioon.

LEU⁽²⁹⁾ andmetel hindasid eakamate liikmeteta leibkonnad, kus kasvasid lapsed, st leibkonnad, mis koosnesid paarist koos lastega ja üksikvanemast, oma tervist optimistlikumalt kui teised samas vanuses inimesed. Eakaaslastest halvema tervisliku hinnanguga liikmed ei kuulunud 95 % lastega paaridest koosnevate leibkondade hulka, 93 % kahe lapsega paaridest koosnevate leibkondade hulka ja 91 % üksikvanemaga leibkondade hulka.

1.3. Haridus⁽³⁰⁾

Lasteaialaste koguarv, mis vähenes 1990. teisel poolel varastel 1990. langeva sündimuse tõttu, on jälle tõusuteel. Lasteaialaste osakaal vastavas vanuserühmas on pidevalt tõusnud (2005. aasta lõpus oli lasteaias käijate brutomäär 1–6-aastaste vanuserühmas 71 %, netomäär 3–6-aastaste vanuserühmas oli 86 % ja 2-aastaste hulgas 57 %⁽³¹⁾). Samal ajal on kasvanud ootejärjekorrad koolieelsetesse lasteasutustesse, eriti teatavates atraktiivsetes piirkondades, kus elamuehitus on laienenud ja kuhu on elama asunud lastega noored pered. Kuigi eelharidus ei ole kohustuslik, peab vanematel olema võimalus panna oma laps lasteaeda või pakkuda sobivat kodust ettevalmistust kooli jaoks.

Klassi kordamajäänud õpilaste arv üldhariduses on vähenenud (1990. aasta lõpus ligi 6 000), kuid oli aastal 2004 veel ligi 4 000, kusjuures ligi 70 % klassi kordajatest olid meessoost ja ligi kaks kolmandikku kordamajäänutest olid seitsmenda kuni üheksanda klassi õpilased⁽³²⁾. Koolikohustuse eirajate hulk Eestis on murettekitav. Koolikohustuse täitmise probleemidega kaasnevad sageli seaduserikkumised, nagu näitas õpilaste endi vastustel põhinev uuring (isekoostatud vastused)⁽³³⁾: sagedastel koolist puudujatel on enam tõsiseid seaduserikkumisi; nii klassi kordamise aegne vägivaldne käitumine kui kuritegevus üldiselt on problemaatilise käitumisega seotud ainult poistel.

Üheksanda klassini on koolis käivate poiste ja tüdrukute arv peaaegu võrdne, kuid enne põhihariduse omandamist lahkeb 547 tüdruku kohta koolist 1 235 poissi. Väljalangejate määr on kõrgeim põhihariduse kõrgeimal tasandil (seitsmes kuni üheksas klass) ning õpingute katkestamise peamiseks põhjuseks on koolikohustuse vanusepiiri ületamine. Eesti õpilaste koolikohustuse katkestamine ei ole kõrgem kui teistes ELi riikides, kus poiste osakaal väljakukkujate hulgas on samuti suurem. Selgem sooline eristumine algab üldkeskhariduses, kus tüdrukute arv on poiste omast mõnevõrra kõrgem, kuid poisse õpib rohkem kutsekeskhariduses. Vaadeldes haridussüsteemis osalemist üldiselt, algab sooline eristumine tüdrukute kasuks umbes 17-aasta vanuselt, mil tüdrukute suhteline osakaal õpilaste hulgas (kooliskäimise määr 14- ja 17-aastaste tütarlaste ja poisslaste hulgas on vastavalt 99,5 % ja 99,1 %; 95,3 % ja 90,8 %) hakkab vanusega üha enam kasvama⁽³⁴⁾. Väljalangemise peamisteks põhjusteks on järelevalve ja/või motivatsiooni puudumine, koolikiusamine ja õpiraskused.

Paljud koolikohustuse poolelijätvad lapsed tulevad kodudest, kus ei ole piisavalt aega, võimu, oskust või tahet neid kooliks ette valmistada ja koolitöös toetada⁽³⁵⁾. Kuigi õppimine on isiklik vabadus uute teadmiste ja oskuste omandamiseks, on noortel inimestel kohustus omandada

²⁹ Leibkonna elujärg 2005. Tallinn: Eesti Statistikaamet, 2006.

³⁰ Üsikasjalikum teave on toodud lisa 1.

³¹ Eesti statistika aastaraamat, 2006.

³² Eesti Statistika, 2007.

³³ Markina, A., Šahverdov-Žarkovski, B., Eesti alaealiste hälbiv käitumine, 2006.

³⁴ Rummo-Laes, T.-L., Haridus, 2006.

³⁵ Tiko, A., Esimese klassi õpilaste kooliprobleemide psühhosotsiaalsest taustast, 2001.

põhiteadmised ühiskonnas toimetulemiseks. Probleemaatilistest kodudest tulevatel lastel on keeruline koolis edukas olla, kuna reeglina ei ole nad kooliks korralikult ette valmistanud. Koolis kogetav edutus on stiimuliks koolist puudumisele ja hiljem haridustee katkestamisele. Nende laste ja nende kodude toetamiseks on olemas õpilaskodud ⁽³⁶⁾, mis alustasid tööd juba 2000. aastal, isegi enne haridusministri vastava seadluse jõustumist ja rahad eraldati tänu mõnede koolide ja kohalike omavalitsuste vahelisele heale koostööle. Õpilaskodusse asumise eeltingimuseks on väljakujunenud kooliskäimisprobleem, kuid see peaks aitama probleemi ka ennetada ⁽³⁷⁾. Õpilaskodud suudavad lastele pakkuda võimalust õppida toime tulema; soodsad tegurid, mis aitavad paljude riskide mõju all olevaid probleemsetest kodudest lapsi, on eeskätt huvitegevused. Sportimisvõimaluste paljusus on eriliselt oluline.

Haridus- ja teadusministeeriumi andmetel oli 2005/2006 õppeaastal 25 711 (15 % kõigist üldharidust omandavatest õppuritest) erivajadustega õpilast (füüsilise, kõne-, sensoorse või vaimse puudega ja/või õpiraskustega). Kuigi üha enam erivajadustega õpilasi õpib tavakoolides, on õpilaste arv erivajadustega õpilaste koolides püsiv. Eestis on 43 erivajadustega lastele mõeldud kooli (sealhulgas neli sanatoorset kooli), hõlmates 24 riigikooli, 15 munitsipaalkooli ja neli erakooli. Tavakoolides on 69 klassi erivajadustega õpilastele. Riigikontrolli aruandes erivajadustega laste õppimisvõimaluste kohta ⁽³⁸⁾ määratleti peamised probleemid:

- puudub kokkulepe, missuguseid lapsi käsitleda erivajadustega lastena, ning nende laste täpne arv ei ole teada;
- suure osaga erivajadustega lastest ei tegeleta õigel ajal;
- õppimistingimused vajavad parandamist;
- viiendik erivajadustega laste koolis või klassis põhihariduse omandanud töövõimelistest inimestest ei õpi ega tööta.

Huvalaharidus on tegevus, mis toimub riikliku või institutsioonilise õppekava alusel, et võimaldada noorte mitmekülgset arengut. Eestis on 300 asjaomase tegevusloaga huvikooli ⁽³⁹⁾, sealhulgas 160 munitsipaalhuvikooli ja 140 erahuvikooli ligikaudu 48 000 õpilasega (13 000 muusika- ja kunstikoolides, 13 400 spordikoolides ja 21 300 muudes huvikoolides) ⁽⁴⁰⁾. Huvikooli seaduses sätestatakse huviharidusstandard ⁽⁴¹⁾, mis sätestab nõuded huvalaharidusele Eestis, ning toimib alusdokumendina huvalaharidust pakkuvate huvikoolide jaoks ning on kohaldatav kõikidele huvikoolidele, sõltumata nende õiguslikust seisundist.

Omavalitsuste toetust lastega peredele puudutavast uuringust ⁽⁴²⁾ selgus, et enamik omavalitsusi (välja arvatud neli omavalitsust aastal 2005) toetas laste kooliharidust. Omavalitsuste peamised kulutused seoses laste ja leibkondadega (60 %) läksid hariduse, huvihariduse ja vaba aja sisustamise peale. Omavalitsuse keskmine kulutus üldhariduse ja huvalahariduse peale 7–18-aastase lapse kohta oli 639 eurot aastas, sellest summast kulus 19 % huvalahariduse peale. Suured erinevused esinesid üld- ja huvalahariduse rahastamisel linna- ja maalaste vahel:

³⁶ Õpilaskodu töökorralduse alused.

³⁷ Tiko, A., Õpilaskodud, nende moodustamise ja funktsioneerimisega seotud probleemid. Uurimisprojekti aruanne, 2003.

³⁸ Erivajadustega laste õppimisvõimalused. Riigikontrolli kontrolliaruanne.

³⁹ Munitsipaalhuvikoolide tegevust reguleerib huvikooli seadus, mis jõustus 1. septembril 2007 ja mida rakendati ka erahuvikoolidele (välja arvatud kui erakooliseadus ei sätestanud teisiti).

⁴⁰ Noorsootöö strateegia 2006–2013.

⁴¹ Huviharidusstandard.

⁴² Ainsaar, M. ja Soo, K., Omavalitsuste toetus lastega peredele 2004–2005, 2006.

keskmine üldhariduse rahastamine lapse kohta valdades oli 10 % suurem, aga huvihariduse rahastamine oli linnades kaks korda suurem kui valdades.

Koolirahulolu näitaja (noorte protsent – vanuses 11, 13 ja 15 – kellele kool väga meeldib) on kaks korda madalam kui OECD keskmine – vastavalt 11,1 % ja 23,3 %⁽⁴³⁾.

1.4. Elamumajandus

Eesti Vabariigi põhiseadus ei reguleeri otseselt elamumajanduse korraldust ja elamistingimusi; kõnealust sfääri reguleerivad spetsiifilised seadused (kohaliku omavalitsuse korralduse seadus, elamuseadus⁽⁴⁴⁾ jne). Statistikaameti 2000. aastal läbiviidud rahva- ja elamuloenduse kohaselt elasid 92,6 % leibkondadest eraldi ja 7,4 % leibkondadest ei omanud oma elukohta. Mitmete leibkondade kooselamise põhjused on osalt majanduslikud ning osalt seotud sotsiaalsete tingimustega (vajadus hoolitseda eakamate pereliikmete eest jne). Lisaks sellele on pea kaks viiendikku leibkondadest ühendleibkonnad, mis sisaldavad kahte täiskasvanute põlvkonda. Neljandik noortest ei ole alustanud iseseisvat elu isegi 30. eluaastaks. Oma elukoha puudumine on väga tõsiseks probleemiks 4 %-le leibkondadest (22 629 leibkonda). Väga suureks probleemiks on eluaseme kõrge maksumus ning elamu seisund on probleemiks 10 %-le leibkondadest.

Olulised muutused on toimunud elanike ruumilises paiknemises sotsiaalse eristumise suunas⁽⁴⁵⁾ – jõukamad inimesed elavad rohkem, kui teised rühmad kallimates eramajapiirkondades, kus jooksvad kulud on kõrgemad ning vaesemad kihid on üle-esindatud väheste mugavustega korterites, mis asuvad enamasti linnakeskuste lähedal (eriti Tallinnas ja Tartus). Kuigi eluasemeomanikud ei erine oma koosseisult üldisest elanikkonnast, koosnevad munitsipaalpindade üürnikud majanduslikult ebasoodsaimas olukorras olevatest leibkondadest. **Munitsipaalpindade Erasektori** üürnike seas on nii rikkaid kui vaeseid, kes on aga eluaseme kvaliteedi põhjal sektoris tugevalt polariseerunud. Eesti eluasemepoliitika toetab suurenevat ruumilist eraldatust⁽⁴⁶⁾.

LEU andmete kohaselt elab üle 80 % lastega leibkondadest oma eluasemes, seejuures eluasemetest, mida üüritakse või kasutatakse tasuta, elab kõige suurem osa leibkondadest (24,2 %), mis koosnevad täiskasvanust ja lapsest/lastest. Ligi kolmandik lastega leibkondadest elab elamus, mis on ehitatud pärast 1981. aastat; vanades elamutes (valmimisaasta 1946 ja varem) elavad peamiselt (17,3 %) kahe lapsega paarid. Lastega leibkonnad elavad enamasti kortermajades ja muudes elamutes, nt 86,2 % täiskasvanust ja lapsest/lastest koosnevatest

⁴³ Laste vaesus perspektiivis: ülevaade laste heaolust rikastes riikides. Laste ja noorte elude ja heaolu põhjalik hindamine majanduslikult arenenud riikides.

⁴⁴ Kohaliku omavalitsuse korralduse seadus; Elamuseadus.

⁴⁵ Eesti on eluasemesektori arendamiseks valinud liberaalse tee ning on samuti radikaalsem kui ülejäänud 9 uut ELi liikmesriiki. Oodatud tulemused on toonud kaasa ka mitmeid probleeme – eluasemeturg ei tööta eeldustekohaselt ning eluasemeprobleemid on muutunud paljude inimeste elu pingeliseks. Mõnedel sotsiaalsetel rühmadel (noored, paljulapselised leibkonnad, õpilased jne) on piiratud võimalused eluaseme omandamiseks; madal sissetulek ei võimalda monopolistlike avalike teenuste hinnatõusuga kaasaskäimist ja eluaseme eest maksmist (Kährrik, A., Kõre, J., Hendrikson, M., Eluasemepoliitika Euroopas ja Eestis, 2002). Ebasoovitavateks tagajärgedeks on ka ruumiline eraldatus, avaliku üürisektori marginaliseerimine, kodutus, teravad konfliktid omanike ja üüriliste vahel, üürielamute ebapiisav ehitamine, uute leibkondade raskus eluaseme omandamisel, korteriomaniike erinevatest majanduslikest võimalustest tulenevad probleemid korteriühistutes jne. Eluasemevõimalused on suurenenud ainult keskmisest jõukamatele leibkondadele (Sotsiaalministeeriumi arengukava aastateks 2007–2010).

⁴⁶ Kährrik, A., Kõre, J., Hendrikson, M., Eluasemepoliitika Euroopas ja Eestis, 2002.

leibkondadest, ligi veerandik (21,7 %) kahe lapsega paaridest elab üksikelamus, paarismajas või ridaelamus. Keskmine tubade arv leibkonnaliikme kohta on suurim lapse/lastega täiskasvanu puhul (0,9), madalaim (0,6) kolme või enama lapsega paari puhul (keskmine tubade arv leibkonnaliikme kohta on 1,1 ning võrreldes teiste leibkonnatüüpidega, nt üle 60-aastase üksiku inimese puhul 2,1). Kolme- või enamalapselistest paaridest on 97,5 %-l alla ühe toa leibkonnaliikme kohta ja 70,9 % nimetatud leibkondadest omavad leibkonnaliikme kohta põrandapinda kuni 15 m². Ligi kaks kolmandikku ühelapselistest paaridest ja samuti kahelapselistest paaridest hindavad oma elamu seisundit heaks või väga heaks; rahuldava hinnangu annab elamutingimustele suurim osakaal leibkondadest, mis koosneb täiskasvanust ja lapsest/lastest. Sõltuvalt laste arvust on lastega peredes keskmine hinnang (skaalal 1–5) elamutingimustele 3,4–3,7 (kõrgeim ühe lapsega paari puhul ja kahe lapsega paari puhul ning madalaim lapsega/lastega täiskasvanu puhul).

LEU andmetel moodustas leibkonna keskmine kulutus elamule perioodil 2000–2005 ligi 15 % tarbimiskuludest leibkonnaliikme kohta. Täiskasvanu ja ühe lapsega leibkondades ületasid elamukulud 2005. aastal keskmist taset 2,7 protsendipunkti võrra, olles olnud keskmisest kõrgemad ka 2000. aastal. Lastega leibkondade võrdluses suurenes elamukulude osakaal tarbimiskuludest nimetatud perioodil kõige enam täiskasvanust ja kahest või enamast lapsest koosnevates leibkondades (2,2 protsendipunkti võrra).

Kodutute inimeste koguhulga kohta puudub usaldusväärne statistika; sotsiaaltöötajate hinnangul on Eestis ligikaudu 3 000–3 500 kodutut (47). Kodututele mõeldud öömajateenuste kasutajate hulk vähenes 2004. aasta 2 062-lt 1 880-le aastal 2005 peamiselt kodutute inimeste arvelt, kuid erinevatel põhjustel (peretülid, koduvägivald jne) ajutist öömaja vajavate inimeste hulk suurenes vastavalt 362-lt 420-le (48). Neli öömajateenust kasutavat kodutut olid alla 18-aastased. Kuna vanemliku hoolitsuseta või riskigruppidesse kuuluvad lapsed satuvad enamasti peagi lastekaitseametnike või politsei huviorbiiti, ei ole Eestis lapsi, keda võiks otseselt määratleda tänavalastena. Ühest uuringust on siiski aga selgunud, et riskilaste (tänavalaste) hinnanguline arv ulatub Tallinnas asjatundjate sõnul ligi 100 lapseni (49).

1.5. Turvaline keskkond

Laste elukeskkonna üks kvaliteedinäitajaid võib olla laste turvatunne; kui hirmud on alla surutud või lapsed nendega toime ei tule, võivad esile kerkida probleemid nagu häired (nt peavalu, kõhuvalu, üldine väsimus, öised hirmud jne). Uuring Eesti ühiskondlike kontekstuaalsete muutuste kohta seoses (viie- kuni kuueaastaste) laste eludega (50) tõi esile tohutud muutused, mis Eesti ühiskonnas ja laste elutingimustes on toimunud. Mitmed olulised muutused eelkoolialiste laste hirmudes on toimunud viimase 10 aasta jooksul ning tänapäeva lastel on rohkem hirme kui 10 aastat tagasi. Hirmudest rääkimisel kasutavad lapsed siiski peamiselt samu üldisi hirmuliike nagu varasematelgi aegadel.

Nagu eelpool kirjeldatud, juhtub Eesti lastega mitu korda rohkem fataalseid õnnetusi kui teistes OECD riikides. Eesti Statistika andmetel suri 2005. aastal 93 alla 19-aastast last õnnetuse, joobe

⁴⁷ Sotsiaalministeeriumi arengukava aastateks 2007–2010.

⁴⁸ Sotsiaalsektor arvudes 2006.

⁴⁹ Kraanvelt, E., Tänavalapsed Tallinnas: nende aitamise võimalusi (Street children in Tallinn: possibilities of helping them), 2004.

⁵⁰ Taimalu, M., Kraav, I., Lahikainen, A.-R., „Laste turvalisuse muutused üleminekuühiskonnas: Eesti juhtum“, rmts: *Mis uudist? Põhjamaade-Balti perspektiivid seoses lapsepõlve ja peredega*, 2004.

või trauma tagajärjel, kusjuures 20 neist olid alla 4-aastased ja 56 neist olid 15–19-aastased. Maanteeameti andmetel hukkus 2006. aastal õnnetustes 8 alla 15-aastast last ja vigastada sai 403. Lapsed põhjustasid 116 liiklusõnnetust, milles nad ka ise ohvriteks olid. Päästeameti andmetel hukkus 2006. aastal tules neli last ja seitse said kannatada.

Aastatel 2001–2005 puudus politseisüsteemis riiklik statistika perevägivalda kohta ⁽⁵¹⁾. Politseiameti andmetel registreeriti 2006. aastal 4 731 leibkonnatüli ning 25,6 %-l juhtudest oli tunnistajaks laps; 134 neist registreeriti kriminaalrikkumistena. Sotsiaalkindlustusameti andmetel palus 3 005 ohvrit abi riigi ohvriabisüsteemilt, mis käivitati 2005. aastal; 278-l juhul oli põhjuseks lastevastane vägivald, 841-l juhul perevägivald ning muudel juhtudel mõni muu põhjus.

Eestis puudub sihipärane riiklikult korraldatud ennetustegevus laste turvalisuse tagamiseks nagu lapsesõbralikes riikides (nt Rootsis).

1.6. Juurdepääs lastehoiule ja teistele sotsiaalteenustele ⁽⁵²⁾

Naiste kõrge tööhõivemäär Eestis on tekitanud olukorra, kus enamik naisi läheb tööle enne oma lapse kolmeaastaseks saamist, nii majanduslikel põhjustel (naiste sissetulek moodustab väga suure osa leibkonna eelarvest) ning samuti ka seetõttu, et enamik naisi peab tööd väga oluliseks ⁽⁵³⁾. Samal ajal soovisid paljud naised oma lapsega kauemaks koju jääda ⁽⁵⁴⁾. Naiste kõrge tööhõivemäära tõttu on Eestis eriti oluline välja töötada avalike lastehoiuteenuste süsteem (sõimed, lasteaiad ja muud lastehoiuteenused) ning tagada nende kättesaadavus, et parandada töö ja pereelu ühendamist.

Eestis on suhteliselt hästi arenenud lasteaedade süsteem ning lastepäevahoiu olevate laste arv on kasvanud, kuid aeg-ajalt on probleeme lastele lasteaiakohtade pakkumisega. Kaheks peamiseks probleemiks on endiselt kättesaadavus ja lastehoiuteenuste hind ⁽⁵⁵⁾. 2006. aasta alguses oli 42 %-l omavalitsustest lasteaedadesse ootejärjekorrad, eriti Tallinnas (7 300 last, sealhulgas ainult 105 neist üle kolme aastased), kus see meetmetest hoolimata kasvavaks probleemiks on. Lasteaiakohtade maksumus on jätkuvalt tõusnud (16,4 % aastatel 2004–2005) ning ühe lasteaiakoha maksumus kuus on 172 eurot, millest 2005. aastal kohalikud omavalitsused 92,9 % tasusid. Päevane lastehoid moodustas 37 % omavalitsuste kulutustest lastele ja peredele aastal 2005.

Viimastel aastatel on Eestis tehtud suuri jõupingutusi päevahoiuteenuste erinevate vormide arendamiseks. Alla kolmeaastaste lastega leibkondade kasutatavate teenuste uuringust ⁽⁵⁶⁾ selgus, et 2004. aastal oli eelistatumaks lastehoiuteenuseks lasteaed, eriti kui lastehoiuteenust subsideeris kohalik omavalitsus ja ainult kümnendik väikelastega vanematest kasutas aeg-ajalt lapsehoidja teenust. Võrreldes lapsevanematega teistest piirkondadest, tundsid Tallinnas elavad lapsevanemad enim puudust lapsehoidja teenuse reguleerimisest ja jõustamisest, kuna Tallinnas valitses eriti suur lasteaedade puudus. 2006. aastal kaardistati omavalitsustes

⁵¹ Aastal 2004 hakkas Lääne politseiprefektuur omaalgatuslikult pidama arvet perevägivalda juhtumite kohta ning nende piirkonnas registreeriti kokku 754 juhtumit, kusjuures 82 %-l juhtudest olid lapsed vägivallale tunnistajaks olnud.

⁵² Täiendavat teavet vt lisast 1.

⁵³ Täht, K. ja Unt, M., Soost tulenev ambivalentsus Eesti tööturul, 2002.

⁵⁴ Hansson, L., Naised, perekond ja töö Euroopa Liidu maades, 2001.

⁵⁵ Ainsaar, M. ja Soo, K., Omavalitsuste toetus lastega peredele 2004–2005, 2006.

⁵⁶ Unt, M. ja Krusell, S., Lastehoid Eestis peredes, 2004.

lapsehoiuteenuseid osutavad asutused ja teenuste vormid⁽⁵⁷⁾. 2006. aastal viidi läbi uuring selgitamaks, kui teadlikud on lapsevanemad erinevatest lapsehoidmise võimalustest ja millised on lapsevanemate kogemused sõltuvalt teenuse vormist⁽⁵⁸⁾.

Alates 1. jaanuarist 2007 reguleerib sotsiaalhoolekande seadus⁽⁵⁹⁾ õiguslikult lastehoiuteenust ja teenusele sätestatud nõudeid eesmärgiga suurendada laste turvalisust olukorras, kus last hoiab ajutiselt võõras, mitte lapsega koos elav inimene. Lastehoiuteenus on teenus, mis toetab vanemate töötamist, õppimist või toimetulekut, mille jooksul hoiab teenusepakkuja last, tagades lapse arengu ja turvalisuse. Lastehoiuteenus on suunatud last kasvatavatele isikutele, kelleks võib olla lapse vanem, eestkostja või hooldaja. Lapsevanema kohuseks oleks eelkõige hinnata pakutavat kohta, tingimusi ja la lapsehoidjat.

Päevase lastehoiuteenuse erinevate vormide väljatöötamise eest lasub üldine vastutus kohalikel omavalitsustel. Uurimus omavalitsuste toetuse kohta päevasele lastehoiule, koolidele, huviharidusele ja lastega leibkondadele⁽⁶⁰⁾ näitas, et enamikus Eesti valdades on olemas oma lasteaed. Seoses ühinevate valdadega on vähenenud kohalike omavalitsuste arv, mis ei ole toetanud lastepäevahoidu oma vahenditega. 2005. aastal ei rahastanud seitse kohalikku omavalitsust oma territooriumil lastepäevahoidu, kahes omavalitsuses teenus üldse puudus või teenuseid osteti sisse teistest omavalitsustest. Maapiirkondades on vähe eralasteaedu ning ka alternatiivset lastehoidu rahastati vähem kui linnades.

Enamik Eesti elanikest eeldab riigi panust laste kasvatamisse tasuta teenuste kujul (67 %), samas kui 28 % eelistavad otsest rahalist toetust⁽⁶¹⁾. Riiklike peretoetuste liigid, ulatus, tingimused ja kord on sätestatud riiklike peretoetuste seadustes⁽⁶²⁾, mille eesmärgiks on osaliselt katta lastega perede lastehoiu- ja hariduskulutused. Peretoetusi makstakse Eesti alalistele elanikele ja Eestis elavatele väliskodanikele, kellel on alaline elamisluba või kes peatuvad Eestis vastavalt välismaalaste seaduse sätetele. Igakuiste peretoetuste hulka kuuluvad lapsetoetus, lapsehooldustasu, üksikvanema lapse toetus, ajateenija lapse toetus, eestkostel või perekonnas hooldamisel oleva lapse toetus, seitsme või enama lapse vanema toetus, vanemahüvitis. Ühekordsed peretoetused on sünnitoetus, lapsendamistoetus ja elluastumistoetus. Kvartaliperetoetused on kolme või enam last või kolmikuid kasvatavate perede toetused. Iga-aastane peretoetus on koolitoetus. Peretoetusi rahastatakse riigieelarvest ning lapsetoetusi arvutatakse lapsetoetuse määra alusel, lapsehooldustoetusi ja seitsme või enama lapse vanema toetusi lapsehooldustoetuse määra alusel. Nimetatud määrad sätestatakse igaks eelarveaastaks ning uus määr ei tohi olla madalam kui kehtiv määr.

Lisaks rahalisele toetusele on oluline roll ka järgmistel sotsiaalteenustel⁽⁶³⁾:

- kõikidele puudega lastele rehabilitatsiooniplaanide koostamine, mis võimaldab puudega lastele nende vajadustele vastavate teenuste pakkumist;
- riikliku rehabilitatsiooniteenuse laiendamine lisaks puudega lastele ka alaealiste komisjonidesse sattunud lastele;

⁵⁷ Mürk, R., Alternatiivsete väikelastehoiu võimaluste kaardistamine Eestis, 2006.

⁵⁸ Kraav, I., Lapse areng koolieelses eas ja lapsehoiu erinevad vormid, 2006.

⁵⁹ Sotsiaalhoolekande seadus.

⁶⁰ Ainsaar, M. ja Soo, K., Omavalitsuste toetus lastega peredele 2004–2005, 2006.

⁶¹ Lapsed ja Eesti ühiskond. Väärtushinnangute uuring RISC. Lisa Eesti maa-aruandele. A survey of value judgements. Annex to Estonian national report).

⁶² Riiklike peretoetuste seadus, Vanemahüvitise seadus, Õppetootuste ja õppelaenu seadus.

⁶³ Sotsiaalse kaitse ja kaasatuse riiklik aruanne 2006–2008 Euroopa Liidu avatud koordineerimise meetodi raames.

- meetod lapse ülalpidamiskulude arvutamiseks töötati välja 2004. aastal ja seda kasutatakse kohtutes lapsele rahalise toetuse määramiseks, aga ka hoolekandeteenuste maksumuse määramiseks;
- välja on töötatud isikliku abistaja ja tugiisiku teenused ning neid osutatakse abivajaduse süvenemise ärahoidmiseks;
- igast abivajavast lapsest teavitamise süsteem loodi infotelefoni 1345 avamise kaudu, mis võimaldab abil jõuda õigeaegselt abivajava lapse ja/või pereni;
- last ja peret ümbritsevate võrgustike arendamine ja tugevdamine asjaomase koolituse kaudu, nt väärkoheldud (sh seksuaalselt väärkoheldud) laste äratundmiseks ja aitamiseks.

Peretoetused moodustasid väikseima osa (3 % võrreldes 60 %-ga haridusele ja huviharidusele ning 37 %-ga päevasele lastehoiule) kohalike omavalitsuste tehtud kulutustest seoses laste ja peredega. Kõige sagedasemad peretoetused on kohalik sünnitoetus, jõulutoetus, toetus lastele prillide ostmiseks ning toetus raskes majanduslikus olukorras peredele⁽⁶⁴⁾. Võrreldes 2004. aastaga, suurenes 2005. aastal omavalitsuste arv, mis maksid koolialgustoetust ja õppevahendite toetust. Suurimad olid keskmiselt toetused puudega lastele, õpilaskodudes elamise jaoks ja sünnitoetused. Kohalike omavalitsuste suutlikkus pakkuda lastele ja peredele vajalikke teenuseid on piirkonniti suuresti erinev. Kuigi kohalike omavalitsuste kohustus korraldada laste sotsiaalset kaitset võimaldab neil tundma õppida klientide vajadusi, ei saa nad alati neid vajadusi rahuldada ning sageli ei suuda abivajajad teenuseid ise osta.

1.7. Kultuur, sport ja vaba aja veetmise võimalused

Elatustaseme üldine paranemine Eestis ei ole avaldanud samavõrd positiivset mõju kultuuriressurssidele igast aspektist. Näiteks näitavad laste arvamused koduraamatukogude kohta üllatuslikult raamatute arvu vähenemist: enim langes (2006. aastal võrreldes 1996. aastaga) mitte-eestlastest laste arv, kes arvasid endal kodus olevat üle 200 raamatu, samas kui suurenes nende arv, kes väitsid oma raamaturiiviltel olevat ainult kuni 50 raamatut⁽⁶⁵⁾. Elektroonilise meedia kasutamist on aastate jooksul oluliselt mõjutanud Interneti kiire levik⁽⁶⁶⁾. LEU andmetel on lastega leibkondadest arvatud omavate leibkondade osakaal (73,1 %-st kolme lapsega paaridel 59,8 %-ni lapsega/lastega täiskasvanute leibkondades) ja juurdepääs Internetile (60,4 %-st kahe lapsega paaridel 46,8 %-ni lapsega/lastega täiskasvanute leibkondades) palju suurem kui keskmise leibkonna puhul (41,5 % omab arvatut ja 34,3 omab juurdepääsu Internetile) ning ka lasteta leibkondade puhul (vastavalt 44 % ja 38,3 %). Interneti aktiivne kasutamine on peamiseks põhjuseks televisiooni kahanevale populaarsusele (1999. aastal veetis kaheksanda klassi õpilane 3–5 tundi teleka ees, võrreldes 1–2 tunniga aastal 2005). Kõige rohkem aega veedavad Internetis vene õppekeelega linnakoolide õpilased (üle kolme tunni päevas) ning Internet on populaarsem poiste hulgas (40 % poistest ja 30 % tüdrukutest kulutavad sellele üle kolme tunni). Lihtsalt väljas ajaveetmisele kulutatud aeg on muutunud vähem kui

⁶⁴ Ainsaar, M. ja Soo, K., Omavalitsuste toetus lastega peredele 2004–2005, 2006.

⁶⁵ Toots, A., Idanurm, T. ja Ševeljova, M., Noorte kodanikukultuur muutumas ühiskonnas. Üle-eestilise kodanikusvatuse kordusuuringu lõppraport, 2006.

⁶⁶ Maailma majandusfoorumi infotehnoloogia aruande kohaselt on Eesti jõudnud riikide hulgas 20. kohale, valitsus kavandab programmi „Tiigrihüpe II“, mis näeb ette kaasaegse tehnilise seadmestiku tagamist ja õpitarkvara arendamist kõikidele koolidele. Eurostati kohaselt kasutas Eestis 2006. aastal 90 % inimestest vanuses 16–24 Interneti keskmiselt vähemalt kord nädalas (viies koht esimese 25 ELi riigi hulgas) ja 51 %-l inimestest vanuses 16–24 oli suur arvutioskus (ühendas koht esimese 25 ELi riigi hulgas).

meediakäitumine (vähenenud 2–3 %) ja ligi 90 % teismelistest veedab siiani pärast kooli mitmeid tunde koos sõpradega mitmel päeval nädalas. Veidi üle kolme neljandiku on aktiivsed mingis organisatsioonis vähemalt paar korda kuus ning neid, kes ei tegele ühegi ühistegevusega, on kõige arvukamalt (25 %) maakoolides ⁽⁶⁷⁾.

Noortele on kättesaadavad mitmed vaba aja veetmise võimalused ning huvitegevuste otseste või kaudsete pakkujate (avatud noortekeskuste ja sidusrühmade esindajad) hinnangul saavad 96–100 % noortest osaleda huvialaringides, sporditreeningutel (95–96 %), koolide korraldatud üritustel (96–97 %), külastada raamatukogusid (96–97 %), veeta aega noortekeskustes ja võtta osa nende tegevustest (83 %), kohalike omavalitsuste korraldatud tegevustest (77–85 %) ja kultuurikeskuste tegevustest (64–76 %) või minna teatrisse ja kinno (30–40 %) ⁽⁶⁸⁾.

Kuid vaba aja veetmise võimaluste valik ja kättesaadavus on erinevate vajadustega lastele piiratud seoses nende vanemate rahaliste võimalustega kasutada lastele suunatud teenuseid. Huvialategevused on eriti vajalikud probleemse käitumisega lastele, kelle kodune keskkond ei toeta nende arengut ⁽⁶⁹⁾. Seoses vaba aja veetmise probleemidega on meil samuti põhjust rõhutada laste ja noorte alkoholi- ja uimastitarbimist, kuna noorte hulgas kergesti kättesaadavad uimastid on probleem. Eestisuguses väikeriigis ei tohiks olla suuri erinevusi laste huvitegevustes, nende annete arendamisel, kultuuriväärtuste jagamisel jne. Noorsootöö seaduse ⁽⁷⁰⁾ ja kohaliku omavalitsuse korralduse seaduse ⁽⁷¹⁾ alusel on noorsootöö korraldamine (noored vanuses 7–26 aastat moodustavad 27,2 % elanikkonnast) kohalike omavalitsuste ülesanne ning noorsootöö kontseptsiooni põhjal võib kohalik omavalitsus delegeerida noorsootöö ülesandeid valitsusvälisele sektorile.

Tervistavat ja arendavat puhkust pakutakse noortele tervistava puhkuse ja vaba aja veetmise projektide ja laagrite korraldamise kaudu. Noorsootöö strateegias 2006–2013 ⁽⁷²⁾ ei nähta ette mingit kasvu noorte tervistava ja arendava puhkuse vahendites; suurimat kasvu nähakse ette huvihariduse ja noorte huvitegevuse sfääris – selle osakaal tõuseb 13,4 %-lt 49,0 %-le noorsootööle ettenähtud eraldistest perioodil 2005–2009.

Eesti Lastekaitse Liidu (ELL) arvates tuleks laste jõudeaega sisustada ning kultuuri kättesaadavust tagada mitte ainult rahalise toetusega peredele vaid nt ka sihtotstarbelise abi korras – taskukohased muuseumipiletid lastega peredele, laste sporditegevuste toetamine jne. Laste suvepuhkuseid on subsideeritud alates 1996. aastast hasartmängumaksu nõukogu kaudu eraldatud vahenditest. Subsiidiume laste suvepuhkustele suunatud projektipõhiste tegevustele eraldatakse haridus- ja teadusministeeriumi projekti kaudu. Päevane subsideerimine lapse kohta on universaalne (2,56 eurot tegevusloaga laagris ja 1,15 eurot teistes laagrites lastele aastal 2006). Hetkel ei võimalda rahastamise üldpõhimõtted laste erinevate sihtrühmade vajadustega arvestamist ning neile koostatud programme ei saa laagritingimustes täiel määral rakendada (leinalaagrid, tervislike, hariduslike ja kasvatuslike erivajadustega laste laagrid). Laagrites veedetud keskmine aeg on vähenenud 11,5 päevalt 7,8 päevale, mis ei ole piisav suvepuhkuse sisustamiseks ⁽⁷³⁾.

⁶⁷ Toots, A., Plakk, M., Idanurm, T., Infotehnoloogia Eesti koolides: Trendid ja väljakutsed, 2004.

⁶⁸ Kasemets, L., Rahnu, L., Avatud noortekeskuste olukorra kaardistamise uuring, 2005.

⁶⁹ Eesti inimarengu aruanne 2002.

⁷⁰ Noorsootöö seadus.

⁷¹ Kohaliku omavalitsuse korralduse seadus.

⁷² Noorsootöö strateegia 2006–2013.

⁷³ Eesti Lastekaitse Liit.

Aastal 2005 kulutasid kohalikud omavalitsused keskmiselt 316 eurot (2003. aastal 264 eurot) kasusaaja kohta oma eelarvetest laste huvialahariduse ⁽⁷⁴⁾ ja huvitegevuse peale. Linnade kulutused huvialategevustele olid 96 eurot suuremad kui valdades. Kohalikud omavalitsused maksid lastele enim muusikakoolis või -ringis käimise jaoks – keskmiselt 753 eurot kasusaaja kohta aastal 2005. Huvialaharidust lapse kohta toetati keskmiselt enim maakonnakeskustes, suurtes linnades ja satelliitlinnades; kulutused olid väikseimad äärealadel. Kohaliku omavalitsuse kulutused laste huvialaharidusele olid statistiliselt palju kõrgemad omavalitsustes, kus palgad olid kõrgemad ja üksikisiku tulumaksust saadav tulu oli suurem. Mida väiksem oli omavalitsuses vaeste osakaal, seda suuremad olid kohaliku omavalitsuse võimalused laste huvialaharidusse investeerimiseks. Üheks levinuimaks õpilaste toetamise vormiks oli koolitoidu osaline või täielik hüvitamine ning koolitoidu eest tasuvate kohalike omavalitsuste arv on võrreldes 2003. aastaga tõusnud (88 % kohalikest omavalitsustest aastal 2005).

1.8. Osalemine ühiskonnas ja diskrimineerimine

Unicefi aruandest ⁽⁷⁵⁾ selgub, et valdav enamus kõigis OECD riikides üles kasvavatest noortest hindavad enda eluga rahulolemist üle keskmise kõrgeks. Oma eluga üle keskmise rahul olevate Eesti noorte (vanuses 11, 13 ja 15) madal protsent (76,7 %) võrreldes OECD riikide keskmisega (85,8 %) viitab sellele, et Eestis ei ole pööratud piisavat tähelepanu laste kuulamisele ja nende arvamuse küsimisele neile olulistel teemadel. Eesti Lastekaitse Liidu uuringust selle kohta, kuidas omavalitsused kaasavad lapsi oma planeerimistöösse (vastamismäär oli madal, alla kolmandiku), näitas, et kohalike omavalitsuste juures on mõned lastenõukogud, mida sageli korraldab samuti noorsootöö eest vastutav kohalik haridusosakond; kohustuslikud kooli õpilasnõukogud, mis on suuremal või vähemal määral aktiivsed; üks transpordiküsimustega tegelev kontaktisik Tallinna linnavalitusest oli oma valdkonnas juba planeerimisfaasis lastega konsulteerinud.

Üle-eestilisest kodanikuhariduse uuringust ⁽⁷⁶⁾, mis võimaldas esmakordselt Eestis analüüsida noorte kodanikukultuuri dünaamikat (eelmine uuring oli aastal 1999), selgus, et 14–16-aastastel on demokraatlikud hoiakud, mis on viimase kuue aasta jooksul evolutsiooniliselt arenenud. Eesti noored (kaheksanda klassi õpilased) pooldavad mõõdukat poliitilist osalemist, mis aastatega näitab kahanevat trendi. Vanuse suurenedes muutuvad hoiakud aktiivse osalemise suhtes mõnevõrra toetavamaks, milles võib mängida rolli ühiskonnaõpetuse õppeaine läbimine – näiteks suureneb üheksandas klassis valmidus valimistel hääletada üsna märkimisväärselt. Samal ajal ei suurene vastajate vanema vanuserühma valmidus võtta osa kohalikust elust või isetegevustest. Uuringutulemused viitasid sellele, et noorte käitumishoiakute põhiprobleemiks on nende kaldumus passiivsetele tegevustele, mis ei nõua mingit algatust, samuti vähene valmidus kodanikuühiskonna tegevusteks. Tüdrukuid iseloomustab suurem tegutsemisaktiivsus, sealhulgas nende kasvav valmidus sekkuda poliitikasse. Noorte osalemishoiakute ja nende tegeliku osalemise võrdlemisel ilmnis teatav ebakõla: noored tahavad koolis paljudes küsimustes sõnaõigust, aga nad arvavad, et neil puuduvad selleks võimalused, samas aga ei kasuta nad ära õpilasorganisatsioonide potentsiaali (õpilasorganisatsioonidesse kuuluvate laste hulk on väike); vene õppekeelega koolide õpilased avaldavad hoiakute tasandil tugevat toetust kohalikele

⁷⁴ Spordikoolid ja -ringid, muusikakoolid ja -ringid, muud huvialakoolid ja ringid, noortekeskused, laste- ja noortelaagrid, mänguväljakud, muud huvialategevused (kooliekskursioonid, spordipäevad, võistlused, laulupeod, lasteorganisatsioonid).

⁷⁵ Laste vaesus perspektiivis: ülevaade laste heaolust rikastes riikides. Laste ja noorte elude ja heaolu põhjalik hindamine majanduslikult arenenud riikides.

⁷⁶ Toots, A., Idanurm, T. ja Ševeljova, M., Noorte kodanikukultuur muutumas ühiskonnas. Üle-eestilise kodanikukasvatuse kordusuuringu lõppraport.

kodanikutegevusele, kuid kahjuks jääb see potentsiaal realiseerimata. Suuremat erisust nii hoiakutes kui osalemise vormides põhjustab pigem rahvus kui vastajate elukoht. Eesti ja eesti-vene noorte kodanikukäitumise mustrid erinevad enam kui nende hoiakud või teadmised.

1.9. Põlvkondadevaheline halvemuste ülekandumine

Vastavalt uuringule „Ebavõrdsuse põlvkondadevahelist ülekandumist seljatatavate poliitikalahenduste tegurid“ (Profit) raames ei saa me Eestis rääkida selgesti väljakujunenud ebavõrdsuse vanematelt pärimisest. Sellegipoolest on olemas oht ebavõrdsuse ülekandumiseks ning suurimad riskid tulenevad haridussüsteemist (77). Ülevaade hiljutistest akadeemilistest aruteludest Eestis seoses ebavõrdsuse põlvkondadevahelise pärimise erinevate aspektide ja neid mõjutavate tegurite ja poliitikatega (78), aitab kaasa sotsiaalmajandusliku konteksti paremale mõistmisele, milles ebavõrdsuse põlvkondadevaheline pärimine toimub ning riiklikul tasandil luuakse poliitilised lahendused. Ülevaates uuritakse ebavõrdsuse tüüpe (sissetulek, haridus, amet jne), mis kantakse üle ühelt põlvkonnalt teisele ning nende eeldatavaid mehhanisme Eestis.

1.10. Hooldeasutused ja asendushooldus

Kahjuks ei suuda kõik vanemad pakkuda oma lastele turvalist kasvukeskkonda. Eestis on peamiseks riskirühmaks puuduva või ebapiisava vanemliku hoolitsusega lapsed. Teave selliste laste kohta jõuab enamasti sotsiaaltöötajate või lastekaitsetöötajateni, kes seejärel katsuvad peret aidata. Kui pere ei suuda oma käitumist muuta, paigutatakse lapsed laste hooldekandeesutusse, uude peresse (hooldusperekond või lapsendamine) või turvakodusse.

Aastal 2005 viibis Eestis hooldekandeesutustes 4 131 last vanuses 0–17 aastat (1,6 % 0–17-aastastest lastest), 1 572 neist eestkostel (1 925 aastal 2001), 1 219 hooldusperes (1 420 aastal 2001) ja 1 340 laste hooldekandeesutustes (1 495 aastal 2001) (79). Aastal 2005 eraldati 94 last (50 % neist 7–14-aastased) oma perekonnast kohtu otsusega; 236 lapse vanematelt võeti ära vanemlike õigused (vanemlike õiguste äravõtmisel paigutatakse laps teise peresse või hooldekandeesutusse ja vanem kaotab oma eestkosteõiguse, olles samas kohustatud last ülal pidama).

Sotsiaalministeeriumi andmetel on viimase viie aasta jooksul märkimisväärselt vähenenud esmakordselt vanemlikust hoolitsusest ilma jäetud laste juhtumite arv: 2001. aastal 1 255-st juhtumist 858-le aastal 2005. Võib öelda, et üha vähem lapsi paigutatakse hooldekandeesutustesse ja turvakodusse ning üha enam lapsi paigutatakse tagasi nende bioloogilistesse peredesse. Laste arv hooldusperekondades langes 2005. aastal märgatavalt: vahemikus 2001–2004 püsis hooldusperedes olevate laste arv 1 400 ümber; aastal 2005 langes see 1 219 peale. Ka hooldusperede hulk on vähenenud – 2001. aasta 849-st 597-le aastal 2005. Samuti on langenud aastas hooldusperedesse võetud laste arv (487-lt 238-le vahemikus 2001–2005). Võrreldes 2004. aastaga on veidi tõusnud eestkostele paigutatud laste arv (203-lt 221-le,

⁷⁷ Lõppfaasis projekt ja mitmed väljaanded peaksid ilmuma lähiajal: Trumm, A. Elitaarsete sotsiaalsete osalejate arusaamade kaardistamine päritud ebavõrdsuse kohta Eestis, 2006. Kasearu, K., Trumm, A., Kohalikud poliitikalahendused ebavõrdsuse pärimise riskide vähendamise kohta Pärnus, 2006. Kutsar, D., Strömpl, J., Trumm, A., Fookusgrupp ja vinjettmeetod poliitikalahenduste uurimiseks, 2006.

⁷⁸ Kutsar, D., Trumm, A. ja Kasearu, K., Ebavõrdsuse põlvkondadevahelise ülekandumise ja poliitikalahenduste uuring Eestis, 2005.

⁷⁹ Sotsiaalsektor arvudes 2006.

kuid aastal 2001 oli see näitaja 247). Hoolekandeesutustes viibivate laste arv on viimastel aastatel stabiilsena püsinud. On oluline märkida, et statistilised andmed 2005. aasta kohta võimaldavad eraldi tuvastada riiklikes hoolekandeesutustes olevaid lapsi (1 567 vanuserühmas 0–25 +) ning raske ja sügava puudega lapsi, kes on hoolekandeesutusse paigutatud vanema sooviavalduse alusel (116).

Varjupaigas viibinud laste arv vähenes 1 798-lt aastal 2003 1 237-le aastal 2005, kusjuures 0–6-aastaste laste osakaal turvakodudes moodustas 32,5 %, 7–14-aastaste laste osakaal 39 % ja 15–17-aastaste laste osakaal 28,5 %. Varjupaika sattumise peamisteks põhjusteks on hulkurlus, kodune hoolimatus, alalise elukoha puudumine ja perevägivald.

Orbudele ja vanemliku hoolitsuseta jäänud lastele hoolekandeteenuste osutamisega tegelevate põhitöötajate arv on langenud 847-le (875 aastal 2004), 47 % (77 % aastal 2004) neist olid erineva kategooria kasvatajad ning 2 % olid sotsiaaltöötajad. Kasvatajate arvu vähenemise põhjustas asjaolu, et 2005. aastal ei vastanud 330 kasvatajat sotsiaalministri määrusega kasvatajatele sätestatud kvalifikatsiooninõuetele (ei olnud suutnud läbida nõutavat väljaõpet).

Lastega leibkondadele omavalitsuste toetust käsitleva uuringu⁽⁸⁰⁾ kohaselt olid 2005. aastal ligi 42 % omavalitsustest ajutiselt vanematelt ära võtnud lapsetoetused (511 leibkonda), st sotsiaaltöötajad või lastekaitsetöötajad pidid ajutiselt sekkuma nimetatud leibkondade ellu. Muid meetmeid (perenõustamine, laste turvakodusse viimine jne) rakendati 2 920 leibkonna suhtes. Kolmkümmend kuus valda olid pakkunud eluasemeabi kuni 25-aastastele noortele, kes vajasid hoolekandeesutuse teenust ning 79 noort olid saanud eluasemeabi kohaliku omavalitsuse abiga, 29 noort veel ootasid eluaset. Kaksikümmend üks omavalitsust olid pakkunud eluasemeabi ka hooldusperedes olevatele lastele. Abi vanemliku hoolitsuseta lastele ja perekonnas hooldamist vajavatele lastele koosnes peamiselt munitsipaaltoetustest hooldusperedele (64–192 eurot perekonna kohta). Elluastumistoetust maksvate ning hooldajate ja/või tugipersonali värbavate omavalitsuste arv on kasvanud. Lisaks pakkusid kohalikud omavalitsused järgmisi toetusi või teenuseid: lastekodu või noortekodu toetus, ühekordsed toetused, reisi- või huvialakulude hüvitamine lastekodulastele (12 omavalitsust); toetused eestkosteperedele (kaks omavalitsust); sünnipäeva- ja jõuluringid vanemliku hoolitsuseta lastele (kaks omavalitsust), toetus turvakodudele, sealhulgas toitlustamine (üks omavalitsus); perekonnas hooldamise teenust pakkuvate perede nõustamine (kaks omavalitsust).

Lastekodulaste vaba aja veetmise soovide, vajaduste ja võimaluste uuringust⁽⁸¹⁾ selgub, et 71 % lastest ei osale huvialarühmas, kuigi pea kõikidel lastel on olemas huviala, millega ta tahaks tegeleda. Laste soovide täitumist piirab peamiselt aja- või rahapuudus, ühistranspordi puudumine lastekodu asupaigast (32 %-l juhtudest ei olnud läheduses rühmi või võimalusi).

⁸⁰ Ainsaar, M. ja Soo, K. Omavalitsuste toetus lastega peredele 2004–2005, 2006.

⁸¹ Rosin, M.-L., Lastekodulaste soovid ja võimaluses vaba aja veetmiseks, 2004.

1.11. Lastevastane vägivald, laste röövimine ja lastega kaubitsemine, kodutus, narkootikumide kuritarvitamise kõrge tase, kuritegevuse ohvriks olemine või selles osalemine ⁽⁸²⁾

Eestis on laste väärkohtlemisega hakatud tegelema alles viimase 10 aasta jooksul. Esimene üleriigiline uuring kogemuste ja hoiakute kohta seoses noorte seksuaalse väärkohtlemisega viidi Eestis läbi aastal 2003 ⁽⁸³⁾. Kõnealuselt uuringust selgus, et ligi kolmandik vastanutest on kogenud vähemalt ühte seksuaalse väärkohtlemise olukorda ja 6 % on ise toime pannud seksuaalset väärkohtlemist. Murettekitav on laste (alla 14-aastaste) seksuaalse väärkohtlemise kasv: nende arv on oluliselt kasvanud: 78-st aastal 2004 kuni 107-le aastal 2005 ⁽⁸⁴⁾.

Eesti uurimisraport alaealiste kaubitsemise kohta seksuaalse ekspluateerimise eesmärgil ⁽⁸⁵⁾ näitas, et juhtumeid on olemas nii riigisisese, välisriikidesse kui ka Eestisse suunatud alaealiste inimkaubanduse osas, kuid piiriülese lastekaubanduse kohta puuduvad täpsed andmed. Ei ole teada juhtumitest, mis puudutaksid noorukeid, küll aga 13–14-aastastest ja vanematest tüdrukutest, kusjuures organiseeritud seksitööstus põhineb üldiselt samadel printsiipidel kui täiskasvanute inimkaubandus.

Vigastuste ja joobe suurem esinemissagedus noorte hulgas (suhteliselt rohkem poisse kui tüdrukuid) on muude tegurite hulgas põhjustatud alkoholi ja narkootikumide tarbimisest. Alkoholitarbimine ja kanepikasutamine on Eesti noorte hulgas suhteliselt kõrge, võrreldes Läti ja Põhjamaadega ⁽⁸⁶⁾ 2003. aastal läbiviidud alkoholi- ja uimastitarbimise uuringust 15–16-aastaste koolilaste seas (ESPADi raames) ⁽⁸⁷⁾ selgus, et noorte uimastitarbimine on kasvanud.

Uuring Eesti alaealiste hälbiva käitumise kohta ⁽⁸⁸⁾, kus sihtrühmaks olid 13–16-aastased õpilased seitsmenda üheksanda klassini Eesti üldhariduskoolides (kokku 2 623 last), näitas, et 12 % uuritavatest noortest olid mõnda seadust rikkunud. Enamlevinud õigusrikkumiseks oli avaliku korra rikkumine, sealhulgas üldkasutatavate esemete tahtlik kahjustamine ja poevargused. Politseiameti andmetel suurenes alaealiste poolt toime pandud rikkumiste arv 3 201-lt rikkumiselt aastal 2004 kuni 3 768-le rikkumisele aastal 2005 ja alaealiste poolt toime pandud rikkumiste jaotumine näitas seda, et enamik 2005. aastal toime pandud rikkumistest olid vastuolus alkoholi- ja tubakaseadusega.

Politseiameti andmetel pandi 2005. aastal laste vastu toime 441 kriminaalkuritegu (485 aastal 2004). Ülalnimetatud uuringu ⁽⁸⁹⁾ kohaselt on iga viies laps langenud isiklike asjade varguse ohvriks. Kõige sagedamini on ohvrid 14–15-aastased (3–4 % tüdrukutest, 6–7 % poistest); kallaletungi või väljapressimise ohvrid leidub harvemini 16-aastaste hulgas (3 % tüdrukutest ja 5 % poistest). 24 % lastest on koolis kiusatud, kusjuures probleem on suurem nooremates vanuserühmades: 40 % 12–13-aastastest poistest ja 30 % 14-aastastest tüdrukutest väitsid, et neid on koolis kiusatud, alandatud või löödud.

⁸² Üksikasjalikum teave on toodud lisa 1.

⁸³ Seksuaalse väärkohtlemise kogemused ja hoiakud Eesti noorte hulgas.

⁸⁴ Ülevaade inimõiguste olukorrast Eestis 2005. aastal.

⁸⁵ Alaealiste kaubitsemine seksuaalse ekspluateerimise eesmärgil Euroopas: päritoluriigid. Eesti uurimisraport.

⁸⁶ Denissov, G. ja Karelson, K., Laste ja noorte tervisekäitumine, 2006.

⁸⁷ Allaste, A.-A., Muutused Eesti koolinoorte uimastitarbimises (ESPAD 1995, 1999, 2003), 2004.

⁸⁸ Markina, A. ja Šahverdov-Žarkovski, B., Eesti alaealiste hälbiv käitumine, 2006.

⁸⁹ Markina, A. ja Šahverdov-Žarkovski, B., Eesti alaealiste hälbiv käitumine, 2006.

2. Hinnang üldisele raamistikule poliitikate koordineerimiseks ja väljatöötamiseks

2.1. Poliitikaraamistik ⁽⁹⁰⁾

Laste vaesuse ja sotsiaalse tõrjutuse ennetamine ja leevendamine on poliitikakujundamisel olulisteks prioriteetideks ning laste vaesuse ja sotsiaalse tõrjutuse ennetamiseks ja vähendamiseks on Eestis olemas selged poliitilised eesmärgid ja konkreetsete sihteesmärgid. Võrreldes varasematega, hakkab silma, et valitsusliidu programmis aastateks 2007–2011 ⁽⁹¹⁾ on pere- ja rahvastikupoliitika tõstetud esiplaanile. Valitsusliidu programmi esimeses peatükis öeldakse, et valitsusliidu peaeesmärk on saavutada Eesti rahvastiku positiivne iive sündimuse kasvu, keskmise eluea pikendamise ja elukvaliteedi tõstmise teel.

Analüütikud on väljendanud arvamust, et poliitilised parteid ei ole omavahel selgeks rääkinud ega ka üldsusega arutanud, mida nad tahavad saavutada – kas leevendada võimalikult tõhusalt laste vaesust ja perede ebavõrdsust, motiveerida kõrgepalgalisi isikuid lapsi sünnitama või soodustada laste kasvatamise kõrval töötamist ⁽⁹²⁾. Hiljutisest uuringust peredele suunatud rahaliste toetuste mõju kohta peredele vaesuse leevendamiseks Eestis ⁽⁹³⁾ selgus, et vanemahüvitis ei vähenda lastega perede ebavõrdsust. Küll aga muudab vanemahüvitise suhteliselt kuluka süsteemi vaesuse leevendamisel sihipärasemaks see, et valitsusliidu programmis aastateks 2007–2011 kavandatakse ergutada kolmanda ja neljanda lapse sündi peredesse. See kavatakse saavutada vanemale täiendava toetuse maksimisega kolmanda lapse eest 0,5-kordse vanemahüvitise määras ja neljanda lapse eest ühekordse vanemahüvitise määras. Üldnimetatud uuringute põhjal võib öelda, et vaeste perede jaoks on kõige tõhusam kolme või enama lapsega perede toetus ning ka üksikvanemahüvitis ⁽⁹⁴⁾. Valitsusliidu programmi meetmete esialgse analüüsi põhjal võib öelda, et meetmete rakendamisega kaasneks laste sissetulekuvaesuse teatav vähenemine.

Erinevates laste vaesuse ja sotsiaalse tõrjutusega seonduvates poliitikavaldkondades on ka mitmed strateegilised dokumendid, mis väljendavad mitmemõõtmelist lähenemist kõnealusele probleemile, alates lapse õiguste tagamisest ja lastele turvalise kasvukeskkonna kujundamisest, lõpetades lastekaubanduse, prostitutsiooni ja pornograafia ennetamise ja tõkestamisega. Laste vaesuse ja sotsiaalse tõrjutusega on kõige otsesemalt seotud kaks strateegiat (teisi strateegiaid käsitletakse käesolevas aruandes peamiste poliitikavaldkondade raames), mis on omavahel tihedalt seotud – „Lapse õiguste tagamise strateegia 2004–2008“ ⁽⁹⁵⁾ ja „Eesti sotsiaalse kaitse ja kaasatuse riikliku aruande 2006–2008 kaasatuse tegevuskava“ ⁽⁹⁶⁾. „Lapse õiguste tagamise strateegia 2004–2008“ (mille Eesti valitsus kiitis heaks 16. oktoobril 2003) on suunatud ÜRO lapse õiguste konventsiooni paremale rakendamisele. Nimetatud strateegias on poliitikaeesmärgid ja sihteesmärgid püstitatud ning meetmeid kirjeldatud vastavalt laste vajaduste olemusele:

⁹⁰ Üksikasjalikum teave on toodud lisas 1.

⁹¹ Valitsusliidu programm aastateks 2007–2011.

⁹² Vörk, A. ja Leppik, L., Rahalaev lastega peredele, 2007.

⁹³ Vörk, A. ja Paulus, A., Peredele suunatud rahaliste toetuste mõju vaesuse leevendamisele Eestis: analüüs mikrosimulatsioonimeetodi abil. Uurimisraport, 2007.

⁹⁴ Vörk, A. ja Paulus, A., Peredele suunatud rahaliste toetuste mõju vaesuse leevendamisele Eestis: analüüs mikrosimulatsioonimeetodi abil. Uurimisraport, 2007.

⁹⁵ Lapse õiguste tagamise strateegia 2004–2008, 2003.

⁹⁶ Sotsiaalse kaitse ja kaasatuse riiklik aruanne 2006–2008 Euroopa Liidu avatud koordinatsiooni meetodi raames.

- põhivajadused – teatavale vanusele vastav areng ja heaolu (sealhulgas füüsiline, vaimne ja emotsionaalne heaolu); adekvaatne haridus; osalemine kultuuri-, spordi- ja vabaajategevustes; juurdepääs teabele jne;
- erivajadused – vaesuses või suhtelises vaesuses elavate laste arvu vähendamine; puudega laste kaasamine ühiskonda; võrdsete võimaluste loomine kasvatuslike erivajadustega lastele; vähemusrahvustesse või teistesse marginaalsetesse rühmadesse kuuluvate laste integreerimine; abi osutamine vanemliku hoolitsuseta lastele;
- vajadus perekonna, kogukonna ja keskkonna toetusele – lapsesõbraliku, turvalise ja stabiilse keskkonna arendamine, lastekaitseüsteemi tulemuslikkuse parandamine, lapsi kasvatavate perede toetamine, põhimõtte järgimine, et lapsed saaksid kasvada perekeskonnas.

„Lapse õiguste tagamise strateegia 2004–2008“ rakendamise tagavad riiklikud tegevuskavad, mida koostatakse eraldi iga aasta kohta. Iga aasta tegevuskava sätestab meetmed, nende rakendamise eest vastutava asutuse, vahendid, oodatavad tulemused ning koostööpartnerid vastavalt strateegia eesmärkidele.

Sotsiaalse kaasatuse tegevuskava üks kahest prioriteedist on lastega perede vaesuse ja sotsiaalse tõrjutuse ennetamine ja leevendamine. Tegevuskavas võetakse arvesse "Lapse õiguste tagamise strateegia" eesmärgid ning esitakse meetmed nende tagamiseks – lapse õigus perekeskonnale, riigi toetus ja osutatavate teenuste arendamine lastega peredele, võrdsed võimalused hea hariduse omandamiseks ja paremad võimalused lapse erivajaduste tunnustamiseks mittediskrimineerivast aspektist. Kaasatuse tegevuskavas on esitatud olemasolevad ja kavandatavad meetmed vaesuse ja tõrjutuse vähendamiseks, kvantifitseeritud sihtesmärgid aastaks 2008. Arvestades, et vaesuse peamiseks põhjuseks Eestis on mittetöötamine, on töötamine parim vahend vaesusest pääsemiseks. Seega on tegevuskava lähenemine on igati õigustatud – laste vaesuse vähendamine vanemate tööhõive toetamise kaudu. Olulist rolli mängib rahaline toetus peredele ja lastele ning muud meetmed laste kasvatamise ja koolitamise toetamiseks, sealhulgas:

- rahalise toetuse ja vajadusekohaste hoolekandeteenuste pakkumine;
- elutingimuste parandamine;
- võrdsete võimaluste loomine hea hariduse omandamiseks;
- lastele paremate arenguvõimaluste loomine, arvestades erivajadustega (sealhulgas puuetega lapsed ja suures vaesuses elavad lapsed);
- laste peredest eraldamise vältimine.

Kaasatuse tegevuskava sihtesmärgid aastaks 2008 on järgmised:

- allpool suhtelist vaesuspiiri elavate laste arvu vähendamine 2 % võrra võrreldes 2005. aastaga;
- laste (0–15 aastat) ja kogu elanikkonna vaesusmäärade vahe on 7,9 %;
- lastekaitsetöötajate arvu suurenemine: 1 000 last ühe lastekaitsetöötaja kohta;
- suurendada arenguliste erivajadustega laste osalemist lasteaedades või kooliks ettevalmistuses.

Lastega seotud probleemide olulisust näitab asjaolu, et ühena viiest strateegilisest eesmärgist sotsiaalministeeriumi arengukavas aastateks 2007–2010 ⁽⁹⁷⁾ on püstitatud lastele paremate arenguvõimaluste ja tervisekaitse tagamine. Eesmärgiks on seatud anda igale lapsele võimalus kasvada üles perekeskonnas, luua turvaline ja lapsesõbralik arengukeskkond ning rajada tulemuslik lastekaitse korraldamise süsteem. Lapse õiguste kaitse on kavandatud tagada järgmiste tegevuste kaudu:

- lastekaubanduse vastase tegevuskava rakendamine;
- lastele suunatud hoolekandeteenuste arendamine;
- tervist toetava ja turvalise arengukeskkonna loomine.

Sotsiaalministeeriumi arengukavas aastaks 2010 püstitatud sihteesmärgid kõnealuses valdkonnas on järgmised:

- laste (0–15) ja kogu elanikkonna täieliku vaesuse määra vahe on 7 % (8,3 % aastal 2004);
- alla 13-aastaste kord nädalas või enam suitsetavate laste osakaal 10,2 % poiste puhul ja 6,4 % tüdrukute puhul (aastatel 2001–2002 vastavalt 12,8 % ja 8,0 %).

Suhteliselt hea tasakaal valitseb laste heaolu edendamisele suunatud universaalse ja ennetava lähenemise ning sihitatud lähenemise vahel eesmärgiga leevendada vaesust ja sotsiaalset tõrjutust teatavate kõrge riskiga lasterühmade seas Eestis. Kõikides asjaomastes poliitikadokumentides leiame me lisaks universaalsetele ja ennetavatele eesmärkidele ja meetmetele ka sihitatud eesmärgid ja meetmed kõrge riskiga lastele (vanemliku hoolitsuseta, puuetega, töötutega leibkondades, lasterikastes leibkondades jne).

Laste õiguste tunnustamine ja tasakaal perele keskendumise ja lastele endile keskendumise vahel poliitikadokumentides on rahuldaval tasemel. Laste õiguste kaitsega tegelevad kõik institutsioonid, mis edendavad Eestis elavate inimeste heaolu, kuid tulenevalt ülesannetest teevad seda teistest enam sotsiaalministeerium, haridus- ja teadusministeerium, kultuuriministeerium, siseministeerium ja rahvastikuminiistri büroo. Laste õiguste põhimõtted on kõige paremini väljendatud lastekaitse kontseptsioonis ⁽⁹⁸⁾, mis esitab tervikliku süsteemi laste õiguste tagamise korraldamiseks ja teeb ettepanekuid vajalikeks muudatusteks laste õigusi ja kaitset sätestavates ja reguleerivates õigusaktides (nt Perekonnaseadus). Näiteks osalesid lastekaitse kontseptsiooni koostamisel lisaks asjaomastele ministeeriumidele õiguskantsleri kantselei, maavalitsused, linna- ja maaomavalitsuste liidud, lastega tegelevad vabaühendused, õpilasi ja noori ühendavad vabaühendused. Riiklikus sotsiaalse kaasatuse tegevuskavas ei ole näidatud seda, kas või mil määral lastega konsulteeriti. Lastekaitse kontseptsiooni laiendamise käigus selgus vajadus uue lastekaitse seaduse järele, kuna 1993. aastal jõustunud lastekaitse seadus ⁽⁹⁹⁾ on liiga deklaratiivne ning ei ole seetõttu tõhus töövahend lastekaitsetöötajatele ja teistele lastega tegelevatele spetsialistidele. Uue lastekaitse seaduse eelnõu peamiseks eesmärgiks on muuta seadus rakendatavaks lastega töötavatele spetsialistidele, lastele ja vanematele, ning selle põhitähelepanu on suunatud lapse õiguste kaitsmisele igapäevaelus.

Eesti riiklikus poliitikas on märgata laste vaesuse ja heaolu küsimuse süvalaiendamise korraldamist, kus kohalikel omavalitsustel on üha olulisem roll, kuna spetsialistide piirkondlik lastekaitsetöö edendab nii laste õiguste tagamist kui ka sotsiaalset kaitset. Seni on puudunud

⁹⁷ Sotsiaalministeeriumi arengukava aastateks 2007–2010.

⁹⁸ Lastekaitse kontseptsioon.

⁹⁹ Eesti Vabariigi lastekaitse seadus.

koordineeriv lüli lastega seotud teemade vahel erinevates poliitikafäärides. Näiteks käsitletakse Eestis laste õigusi (inimõigusi) ja kaitseküsimusi perepoliitikast eraldi – lastekaitseküsimusi koordineerib sotsiaalministeerium ja perepoliitikat rahvastikuministri büroo. Võib öelda, et kaasatuse tegevuskava 2006–2008 täidab esmakordselt koordineerivat rolli, kuna sellesse on lülitatud erinevate valdkondade strateegiliste dokumentide mitmed eesmärgid, kavandatavad meetmed ja tegevused, mis on seotud lastega perede vaesuse ja sotsiaalse tõrjutuse ennetamise ja leevendamisega. Sellele vaatamata on vaja märkimisväärselt tugevdada riigi koordineerivat ja toetavat rolli, tagamaks teenuste kättesaadavust ja kvaliteeti kõikides piirkondades ja saamaks riiklikul tasandil ülevaadet kõikides omavalitsustes pakutavatest teenustest. Vaatamata poliitikadokumentidele tuginevale positiivsele hinnangule laste vaesuse küsimuste arengusuundade kohta, on tegelik olukord väga erinev. Poliitikavaldkondade igapäevases praktikas ei ole laste teemast saanud läbiv teema ehk horisontaalne näitaja. Samuti on probleeme mõningate strateegiameetmete rakendamisega, kuna puuduvad piisavad inim- ja finantsvahendid ning seetõttu on teenuste kättesaadavus ja ka kvaliteet piirkonniti erinev. Kavandatud on liiga palju erinevaid meetmeid ja tegevusi, mida sageli ellu viiakse vaid projektide raames ja ei ole aega nende tõhususe hindamiseks. Vaja on jätku-uuringuid, kuna meetmeid ja tegevusi on sageli rahastatud poliitiliste otsuste põhjal ning nende tõhusust ei ole hinnatud arenguaspektist.

2.2. Peamiste poliitikate analüüs

2.2.1. Juurdepääs (kvaliteetsele) tööhõivele

Kuna mittetöötavates leibkondades elavate laste osakaal on Eestis palju kõrgem kui OECD riikides keskmiselt (vastavalt 9,1 % ja 5,0 %), on töötute (tagasi)toomine tööturule laste vaesuse ja sotsiaalse tõrjutuse kontekstis olulise tähtsusega. Õiguslikud eeltingimused selleks loodi „Tööturumeetmete kontseptsiooni“ (2004) väljatöötamisega, selles kontseptsioonis kajastatud teenused ja üldpõhimõtted, mida piloteeriti mitmete projektide käigus, rakendati Tööturuteenuste ja -toetuste seadusega (2006). Tööturuteenuste ja -toetuste seadus täiendab varasemaid tööturuteenuseid (karjäärinõustamine, tööturukoolitus, töövahendus jne) kuue uue teenusega nagu tööpraktika, tööharjutus ja nelja uue teenusega puuetega inimestele; kõnealuse seaduse alusel pakutakse kokku 13 tööturuteenust¹⁰⁰. Paranenud on aktiivsete meetmete kättesaadavus: stipendiumide ning sõidu- ja majutustoetuste suurendamisega, mida makstakse tööturukoolitusel ja tööpraktikal osalejatele, ning neile ka tervisekindlustuse tagamisega; iga tööealise töötaja ja tööd otsiva puudega inimese õiguse tagamisega registreerida ennast töötuna ja saada tööturuteenuseid võrdsetel alustel teiste töötutega (sõltumata töövõimetus määrast või puude tasemest). Rakendatud on ka uusi põhimõtteid: individuaalse töötusimiskava koostamine; sobiva töö kontseptsiooni ja juhtumipõhise lähenemise põhimõtte rakendamine. Nende uute tööturumeetmete ja -põhimõtete rakendamine abi osutamiseks töötutele ja töötajatele on veel suhteliselt algstaadiumis.

Lisaks olemasolevate meetmete rakendamisele ja edasisele arendamisele kavatakse aastatel 2006–2008 keskenduda töötuse ja mitteaktiivsuse ennetamisele. Meetmed pikaajalise töötuse ja tööturult kõrvalejäämise vältimiseks ja vähendamiseks on järgmised: töötusimise motiveerimine ja toetamine; elukestva õppe süsteemi loomine; kliendirühmade ja teenuste laiendamine; paindlike töövormide kasutamise ergutamise; töötajasõbralikuma töökeskkonna loomine; hoolekande- ja

¹⁰⁰ Üksikasjalisem kirjeldus sõltumatu eksperdi varasemates aruannetes aastatel 2005 ja 2006.

muude tööhõivet toetavate avalike teenuste arendamine; info- ja kommunikatsioonitehnoloogia võimaluste ära kasutamine.

Valitsuse üldises majanduspoliitikas on üks prioriteetidest kogu tööealise elanikkonna suurima võimaliku tööhõivemäära saavutamine, mis on väga oluline ka vaesuse vähendamiseks, kuna töö on parim kaitse vaesuse ja tõrjutuse vastu. Lapsevanemate töötamine ja töökoha säilitamine on väga oluline perede iseseisva toimetuleku kindlustamise seisukohalt. Kuna enamik Eesti naisi sooviks jätkata töötamist väljaspool kodu ka pärast lapse sündi, on oluline, et tööhõivepoliitika pakuks vanematele võimalusi kodu ja töö paremaks ühitamiseks, st aitaks suurendada tööturu paindlikkust. Seoses sellega on positiivseks nähtuseks, et aastal 2006 suurenes vabatahtliku valiku alusel osalise tööajaga töötanud inimeste ja ka väljaspool tavapärasest tööaega töötanud inimeste osakaal (63 700 töötajat töötas sageli või mõnikord õhtuti või öösiti; 35 200 laupäeviti-pühapäeviti; 1 900 kodus enam kui aastal 2005) ⁽¹⁰¹⁾, kuid osalise tööajaga töötajate hulk on Eestis siiski veel madal, moodustades vaid 7,8 % tööhõivest. Paindlikud töövormid ei ole Eestis väga levinud (ETU andmetel on töölepingutest enam kui 90 % on traditsioonilised töölepingud). Kuigi naiste tööhõive määr ulatus 2006. aastal 61,5 %-ni, on üsna suur hulk naisi väikeste laste tõttu töölt eemal. Paindlike töövormide kasutamine peaks olema kättesaadav kõikides ametites ja valdkondades, nii meestele kui naistele, kusjuures eriti oluline on see üksikvanematele, et mitte kaotada pikaajalisi karjääriväljavaateid ja sotsiaaltagatise.

Kuni viimase ajani käsitles tööhõivepoliitika peamiselt töötust, kuid kiirest majanduskasvust tingitud tööhõive kasvust ja töötuse kahanemisest (langes 22 % võrreldes 2005. aastaga ja oli 5,9 % 2006. aastal) tulenevalt on üha enam tähelepanu pööratud mitteaktiivsuse vähendamise võimalustele (Sotsiaalministeerium koostab vastavat analüüsi). Aastal 2006 jätkus ELi tööturgude avamine Eesti kodanikele, kuid sellest tulenev tööjõu väljavool on esialgsel hinnangul olnud oodatust väiksem ⁽¹⁰²⁾.

Tööjõu kasvav nõudlus ja vähenenud pakkumine, tööturu integreerimine ELi ning sellest tulenevalt kiirenev palgatõus, mis 2006. aastal oli 16,2 % ⁽¹⁰³⁾ (neljandas kvartalis 17,5 %), sunnib tööhõivepoliitikas pöörama rohkem tähelepanu kvaliteetse tööhõive küsimustele. Eesti Statistika andmetel saab enamik palgatöötajaid (ligikaudu 75 %) keskmisest madalamat palka ⁽¹⁰⁴⁾. Selles kontekstis on väga oluline, et tööhõivepoliitikaga loodaks üksikvanematele kõik võimalused töö leidmiseks ja adekvaatse palga saamiseks.

2.2.2. Sotsiaalkaitsetoetused ja maksusoodustused ⁽¹⁰⁵⁾

Lapse ja pere toimetuleku tagamisel mängivad olulist rolli riiklik laste- ja perepoliitika ning sotsiaalkaitse põhimõtted. Eesti lähtub sellest, et iga laps on väärtuslik ning omab õigust riigi toetusele, sõltumata tema vanemate sissetulekust ja elukorraldusest. Vastavalt perekonnaseadusele on Eestis vanemate kohuseks lapsi kasvatada ja nende eest hoolitseda. Riik toetab peresid laste hooldamise, kasvatamise ja koolitamisega seotud kulude katmisel. Perede toetamiseks on kaks peamist moodust – rahaline toetus, nt peretoetused,

¹⁰¹ Tur, D., Viilmann, N., Saarniit, A., Tööturu ülevaade, 2007.

¹⁰² Tur, D., Viilmann, N., Saarniit, A., Tööturu ülevaade, 2007.

¹⁰³ Eesti Pank.

¹⁰⁴ Eurostati andmetel on Eesti alampalk (230 eurot kuus ja 32,1 % keskmisest palgast) esimese 25 ELi riigi seas üks madalmaid (palk on veelgi väiksem Lätis, Leedus ja Slovakkias), kuid selle saajaid on üsna vähe (5,7 % töötajatest).

¹⁰⁵ Üksikasjalikum teave on toodud lisas 1.

maksusoodustused (nt täiendav maksuvaba sissetulek tulenevalt laste arvust) ja mitterahaline toetus, nt tasuta eluase, lastehoiu- ja tervishoiuteenuste subsideerimine. Eesti pere- ja lapsetoetuste süsteem eelistab universaalset toetuste põhimõtet (nt lastetoetused või lapsehooldustasud). Toetatakse iga last sõltumata pere või vanemate rahalisest olukorrast, mis tähendab, et tegelikult sõltub toetus leibkonna koosseisust (peamiselt laste arvust ja vanusest). Sissetulekust sõltuvad toetused on lisandunud viimastel aastatel (vanemahüvitis ja täiendav maksuvaba tulu alates teisest lapsest.) Universaalse toetussüsteemi eeliseks on selle suhteline neutraalsus vanemate tööturukäitumise suhtes – pärsivad ei pärsi oluliselt vanemate tööjõupakkumist, kuna toetuse saamist ei piira tööine tulu, need pigem soodustavad tööjõupakkumist, muutes töötamise atraktiivsemaks. Samas ei pruugi universaalne toetussüsteem olla edukas vaesuse leevendamisel – mida väiksem on vaesuses elavate lastega perede osakaal, seda vähem tõhus see on ⁽¹⁰⁶⁾. Peretoetuste eesmärk Eestis ei olegi otseselt vaesuse leevendamine ⁽¹⁰⁷⁾, vaid tegemist on suhtelise vaesusevaesusriski leevendamise vahenditega; otseselt vaesuse vastu võitlemiseks on Eestis olemas toimetulekutoetus ⁽¹⁰⁸⁾.

Uuringutulemustest ⁽¹⁰⁹⁾ selgub, et riiklikud peretoetused, vanemahüvitis ja täiendav maksuvaba tulu sõltuvalt laste arvust koos vähendavad vaesuses elavate laste osakaalu 8–10 protsendipunkti või ligi ühe kolmandiku võrra (20 000 last). Kõikidel toetustel on märkimisväärselt suurem mõju lasterikaste perede vaesuse vähendamisele. Nende kolme toetusterühma võrdlemisel (riiklikud peretoetused, vanaemahüvitis, tulumaksuvabastus sõltuvalt laste arvust), vähendavad Eestis vaesust kõige enam riiklikud peretoetused (6–8 protsendipunkti võrra), vanemahüvitis (1–1,5 protsendipunkti võrra) ja maksuvaba tulu (0,2–0,6 protsendipunkti võrra). Samal ajal on riiklike peretoetuste kulud suurimad ning tulumaksuvabastuse kulu madalaim. Riiklikest peretoetustest on laste vaesuse leevendamisel suurim tähtsus lastetoetustel (3–5 protsendipunkti).

Et tagada lapse toetamine olukorras, kus üks vanematest ⁽¹¹⁰⁾ ei täida oma kohustusi ning kohtumenetlus ja lastetoetuse saamiseks algatatud sundtäitmine ei ole veel toonud soovitud tulemusi, võttis Riigikogu vastu uue elatisabi seaduse ⁽¹¹¹⁾. Kõnealune seadus võimaldab üksikvanemal taotleda riigilt elatisabi tingimusel, et ta algatab kohtumenetluse vanema vastu, kes lapse ülalpidamiskohustust ei täida. Seaduse kohaselt maksab riik üksikvanemale elatisabi 90 päeva jooksul kolmes osas kokku 288 eurot. Elatise taotlemise eeltingimusteks on kohtusse pöördumine ja esialgne kohtulahend (määrus) elatist nõudva vanema kasuks. Vanemal on võimalik valida maksekäsu kiirmenetluse ja tavalise hagimenetluse vahel.

Riiklik rahaline toetus (peretoetused ja vanemahüvitis) on otseselt märgatav kuni kolmeaastaste lastega leibkondades, st riigi toetus on peamiselt seotud lapse sünni ja väikelapseeaga.

¹⁰⁶ Vörk, A. ja Paulus, A., Peredele suunatud rahaliste toetuste mõju vaesuse leevendamisele Eestis: analüüs mikrosimulatsioonimeetodi abil. Uurimisraport, 2007.

¹⁰⁷ Riikliku peretoetuste seaduse eesmärgiks on pakkuda peredele lastega seotud kulude osalist kompenseerimist; vanemahüvitise seaduse eesmärgiks on kompenseerida lapse kasvatamise tõttu saamata jäänud tulu ning toetada pere- ja tööelu ühendamist.

¹⁰⁸ Üksikasjalik ülevaade pere- ja toimetulekutoetuste süsteemist Eestis: Viies, M., „2006. aasta esimese semestri aruanne“, Eesti, Sotsiaalse kaasatuse sõltumatute ekspertide võrgustik. Alates 1. jaanuarist 2007 on tõusnud kaheksa toetuse määrad.

¹⁰⁹ Vörk, A. ja Paulus, A., Peredele suunatud rahaliste toetuste mõju vaesuse leevendamisele Eestis: analüüs mikrosimulatsioonimeetodi abil. Uurimisraport, 2007.

¹¹⁰ Eesti Statistika andmetel on Eestis ligikaudu 44 000 lapsevanemat, kes on sunnitud oma last üksi kasvatama; 60 800 last kasvab üksikvanemaga peredes ja ligi 80 % üksikvanemate lastest ei saa teiselt vanemalt mingit toetust. Justiitsministeeriumi andmetel esitati kohtutäituritele 2006. aastal ligikaudu 10 700 nõuet seoses lastetoetusega (kaks kolmandikku nõuetest on edukalt rahuldatavad).

¹¹¹ Elatisabi seadus.

Leibkondade turvalisuse suurendamiseks tulevikus, mis omakorda aitaks suurendada sündimust, on vaja edasi arendada meetmeid ja toetussüsteemi, mis hõlmaks lapse kogu elutsüklit.

2.2.3. *Subsideeritud teenused (nt tasuta koolitoit, puhkused)*

Tasuta koolilõuna oli eelmise valitsusliidu suurimaid sotsiaalseid lubadusi ning haridus- ja teadusministri prioriteete, samuti osa riigi kohustusest pakkuda tasuta põhiharidust. Tasuta koolilõuna tähtsus on tõusnud asjaolust, et paljude õpilaste jaoks on tasuta koolitoit ainsaks soojaks toidukorraks päeva jooksul (paljude jaoks isegi ainsaks toidukorraks), võimaldades samas suunata õpilasi tervislikuma toitumiskäitumise juurde. 2002. aasta septembrist 2006. aasta septembrini jõudis tasuta koolitoit riigi koostöös kohalike omavalitsustega esimese kuni neljanda klassi õpilasteni (mõned linnad ja vallad suutsid pakkuda tasuta toitu isegi gümnaasiumides, kuid kahes omavalitsuses nõuti koolitoidu eest siiski vanematelt raha). Alates 2006. aasta jaanuarist on riik eraldanud vahendeid ka põhikooliõpilastele ja 130 000 õpilast hakkas saama tasuta toitu. 2006. aasta septembris suurendas haridus- ja teadusministeerium koolitoidu saajate ringi: tasuta koolilõuna ja piima programmi on laiendatud kõikidele kutsehariduskoolide õpilastele (0,6 eurot lõuna kohta 18 000 inimesele).

Riikliku toetustemaksmise süsteemi, mille eesmärgiks on tagada hariduse majanduslik kättesaadavus, sealhulgas toetus koolitoitlustamisele, õppevahenditele, koht õpilaskodus, laiendatakse kaasatuse tegevuskava meetmete raamistikus. Madala sissetulekuga peredele võimaldatakse tasuta õppevahendid. Toetussüsteemi (õppe-, internaadi- ja transporditoetus) täiendused on märkimisväärsed majanduslikult vähemkindlustatud õpilastele kutsehariduses osalemiseks. Septembris 2005 rakendati toetused õpilastele, kes astusid kutseharidussüsteemi pärast põhiharidust; septembris 2006 laiendati tasuta koolilõuna ja piima programmi kõikidele kutseharidusasutuste õpilastele ning õpilaskodudes viidi sisse niinimetatud riigieelarvelised õppekohad ⁽¹¹²⁾.

Alates 2007. aastast suurenenud riigi toetus avaldus järgmiselt:

- tasuta põhikooliõpikud, vihikud, kunstimaterjalid jne, vähemalt õpikud kõikidele gümnaasiumiõpilastele;
- huvialahariduse toetamine;
- vähemalt 500-liikmeliste noorteühenduste toetamine;
- noorte nõustamine ja nõustamiskeskuste toetamine;
- terviselaagrid ja noorte huvitegevuste arendamine;
- kohad õpilaskodudes.

Riigi abiks vanematele, kelle algklasside õpilastest laste koolipäev on lühem kui vanemate tööpäev, oleks riigi rahastatud pikapäevakooli rajamine, kus lapsed saaksid süüa, süstemaatiliselt tegeleda huvialade ja õppimisega, teha jalutuskäike ja veeta aega isegi kuni kella seitsmeni õhtul, kuni nende vanemad töölt saabuvad. Senini on mõnedes omavalitsustes olukorda leevendanud pikapäevarühmad, mis on säilinud varasematest aegadest, kuid need lõpetavad oma tegevuse mõnetunnise töö järel, samuti on neid haldavate omavalitsuste võimalused ja eelistused erinevad. Sageli on pikapäevarühmade eesmärk pigem koolibussi ootamise aja sisustamine kui

¹¹² Arenguaruanne majanduskasvu ja tööhõive tegevuskava kohta aastateks 2005–2007 Lissaboni strateegia rakendamiseks.

huvialategevuse pakkumine. Õpilase edukus koolis sõltub ju suuresti sellest, millises keskkonnas laps veedab oma koolivälise aja – kas tema eest hoolitsetakse, kas teda õpetatakse kodus, kas leiab väljundi tema andekus kunstides, käsitöös, muusikas või spordis? Pikapäevakool on tagatiseks, et paljudele lastele oleksid üldse olemas tingimused edukaks õppimiseks ning nende vanemad võiksid olla kindlad, et nende laste eest kantaks korralikult hoolt. Riigi rahastatavad pikapäevakoolid alustavad tööd pilootprojekti raames (esimese kuni kuuenda klassi õpilastele 54 koolis) eeskätt nende omavalitsuste osavõtmisel, kus selleks on kõige suurem vajadus. Sarnaselt alustati riiklikult rahastatavate õpilaskodudega, mis on osutunud äärmiselt vajalikuks sotsiaalsete probleemidega kodudest pärit laste aitamisel.

Puhkusetasu alaealiste ja puuetega inimeste täiendavate puhkuste ning täiendava lapsepuhkuse jaoks rahastatakse riigieelarvest:

- pikendatud aastane puhkus (seitse päeva) alaealistele ja puuetega inimestele (kes saavad pensioni töövõimetuse eest või riiklikku pensioni töövõimetuse alusel);
- üks täiendav puhkus (üks päev) kuus puudega lapse vanemale;
- täiendav puhkus ühele vanemale (kolm või kuus päeva, sõltuvalt laste arvust);
- täiendav lapsehoolduspuhkus isadele (14 päeva). Isal on õigus täiendavale tasustatud lapsehoolduspuhkusele ema rasedus- ja sünnituspuhkuse ajal või kahe kuu jooksul pärast lapse sündi.

Koolitranspordikulude katteks pakkusid 95 % kohalikest omavalitsustest kas osalist või täielikku kompensatsiooni; mõned kohalikud omavalitsused eraldasid täiendavalt toetusi peredele muude transpordikulude katteks.

2.2.4. Haridus

Eesti hariduspoliitika ja strateegiliste arengukavade arendamisel on võetud arvesse nii Lissaboni strateegia kui Kopenhaageni ja Bologna protsesside eesmärke ja näitajaid ning neid on kohandatud Eesti haridussüsteemi olukorra ja arengupõhimõtetega. Igal haridustasandil teostatud ja kavandatavate reformide ühisteks eesmärkideks on kõrgekvaliteediline haridus, kättesaadavus, vahendite tõhusam kasutamine. Reformi kavandamisel tuleb võtta arvesse laste arvu drastilist vähenemist (2008/2009. õppeaastaks väheneb õpilaste arv üldhariduskoolides 30 % võrra), mis mõjutab otseselt koolidevõrgustikku, õpetajakoolituse riigitellimust jne. Eestis on probleemiks see, et väikestes gümnaasiumides on ebaühtlane õpetamise kvaliteet ja ei suudeta õpilastele valikuvõimalusi pakkuda. Koolivõrgu ümberkorraldamiseks, sealhulgas võimalike variantide leidmiseks põhikooli ja gümnaasiumi eraldamiseks viiakse ellu pilootprojekte⁽¹¹³⁾. Aastal 2002 algatati kõige ebasoodsamas olukorras perede lastele ja keerulise sotsiaalse taustaga lastele õpilaskodude programm, et tagada neile nädala sees head õppimis- ja elamistingimused. Aastal 2004 jagati riigi rahastatavaid õpilaskodude kohti 0,2 %-le põhikooliõpilastest.

Üldharidussüsteemi arengukavas aastateks 2001–2013⁽¹¹⁴⁾ määratleti üldise eesmärgina üldharidussüsteemis luua kõikidele lastele võrdsed võimalused ja tingimused võimete- ja huvikohase ja kvaliteetse tasemehariduse omandamiseks, mis võimaldaks neil õpinguid jätkata ja

¹¹³ Euroopa Liidu Nõukogu ja Euroopa Komisjoni 2006. aasta ühisaruande ettevalmistamine sotsiaalse kaitse ja sotsiaalse kaasatus kohta – ELi liikmesriikide panus: Eesti.

¹¹⁴ Üldharidussüsteemi arengukava aastateks 2007–2013.

elus väärikalt toime tulla. Aastani 2013 püstitatud üldharidussüsteemi eesmärgid, meetmed, tegevused ja kvantitatiivsed näitajad on järgmised:

- eelõpetuse kohustuse rakendamine, tagamaks kõikidele õpilastele võimaluse alghariduse omandamiseks vähemalt aasta enne kooli, kuna Eesti Statistika andmetel ei käi üle 1 500 lapse koolieelses lasteasutuses, mille peamiseks põhjuseks on vanemate kesine majanduslik olukord. Aastaks 2013 on ette nähtud, et pidevalt kasvab eelkooliealiste arenguliste erivajadustega laste osakaal, kes on kaasatud koolieelsete lasteasutuste eri- ja sobitusrühmadesse (aastal 2005 ligikaudu 40 % oletatavast laste arvust).
- hariduskohustuse täitmiseks ja võimetekohase hariduse omandamiseks jätkatakse hiljutistes seadusemuudatustes soositud trendi õpilastele individuaalse lähenemise ja paindliku õppekorralduse suunas. Aastaks 2013 langeb põhikoolist väljalangejate määr (seitsmes kuni üheksas klass) madalamale kui 1 % ja gümnaasiumist väljalangejate määr (10. klass) madalamale kui 3 % (2003/2004. õppeaastal vastavalt 1,2 % ja 3,7 %).
- haridusasutuste võrgustiku korrastamine, et võimaldada hariduse senisest ühtlasemat kvaliteeti; üldhariduse kättesaadavuse ja juurdepääsu tagamiseks kavandatakse õppeasutuste võrku piirkondlikul tasandil.

2.2.5. Lastehoid

Eestis on ettevalmistusi ja esimesi konkreetseid samme lastehoiu võimaluste mitmekesistamiseks ja paindlikkuse suurendamiseks tehtud koostöös valitsusasutuste, kohalike omavalitsuste, ettevõtlusorganisatsioonide ja vabaühenduste vahel⁽¹¹⁵⁾. Aastal 2006 tehti muudatus sotsiaalhoolekande seadusesse, tuues uue teenusena⁽¹¹⁶⁾ sisse lastehoiuteenus, mis toetab töö ja pereelu tõhusamat ühildamist ning on mõeldud lapse hooldaja toimetulekut või töötamist toetava teenusena, mille osutamise jooksul lastehoiuteenus osutaja tagab lapse hooldamise, arendamise ja turvalisuse. Seadusemuudatuse kohaselt on võimalik osutada riigi rahastatavat lastehoiuteenust ka raske või sügava puudega lastele. Lastehoiuteenusel õigustatud isikutele osutatavaid lastehoiuteenusid rahastatakse riigieelarve eraldistest munitsipaalearvesse. Riigieelarve eraldised lastehoiuteenusteks munitsipaalearvetesse eraldatakse maavalitsuste kaudu omavalitsuses elavate raske ja sügava puudega laste arvu põhjal. Sotsiaalhoolekande seadus kohustab kohalikke omavalitsusi korraldama lastehoiuteenusid, sätestama nõuded hooldajatele ja lastehoiuteenustele, tervishoiunõuded lastehoiuteenustele ja nõuded tegevusloa taotlemiseks. Lastehoiuteenus osutajana tegutsemist võib kas täielikult või osaliselt rahastada riigieelarvest või kohaliku omavalitsuse eelarvest. Teenuse osutaja võib olla füüsilisest isikust ettevõtja, juriidiline isik, kohaliku omavalitsuse asutus või kohaliku omavalitsuse haldusalas tegutsev asutus, millel on kõnealuse piirkonna maavanema väljastatud kehtiv tegevusluba.

Lisaks lastehoiuteenustele toodi 2006. aasta muudatusega sisse asenduskodu teenus, mis tähendab teenuseosutajat, kes pakub perele sarnaseid elutingimusi, ning turvalise ja arendava elukeskkonna loomist lapsele.

Riigi ja kohalike omavalitsuste vahel on peetud nõupidamisi asendushoolduse rahastamiseks ja korraldamiseks. Asendushoolduse korraldamiseks peaksid kohalikud omavalitsused suuresti

¹¹⁵ Rummo, P.-E., Lastehoiuvõimaluste edendamine liidab ühiskonda, 2007.

¹¹⁶ Sotsiaalhoolekande seadus.

keskenduma ennetustegevusele ja asjaomaste meetmete rakendamisele. Perede toetamine ja jõustamine peretöö erinevate vormide ja tugiteenustega on kindlasti oluliseks prioriteediks kohalikul tasandil, et vältida laste sattumist sotsiaalhoolekandeametisse. Riik püüab pakkuda kohalikele omavalitsustele toetust, parandades ka nende suutlikkust probleeme ennetada. Üks võimalus selleks on näiteks erinevate koolituste pakkumine sotsiaal- ja lastekaitsetöötajatele, vanematele. Sotsiaalministeerium jätkab kasuperede ja sotsiaalhoolekandeametuste töötajate koolitamist, et anda neile võimalikult häid teadmisi ja oskusi selleks, et pakkuda lastele parimat teenust ja turvalisemat kasvukeskkonda. Samal ajal pakutakse toetust riigi rahastatavate ja lapsesõbralike asutuste kujul.

Eesti on suundumus sellele, et lapsed ei peaks elama asutustes, vaid peredes ja kodudes ning sel eesmärgil on pööratud palju tähelepanu kasuperede süsteemi tõhustamisele ja arendamisele. Samas on Eesti elanikkond nii väike, et ei ole võimalik otsekohe asendada asutusi kasuperedega, kuna selliste perede arv ei ole piisav kõikide laste peredesse paigutamiseks. Seetõttu ei saa lähiajal kaotada kõiki asenduskodu teenuseid pakkuvaid asutusi; süsteeme tuleb kujundada aegamisi. Tänaolulisteks arendusteks on pere-tüüpi asenduskodude rajamine, kus laps tunneks end pereliikmena. Kõik need kodud peavad olema lapsesõbralikud, pakkudes lastele turvalist ja sobivat kasvukeskkonda.

Viimasel ajal on suurenenud pakutavate avalike teenuste universaalne kättesaadavus kodanikele: kodanik peaks teenuse saama kas kodus Interneti kaudu või lähima ametniku kaudu, olenemata sellest, kas teenus on kohaliku omavalitsuse teenus või riigiasutuse teenus. Teenuste elektroonilise rakenduse näiteks on lapsehoiuteenuste osutamise infosüsteem⁽¹¹⁷⁾.

Alternatiivse lastehoiusüsteemi rakendamise osana nähti ette aastal 2004 infotehnoloogilise lahenduse vajadust, et anda lapsevanematele ülevaade kõikidest seaduslikest lastehoiuteenuse osutajatest. Eesti Infosüsteemide Arenduskeskus pakkus välja süsteemi mitte ainult alternatiivse lastehoiu jaoks, vaid lisasid vanemate huvi põhjal ka lasteaiateenused. Lastehoiu infosüsteemi eesmärgiks on parandada lastehoiuteenuste kättesaadavust, tõsta lastehoiuteenuste tõhusust ja läbipaistvust ning pakkuda teenuseosutajate ja kasutajate kohest teavitamist lasteaedade täituvusmäärast, alternatiivsetest lastehoiuvõimalustest ja oskustega lapsehoidjatest. Seda kasutavad erinevad osapooled: vanemad, lasteaiad, eralapsehoidjad, kohaliku omavalitsuse ametnikud, maavalitsused, statistika kogumiseks sotsiaalministeerium, haridus- ja teadusministeerium, statistikaamet, rahvastikuministri büroo jne. Lastehoiuteenuse osutamise infosüsteem pakub järgmisi teenuseid:

- Vanemad saavad teavet kõikide lastehoiuvõimaluste kohta, nii alternatiivsete kui ka lasteaedade. Samuti saavad vanemad infosüsteemi kaudu taotleda lastehoiu lasteaedades (alghariduse andmise koht, mida koordineerib haridus- ja teadusministeerium) ning oskustega lapsehoidjaga (sotsiaalteenus, mida koordineerib sotsiaalministeerium). Vanemad kasutavad teenust kodanikuportaali kaudu. Kui nad ei saa kasutada Interneti, võib elektroonilised protseduurid nende eest ära teha kohaliku omavalitsuse ametnik või teenuseosutaja (lasteaia juhataja, lastehoiuteenust pakkuv isik või asutus).
- Teenuseosutajad (lasteaed, kvalifitseeritud lapsehoidja) saavad hallata teavet osutatavate teenuste kohta ja võtta vastu broneeringuid teenuste kasutamiseks; vajadusel esitada kohalikele omavalitsusele ja riigile finantsteavet oma teenuste hüvitamise eesmärgil. Kvalifitseeritud lapsehoidjal on nõuetekohane väljaõpe, on saanud

¹¹⁷ Kukk, T. ja Ilves, A., Lapsehoiuteenuse osutamise infosüsteem, 2007.

lapsehoidja kutse (st kutsetunnistuse andmed on kutseregistris) ning on registreerinud oma tegevuse majandustegevuse registris.

- Kohaliku omavalitsuse ametnikud, kellele on antud ülesanne koordineerida lastehoidu lasteaedades ja sotsiaalteenusena, saavad hallata teavet vastava kohaliku omavalitsuse territooriumil pakutavate teenuste kohta; vajadusel saavad teha vanemate eest toiminguid ja koostada vajalikke aruandeid.
- Süsteem rahuldab statistikavajaduse erinevatele asutustele, nt sotsiaalministeerium, haridus- ja teadusministeerium, statistikaamet, kohalikud omavalitsused, rahvastikuminiistri büroo, siseministeerium.

2.2.6. Elamumajandus

Eesti eluasemevaldkonna arengukava aastateks 2007–2013 ⁽¹¹⁸⁾ valitsuse väljatöötatud meetmed näevad ette riskirühmade eluasemetingimuste paranemise, eluaseme omandamisvõimaluste paranemise, toimetulekutoetuste süsteemi tõhusama rakendamise eluasemekulude liigitamise täpse määratlemisega ja kohalike omavalitsuste sotsiaalregistrite toimimise toomisega ühisele alusele. Eriti olulised on tegevused, mis tagavad eluaseme olemasolu, jätkusuutliku eluaseme ülalpidamise ja arendamise, elukeskkonna kvaliteedi tõstmise ning teadlikkuse ja haldussuutlikkuse. Eluasemetingimuste kompleksne paranemine aitab kindlasti parandada ka nende laste olukorda, kes tulevad probleemiderohketest perekondadest, kus vanemad ei saa ise hakkama ega suuda tagada oma lastele turvalist elukeskkonda, misjärel lapsed võivad kasvada riskilasteks.

Kaasatuse tegevuskavas 2006–2008 hõlmavad lastega perede elutingimuste parandamise meetmed järgmist:

- Riskirühmade eluasemetingimuste parandamine, pakkudes inimestele, kes ei ole sotsiaalselt ja majanduslikult võimelised ise eluaset muretsema või ülal pidama, võimaluse üürida subsideeritud munitsipaaliüürieluaset. See on üsna keeruline ülesanne, kuna üürieluasete sektor on väike, eriti kohalikes omavalitsustes.
- Eluruumi omandamisvõimaluste parandamine, pakkudes noortele, tagastatud majade üürnikele võimalusi oma eluasemeprobleemide lahendamiseks (riiklikud eluasemelaenu, kasutusrent, maksusoodustused eluasemelaenu intressilt).
- Toimetulekutoetuste süsteemi rakendamise tõhustamiseks, täpsustades eluasemekulude liigitust ning viies kohalike omavalitsuste sotsiaalregistrite toimimise ühistele alustele.
- Kuna lasterikastes peredes on rahulolematust elamistingimustega palju suurem kui teistes lastega peredes, nähakse valitsusliidu programmis ette meede lasterikaste perede eluasemeprobleemide lahendamiseks rahaeralduste kaudu. Kõnealune meede peab olema eeskätt suunatud lasterikastele peredele, kes elavad maapiirkondades, kanalisatsiooniprobleemidega taludes, kus majas ei ole jooksvat vett või kraani jne.

¹¹⁸ Eesti eluasemevaldkonna arengukava.

2.2.7. Tervishoid

Tegevused laste tervise parandamiseks on tervise edendamise ja haiguste ennetamise üheks pikaajalistest prioriteetidest tervise edendamise tegevuskavas aastateks 2007–2009 ⁽¹¹⁹⁾ ning samuti oluliseks prioriteediks Eesti Haigekassa tervise edendamise ja haiguste ennetamise projektide pikaajaliste prioriteetide ja rahastamise põhimõtete rakendamisel. Tervise edendamise tegevuskava aastateks 2007–2009 ei erista prioriteetseid sihtrühmi, kuna tervisliku elustiili saavutamine on võimalik ainult koostöös kõikide erinevate sihtrühmadega (lapsed, õpetajad, lapsevanemad, vanavanemad, sugulased, kolleegid). Tõhususe näitajad on seotud regulaarselt läbiviidavate uuringutega; tulemusi jälgitakse eraldi noorte hulgas (11–15) õpilaste tervisekäitumise uuringu raames.

Koolitervishoiu eesmärgiks on võimaldada õpilastel omandada tervist edendav elustiil ja oskused, et saavutada füüsiline, vaimne ja sotsiaalne heaolu, ning toetada õpilaste arengut koostöös lapsevanemate ja kooli personaliga. Koolitervishoiuteenuste korraldamise seaduseelnõus, mis täiendab tervishoiuteenuste korraldamise seadust ⁽¹²⁰⁾, on täpsustatud, et koolitervishoiuteenus on meditsiinasutuseväline tervishoiuteenus, mida osutatakse õpilastele alg-, põhi- ja gümnaasiumiastmes, sealhulgas erivajadustega õpilaste koolides ning sanatoorses koolides ja põhihariduspõhistes kutseõppeasutustes, mille eesmärgiks on haiguste ennetamine ja varajane avastamine, tervist väärtustava käitumise ja elustiili kujundamine ning õpilaste tervist ja esmaabi andmist edendava koolikeskkonna sihipärane arendamine.

Koolitervishoiu sihtrühmaks on kuni 193 000 õpilast üldhariduskoolides ja põhihariduspõhistes kutseõppeasutustes. Koolitervishoiu lepe puudub 11 koolis, sealhulgas 6 sanatoorses koolis. Aastal 2006 oli 2 617 õpilase kohta üks arsti ametikoht ja 770 õe ametikohta. Kooli arengukavas on tervise valdkond kajastatud 58 % koolidest; 34 % koolidest oli tervisenõukogu.

Riiklik Tervise Arengu Instituut (TAI) ⁽¹²¹⁾ on noorte hulgas mitmetel aastatel korraldanud võistlust „Suitsuvaba klass“ ⁽¹²²⁾. Aastal 2006 osales võistlusel 10 714 õpilast 175 koolist (515 klassi) igast maakonnast ning 93 % neist võistlevad ka käesoleval aastal veel pärast kolme esimest võistluskuud. Sel aastal enam kui 10 000 õpilast (ligi 10 % 5. kuni 12. klassi õpilastest) ning nende klassijuhatajad allkirjastasid mittesuitsetamise kokkuleppe. Osalevad klassid otsustasid olla suitsuvabadeks klassideks kuuekuuse perioodi jooksul. Suitsetamise kontrollimise vastutus lasub peamiselt õpilastel endil: õpilased jälgivad oma käitumist ja annavad regulaarselt aru, kas nad on suitsetanud või mitte. Klasse, mis nimetatud ajaperioodil suitsetamisest hoiduvad, autasustatakse. Maavalitsused ja kohalikud omavalitsused, riigi- ja eraettevõtted on andnud osalejatele erinevaid auhindu, et suurendada nende motiveeritust olla ja jääda suitsuvabaks. Võistlust „Suitsuvaba klass“ hinnati mitmel korral Saksamaal ja Soomes ning uurimistulemused näitavad, et võistlus "Suitsuvaba klass" on tõhusaks vahendiks suitsetamise alustamise edasilükkamisel, mis seetõttu väärrib laiemat levitamist.

¹¹⁹ Tervise edendamise tegevuskava aastateks 2007–2009.

¹²⁰ Tervishoiuteenuste korraldamise seadus.

¹²¹ NIHD.

¹²² Projekt viidi ellu võrgustiku „Euroopa noored tubaka vastu“ raames vastavalt selle põhimõtetele. „Suitsuprii klassi võistlus“ on rahvusvaheline suitsetamise ennetamise programm, millel on kolm põhieesmärki: 1. 1. Ennetada või edasi lükata suitsetamist, 2. Motiveerida tubakat tarvivaid õpilasi sellest loobuma, 3. Näidata, et mitte-suitsetamine on õpilase tavakäitumisena täiesti normaalne.

2006. aasta lõpus käivitas TAI kolmandat aastat tervise edendamise projekti ideekonkursi „Tervise edendusliku idee projekt“ (TEIP) ⁽¹²³⁾. Konkurss korraldati koolilastele ja noortele kogu Eestis, et anda neile võimalus tervise edendamiseks omaenda kogukonnas. Lapsed esitasid väga innukalt ideid tervisliku seisundi edendamiseks kogu eluks sama vanusekategorias inimestele. Eelmisel aastal kogunes TEIP võistluse raames kuni 55 projekti. Käesoleval aastal laekus TAI-le 49 projektiideed; kuus parimat said hinnalise auhinna ning neid projekte rakendatakse aastal 2007. Eriauhinna sotsiaalselt kõige vastutustundlikuma projekti eest andis Hansa Elukindlustus.

2.2.8. Sotsiaalteenused

Sotsiaalhoolekandeteenuste ja sotsiaalabi osutamine Eestis toetub põhimõttele, et abi tuleks abivajajatele anda elukohale võimalikult lähedal ning lähtuvalt individuaalsetest vajadustest. Kuna kohalike omavalitsuste tasemel pakutavate sotsiaalteenuste kvaliteet on äärmiselt erinev ega taga inimestele võrdset kohtlemist vähemalt miinimumtasemel, on sotsiaalministeerium kavandanud miinimumnõuete ühtlustamise kohalike omavalitsuste pakutavate sotsiaalhoolekandeteenuste. Nõuete täpsustamine suurendab omakorda survet kohalike omavalitsuste eelarvelistele vahenditele. Plaanide kohaselt on kohalikul tasandil arendatavateks teenusteks peamiselt hooldusteenused, tugiteenused puuetega inimestele (sealhulgas isiklik abistaja, eritransport), peresid toetavad teenused ja toetavad teenused toimetulekuraskustega peredele ning pikaajalistele sotsiaalabi taotlejatele.

Rohkem tähelepanu kavatakse pöörata puuetega laste rehabilitatsiooniteenustele (ligikaudu 5 500 last). Hea kättesaadavus ja suurenenud pakkumine tagab nende laste iseseisva toimetuleku paranemise ning abivajamise vähenemise, hariduse omandamise hilisemas elus iseseisvalt toimetulemiseks. Rehabilitatsioonieesmärkide saavutamiseks on vaja suurendada konkreetsete lastele pakutavate teenuste mahtu, mis tähendab 10–20-tunni piirangute kaotamist konkreetsete teenuste osutamiselt ning lähtumist iga puudega lapse konkreetsetest vajadustest.

Sotsiaalministeerium töötab välja uut sotsiaalhoolekande seadust, milles kirjeldatakse erinevaid hoolekandeteenuseid, mida võiks pakkuda üle Eesti ühtlustatud alustel, nii et kõik vajalikud teenused oleksid kättesaadavad kõikidele inimestele, sõltumata nende elukohast. Kõik lapsed peavad saama vajalikke toetavaid teenuseid, samuti asjakohast ja kõrgekvaliteedilist abi võrdsetel alustel, olenemata nende erivajadustest, rahvusest, puudest, soost jne.

Keskonna loomiseks, mis võimaldaks laste arengut perekonna toimetulekuraskustest sõltumata on sotsiaalministeeriumi arengukavas ⁽¹²⁴⁾ ette nähtud välja arendada ja pakkuda peredele suunatud sotsiaalhoolekandeteenuseid (nt lastehoid, pereabilised, tugiisikud, perede toimetulekuprogrammid). Lähtepunktiks laste arengukeskkonna kujundamisel peetakse seisukohta, et laps peaks üles kasvama normaalses tavaelukeskkonnas – perekonnas, ning riigi ja kohalike omavalitsuste kohuseks on toetada peresid, eriti selliseid, kus kasvab erivajadustega laps.

¹²³ Tervise edendusliku idee projekt TEIP, 2007.

¹²⁴ Sotsiaalministeeriumi arengukava aastateks 2007–2010.

Lastega perede toimetuleku parendamisel saab eristada erinevatel vastutustasanditel pakutavaid teenuseid:

- avalikus sektoris pakutavad teenused;
- vabaühenduste pakutavad teenused, mis täiendavad avaliku sektori teenuseid ning mida avalik sektor ka tellida saab;
- erasektoris pakutavad teenused, mis on suunatud individuaalsete või eravajaduste rahuldamisele.

2.2.9. Poliitikal riskilaste hoolduse ja kaitse edendamiseks, sealhulgas integreeritud varajase sekkumise algatused või poliitikal erivajadustega laste abistamiseks või diskrimineerimisvastased poliitikal (125)

Sotsiaalministeerium töötab välja alternatiive alla viieaastaste laste paigutamisele sotsiaalhoolekandeesutustesse, kuna teiste riikide kogemused näitavad, et lapse arengule on kahjulik, kui laps on asutuses kauem kui kolm aastat ilma vanema ja eestkostjata. 2007. aasta märtsis peetud seminaridel („Deinstitutionaliseerumine ja muutuvad sotsiaalhoolekandeteenused lastele“) ja koolitusel laste sotsiaalhoolekandetöötajatele, poliitikutele, ajakirjanikele jne jagasid kogemusi Euroopa riikide eksperdid, tutvustati 10-sammulist mudelit laste sotsiaalhoolekandeesutuse muutmiseks ja sulgemiseks ning selle asemel lapsele peres kasvamise võimaluse pakkumiseks. Arutati seda, kuidas saaks neid kogemusi kasutada Eesti kontekstis.

Eestis on igas maakonnas ja ligi 40 omavalitsuses, sealhulgas kõikides Tallinna linnaosades olemas alaealiste komisjonid; alaealiste komisjonide süsteem loodi Alaealise mõjutusvahendite seaduse (126) alusel aastal 1998. Alaealiste komisjoni ülesandeks on koordineerida tööd kuritegevuse ennetamise valdkonnas, mida tehakse kõikide alaealistega komisjoni haldusterritooriumil, korraldada alaealiste õigusrikkujate elu, kohalda neile määratud mõjutusvahendeid, ning vähendada alaealiste järelevalvetust ja õigusrikkumisi soodustavaid. Alaealiste komisjon on Eestis ainus asutus, millele on seadusega pandud kohustus tegelda alaealiste õigusrikkujatega nende tuleviku mõjutamiseks.

Vastavalt sotsiaalhoolekande seadusele vastutavad nii kohalikud omavalitsused (sealhulgas kohalikud lastekaitse- või sotsiaaltöötajad) kui ka politsei selle eest, et väärkoheldud lapsed ja nende pereliikmed saaksid kohest abi. Haridusasutustel on koostöös perekonnaga oluline roll väärkohtlemise ennetamiseks – õpetades korrektset käitumist ja tegutsemist vägivaldsetes olukordades. Eestis on kahe keskuse töötajad (1995. aastal asutatud Tartu Laste Tugikeskus ja 1998. aastal asutatud Tallinna Laste Tugikeskus) (127) saanud spetsiaalse väljaõppe seksuaalse väärkohtlemise lapsohvrite ja lapse pereliikmetega töötamiseks.

Alaealiste vastu ja alaealiste poolt toime pandud kuritegude vähendamine on ka üheks konkreetsetes tegevustes väljendatud riiklikest prioriteetidest – 2006. aastal kiitis valitsus heaks „Alaealiste kuritegevuse vähendamise arengukava aastateks 2007–2009“ (128). Selle üldiseks eesmärgiks on vähendada alaealiste kuritegevust üldiselt, eriti korduvaid seaduserikkumisi, ning

¹²⁵ Üksikasjalikum teave on toodud lisas 1.

¹²⁶ Alaealiste mõjutusvahendite seadus.

¹²⁷ Tallinna Laste Tugikeskus; Tartu Laste Tugikeskus.

¹²⁸ Alaealiste kuritegevuse vähendamise arengukava aastateks 2007–2009.

parandada alaealistega tehtavat ennetustööd. Kõnealuse arengukavaga on püstitatud eesmärgid alaealiste kuritegevuse ennetamiseks ja vähendamiseks, kavandatud meetmed ja vahendid:

- ennetustöö tõhustamiseks, tõstes elanikkonna teadlikkust ja muutes hoiakuid;
- sotsiaalsete ja haridusalaste ennetusmeetmete kättesaadavuse parandamiseks;
- alaealiste komisjonide ja kasvatuslikke eritingimusi vajavate laste koolide töö tõhustamiseks;
- õigussüsteemi mõjusaks reageerimiseks alaealiste laste seaduserikkumistele.

Arengukava hõlmab ennetavaid tegevusi erinevatel tasanditel, sealhulgas teenuste astmelisust (*gatekeeping*) eeskätt riskirühmale ja nendele, kes on juba õigusrikkumise toime pannud. Arengukavas ette nähtud tegevuste rakendamine põhineb üldistel lastekaitse põhimõtetel nagu subsidiaarsus, teenuste järkjärguline osutamine, partnerlus peredega, juhtumipõhine asjaajamine ja ühine töö. Strateegiliste eesmärkide saavutamiseks on arengukavas esitatud meetmed, tegevused ja tegevuskava aastate lõikes. Väga oluline on arengukava eesmärk, mis puudutab alaealiste komisjonide ka erikoolide töö korrastamist koostöös haridus- ja teadusministeeriumiga, kuna praegune niinimetatud „kasvatuslike erikoolide“ süsteem vajab põhjalikku ümberkorraldamist – eesmärgiks ei saa olla õpiraskustega lapse peitmine niinimetatud „kolooniasse“, vaid individuaalne lähenemine igale riskirühma lapsele.

Kriminaalpoliitika arengusuunad aastani 2010 ⁽¹²⁹⁾ sedastavad, et kriminaalmenetlused alaealiste laste suhtes peavad olema kiired ja võtma arvesse alaealiste seaduslikke huve, mida peab arvestama karistuste või muude mõjutusvahendite kohaldamisel, samuti võimalust lapse mõjutamiseks õigusrikkumisest hoidumiseks tulevikus. Rõhutati vajadust töötada välja süsteem, mis võimaldaks märgata puudujääke laste kasvukeskkonnas ning need kõrvaldada võimalikult vara, samuti vajadust meetmete järele, mis aitaksid vältida põhikoolist väljalangemist.

Justiitsministeeriumi arengukava aastani 2011 ⁽¹³⁰⁾ näeb kriminaalpoliitika olulisima strateegilise eesmärgi – kuritegevuse vähendamise meetmena ka alaealiste kuritegevuse vastase võitluse tõhustamist ja alaealiste vastase kuritegevuse ennetamist. Oluliste tegevustena nähakse ette standardite kehtestamist alaealiste laste vastu algatatud kriminaalmenetluste kohta ning nende standardite pidevat järelevalvet, samuti tõhusa sekkumise kohaldamist alaealiste seaduserikkumistesse (karistuste ja mõjutusvahendite tõhususe analüüs).

Inimkaubanduse vastu võitlemise arengukavasse aastateks 2006–2009 ⁽¹³¹⁾ lisati 2007. aastal ka tegevused lastekaubanduse ennetamiseks ja sekkumiseks, kuna inimkaubanduse arengukavas sisalduvad meetmed kattusid suurel määral lastele suunatud ennetavate ja sekkuvate meetmetega. Kõnealuse arengukava meetmed on suunatud peamiselt laste maksimaalsele kaitsmisele mistahes seksuaalse või muu väärkohtlemise eest.

Narkomaania ennetamise riiklikus strateegias aastani 2012 ⁽¹³²⁾ püstitati eesmärk narkootikumide pakkumise (erinevate õiguskaitsestruktuuride nt politsei, toll, piirivalve tegevus) ja nõudluse (ennetus, ravi, rehabilitatsioon) vähendamiseks ning tõhusa ravi- ja rehabilitatsioonisüsteemi loomiseks narkomaanidele. Üheks peamistest sihtrühmadest strateegias on lapsed ja noored.

¹²⁹ Kriminaalpoliitika arengusuunad aastani 2010.

¹³⁰ Justiitsministeeriumi arengukava aastani 2011.

¹³¹ Inimkaubanduse vastu võitlemise arengukava aastateks.

¹³² Narkomaania ennetamise riiklik strateegia aastani 2012.

Sotsiaalministeerium töötab välja tegevuskava lastekaubanduse, lasteprostitutsiooni ja -pornograafia fakultatiivse protokolliga rakendamiseks aastateks 2006–2010 ning arengukava lähisuhtevägivalla ennetamiseks aastateks 2008–2011.

Veebruaris 2007 saatis justiitsministeerium teistele ministeeriumidele heakskiitmiseks seaduseelnõu, mis keelab laste vastu sooritatud seksuaalkuritegudes süüdi mõistetud isikutel lastega töötamise ning annab vanematele õigustatud huvi korral teavet sellistes kuritegudes süüdi mõistetud isiku kohta ⁽¹³³⁾.

2.2.10. Poliitika laste osalemise edendamiseks sotsiaalses, kultuurilises, huvitegevuslikus ja sportlikus elus

Eesti „Sport kõigile strateegilise arengukava aastateks 2006–2010“ eesmärk on teha panus tervist edendavatesse sporditegevustesse ja teist tüüpi sporditegevuste levitamisse, mis on kättesaadavad kõigile kogu elanikkonnas, nii et regulaarselt spordiga tegelevate inimeste hulk tõuseks 45 %-ni elanikkonnast (st 20 %-ne kasv) aastaks 2010. Üldharidussüsteemi puudutavaks meetmeks on haridus- ja teadusministeeriumi toetus huvialaspordile koolides: toetus huvialaspordile pärast koolitunde üldhariduskoolides ja kutsekoolides. Huvialasporti rahastatakse suunatud eraldiste kujul summas 22 eurot õpilase kohta aastas ning see kasvab õpilaste arvu vähenemise tulemusena, eeskätt nende laste arvult, kes tegelevad spordiga väljaspool kooli ega kasuta kooli huvialaspordi võimalusi. Meetme eesmärgiks on kaasata väljaspool kooli (nt spordikoolides või -klubides) spordiga mittetegelevaid noori huvispordi harrastamisse ja regulaarsetesse füüsilistesse tegevustesse koolide huvialasporditegevuste toetamise kaudu.

Noorsootöö strateegias aastateks 2006–2013 ⁽¹³⁴⁾ sätestatakse noorsoopoliitika eesmärgid ühtse lähenemise põhimõtte alusel kõikide noorte eluga seotud tegevuste valdkonnas. Noorsootöö sfääris, mis on täienduseks formaalsele haridusele, tööhõivele ja perekonnale, püstitatud eesmärgid loovad võimalusi 7–26-aastaste noorte mitmekülgseks arenguks. Kõnealuse strateegia rakendamine on väga oluline alternatiivsete vaba aja veetmise võimaluste loomiseks noortele, alkoholitarbimise ja narkomaania vähendamiseks, samuti noorte eestlaste ja mitte-eestlaste integreerimiseks ühiste tegevuste ja ettevõtmiste põhjal.

¹³³ Uus seaduseelnõu keelab pedofiilidel lastega töötamise. Seaduseelnõu eesmärgiks on tagada, et lastevastases seksuaalkuriteos, alaealise prostitutsiooniga või lapspornoga seotud kuriteos süüdi mõistetud isikud ei pääseks töötama ametites, kus nad lastega vahetult kokku puutuvad. Taolisteks ametikohtadeks on näiteks õpetaja, lasteaiaõpetaja, lastelaagri kasvataja ja registreeritud lapsehoiuteenuse pakkuja. Vastavatel tööandjatel tekib eelnõuga kohustus enne isiku töölevõtmist kontrollida karistusregistrist isiku karistusandmeid, mis puudutavad nimetatud kuritegusid. Lastega töötamise õiguse piiramine on oluline uute kuritegude ärahoidmise aspektist. Eelnõu paneb põhivastutuse isiku tausta kontrollimisel tööandjale, ent annab võimaluse ka lapsevanematele õigustatud huvi korral kontrollida, kas isik, kelle järelevalve all nende laps viibib, ei ole lastevastastes seksuaalkuritegudes süüdi mõistetud. Õigustatud huvi on näiteks juhul, kui laps viibib teise isiku järelevalve all seadusliku esindaja juuresolekuta, nt huvialakoolides, registreerimata lapsehoidjate juures jne. Nii on lapsevanematel võimalik ise kontrollida ja hinnata, kas lapsele on eraõigusliku huvikooli, lasteaia, kooli, lapsehoidja vms teenuste tarbimine konkreetset juhul turvaline või mitte. Karistusregistrile tuleb vastava teabe saamiseks teha kirjalik päring, mille põhjendatakse õigustatud huvi olemasolu ning täpsustatakse isik, kelle kohta teavet soovitakse. Teatises edastatakse vaid jah/ei vastus – kas isikut on karistatud loetletud lapsevastase seksuaalkuriteo eest või mitte. Tööandjat, kes võtab tööle isiku, kellel on seaduse järgi lastega töötamine keelatud, võib karistada rahatrahviga.

¹³⁴ Noorsootöö strateegia 2006–2013.

3. Hinnang poliitikate rakendamise ja mõju jälgimise korraldustele

Eestis sätestatakse strateegiliste dokumentide jälgimise põhimõtted valitsuse strateegilise planeerimise määrusega. Määruse kohaselt vastutab strateegiate väljatöötamise ja rakendamise eest vastutav ministeerium ka hindamise ja jälgimise eest. Ministeerium on kohustatud kord aastas valitsusele aru andma tegevuste rakendamise kohta ning samuti eesmärkide ja sihtide saavutamise kohta.

Laste vaesuse ja sotsiaalse tõrjutusega kõige otsesemalt seotud strateegiate – Lapse õiguste tagamise strateegia ja Eesti sotsiaalse kaitse ja kaasatuse riikliku aruande 2006–2008 kaasatuse tegevuskava – jälgimissüsteem on sarnane strateegiate institutsioonilistele põhimõtetele.

- Eesti lapse õiguste tagamise strateegia väljatöötamise algatas sotsiaalministeerium ja seda koordineeris vabaühendus Eesti Lastekaitse Liit (ELL). Strateegia koostati koostöös erinevate ministeeriumide, asutuste, vabaühenduste ja lasteühendustega. Sotsiaalministeeriumi sotsiaalhoolekande osakond on vastutav aastaste tegevuskavade väljatöötamise ja strateegia rakendamise tegevusaruannete eest. Selleks moodustati ametlik töörühm, mille liikmeteks on esindajad erinevatest ministeeriumidest – sotsiaalministeerium, haridus- ja teadusministeerium, siseministeerium, kultuuriministeerium, justiitsministeerium, rahandusministeerium, kuid samuti esindajad rahvastikuminiistri büroost ja ELList. Kuigi strateegia rakendamist ja selle aastasi tegevuskavasid koordineerib sotsiaalministeeriumi sotsiaalhoolekande osakond, on kõik ministeeriumid ning ka ELL vastutavad tegevuste rakendamise ja jälgimise eest oma valdkonnas. Partneriteks tegevuste rakendamisel on vabaühendused, kohalikud asutused jne.
- Eesti sotsiaalse kaitse ja kaasatuse riikliku aruande 2006–2008 kaasatuse tegevuskava ettevalmistamist koordineeris sotsiaalministeeriumi sotsiaalhoolekande osakond. Aruande koostamise esimeses etapis loodi üldine töörühm, mis koosnes sotsiaalministeeriumi erinevatest osakondade spetsialistidest. Teises etapis kutsuti aruande koostamiseks kokku juhtkomitee, et tagada ministeeriumide esindajatest ja sotsiaalsetest partneritest ning kolmanda sektori esindajast koosnevate sidusrühmade tõhusam kaasamine. Riiklikus aruandes esitatud uute ja täiendavate meetmete rakendamise paremaks jälgimiseks on sotsiaalministeerium korraldanud ümarlaua, mis koosneb vabaühenduste ja ülalnimetatud juhtkomitee liikmetest. Ümarlaua liikmed jälgivad asjaomaste strateegiate ja arengukavadega seotud protsesse ning aitavad kaasa sotsiaalse kaasatuse poliitika koordineerimisele ja integreerimisele kõikides asjaomastes poliitikavaldkondades ning tagavad kõikide valitsustasandite kaasatuse (riiklik, piirkondlik ja kohalik).

Kõik asjaomased ministeeriumid ja asutused esitavad oma tegevusaruanded (koos eesmärkide ja sihtide saavutamise hinnanguga) sotsiaalministeeriumile, kes esitab kord aastas valitsusele üldise aruande olukorra ja tulevaste eesmärkide/sihtide/tegevuste üle arutlemiseks ja otsustamiseks. Kuigi paljusid laste vaesuse, sotsiaalse tõrjutuse ja heaoluga seotud näitajaid jälgitakse igal aastal, kasutatakse vaid mõnda neist sihtmärkide püstitamisel. Kõik olemasolevad kvantitatiivsed pikaajalised laste heaoluga seotud sihtmärgid on lülitatud Eesti sotsiaalse kaitse ja kaasatuse aruande 2006–2008 riiklikku tegevuskavasse, kuid sihtmärkide loetelu täiustamise vajadust on kinnitanud kõik protsessis osalevad partnerid. Kuigi näitajad töötatakse välja riikliku statistika alusel, on paljud sihtmärgid püstitatud emotsionaalse hindamise tasandil. See on

osaliselt tingitud aja ja analüütilise pädevuse puudumisest. Eesti Statistika andmeid kogutakse pidevalt ning need on usaldusväärsed, kuid väikese sihtrühma analüüsimiseks on andmed mõnikord liiga üldistatud kujul.

Hetkel puudub konkreetne andmebaas või väljaanne, mis koondaks kogu lastega vaesuse, tõrjutuse ja heaoluga seonduva statistika. Sihtmärkide jälgimiseks ja hindamiseks ning aastaaruannete koostamiseks kasutatakse erinevaid andmebaase ja allikaid. Ministeeriumid vastutavad andmete kogumise eest oma tegevusvaldkonnas. Vaesuse näitajate tehnilist arvutamist teostab kord aastas Eesti Statistika ning kõik vaesuse näitajad (Laekeni näitajad) on kättesaadavad statistikaameti veebilehel (<http://www.stat.ee>). Leibkonna elujärje aastaraamatus, mida Eesti Statistika on välja andnud alates 1996. aastast, esitatakse LEU andmetel mõningaid vaesuse näitajaid leibkonnatüübiti. Eesti Statistikal on traditsioon anda välja temaatilisi teabelehti – näiteks aastal 2005 anti välja kaks lehte laste kohta teemadel „laps ja pere“ ning „laps ja sotsiaalne keskkond“. Suured ootused vaesust, sealhulgas laste vaesust iseloomustavate usaldusväärsete andmete avalikustamise kohta tekkisid Eesti Statistika statistiliste väljaannete avaldamiskalendri põhjal, milles kavandatakse esimese sotsiaalset ebavõrdsust puudutava aastaraamatu ilmumist juunis 2007.

Sotsiaalministeerium, olles vastutav vaesuse ja sotsiaalse tõrjutusega seotud teemade eest, kasutab Eesti Statistika arvutusi. Just see ministeerium on vastutav sotsiaalse heaolu andmete kogumise eest. Heaolu iseloomustavaid andmeid avaldatakse igal aastal ministeeriumi veebilehel (<http://www.sm.ee>). Lisaks sellele avaldab sotsiaalministeerium põhilisi statistilisi andmeid sotsiaalhoolekande ja sotsiaalkindlustuse, tervishoiu ja tööturu valdkondade kohta kord aastas (Sotsiaalsektor arvudes) ning väljaannete värskemad versioonid on kättesaadaval sotsiaalministeeriumi veebilehel (<http://www.sm.ee/est/pages/index.html>). Aastaruanded Lapse õiguste tagamise strateegia rakendamise kohta avaldatakse sotsiaalministeeriumi veebilehel (ainult eesti keeles).

Eestis on *ex ante* hindamismehhanisme kasutatud Riikliku struktuurivahendite kasutamise strateegia 2007–2013⁽¹³⁵⁾ poliitikate mõju ja adekvaatsuse hindamiseks, kuid mitte laste vaesuse ja sotsiaalse tõrjutuse vastase võitluse süvalaiendamiseks. Näitajate ja sihtmärkide kasutamine on Eesti strateegiates ja poliitikadokumentides viimastel aastatel laialt kasutamist leidnud. Sihtmärkide püstitamist ja hindamist reguleerib valitsuse määrus strateegilise planeerimise ja poliitikakujundamise protsessi kohta. Sarnaselt kõikidele strateegiatele ja poliitikadokumentidele on Lapse õiguste tagamise strateegia ja Eesti sotsiaalse kaitse ja kaasatuse strateegia 2006–2008 kaasatuse tegevuskava läbi teinud samasuguse sihtmärkide püstitamise ja hindamise protsessi. Esiteks analüüsitakse eelmiste perioodide tulemusi (peamiselt statistilisi andmeid ja näitajaid) ning tehakse järeldusi. Peale seda püstitatakse uued prioriteedid, eesmärgid ja sihtmärgid vastavalt eelmiste perioodide tulemustele, mida aga suuresti mõjutab ka poliitiline surve. Seetõttu arutatakse tulevikutegevusi laialdaselt tööruhmades.

Sidusrühmade kaasamine on olulise tähtsusega, tagamaks poliitilistest eesmärkidest ja sihtmärkidest ühesuguse arusaamise. Mõlemad strateegiad – Lapse õiguste tagamise strateegia ning Eesti sotsiaalse kaitse ja kaasatuse riikliku aruande 2006–2008 riikliku tegevuskavasse lülitamine – on headeks näideteks selle kohta, kuidas sidusrühmade ümarlaud ja arutelud on aidanud kaasa eesmärkide, kavandatud tegevuste ja sihtmärkide täpsustamisele. Võrreldes teiste poliitikalavaldkondadega on laste heaolu valdkond, kus sidusrühmade ootusi on väljendatud suhteliselt selgesti ning sidusrühmade suhtlemine on olnud proaktiivne. On kahju, et lastega siiski veel otseselt ei konsulteeritud ning et laste ja noorte arvamus esindasid sotsiaalsed partnerid ja

¹³⁵ Riiklik struktuurivahendite kasutamise strateegia.

vabaihendused, kes on küll aktiivsed laste õiguste edendamisel ja kes osutavad teenuseid lastega peredele. Kuigi laste heaolu on poliitikavaldkond, kus sihtide seadmine ning ka koostöö sidusrühmade ja teiste seotud osapooltega on olnud tulemuslik, on siiani peamiseks küsimuseks sihtmärkide määratlemise ja jälgimise stabiilsuse ja analüüsi puudulikkus.

Eestis on olemas laste heaolu üldine jälgimissüsteem. Kuna Lapse õiguste tagamise strateegia ja Eesti sotsiaalse kaitse ja kaasatuse riikliku aruande 2006–2008 kaasatuse tegevuskava on laiahaardelised, hõlmates laste heaolu, vaesuse ja sotsiaalse tõrjutuse kõiki olulisi valdkondi, peavad teised laste küsimustega tegelevad strateegiad ja poliitikad olema vastavuses nimetatud strateegiates püstitatud eesmärkidega. Hetkeseisuga ei ole selles süsteemis ette näha suuri muutusi. Arendatakse registreid ja muid statistiliste andmete kogumiseks kasutatavaid vahendeid vastavalt muutuvatele vajadustele. Näiteks arendatakse teenuste ja toetuste paremaks rakendamiseks sotsiaalteenuste ja toetuste registrit STAR. 2007. aasta jooksul piloteeritakse mõnedes Eesti maakondades registrit eesmärgiga lihtsustada lastekaitsevõrgustiku (nt lastekaitse spetsialistid, koolide sotsiaaltöötajad, vanemad, noorsoopolitsei, perearstid) koordineerimist laste juhtumitega tegelemisel. Lisaks sellele on alustatud ettevalmistusi kõikide statistiliste andmete ja laste heaolu jälgimise koondamiseks ühte andmebaasi.

Nii jälgimis- kui hindamisprotsessi on kaasatud ja annavad olulise panuse poliitikadebatti laste heaolu valdkonnas Eestis:

- Eesti Lastekaitse Liit:
 - täiendav aruanne ÜRO lapse õiguste konventsioonist tulenevate kohustuste täitmise kohta (aruanne on saadaval ELLi veebilehel) ⁽¹³⁶⁾;
 - Eesti kaasatuse tegevuskava 2004–2006 hindamine seoses laste ja noortega on koostatud ja esitatud Eurochild AISBL-le aastal 2004 ⁽¹³⁷⁾;
 - Eesti sotsiaalse kaitse ja kaasatuse riikliku aruande 2006–2008 kaasatuse tegevuskava hindamine seoses laste ja noortega on koostatud ja esitatud Eurochild AISBL-le aastal 2006 ⁽¹³⁸⁾;
- Kõik Unicefi Innocenti Sotsiaalse monitooringu aastaaruanded erinevate poliitikavaldkondade kohta on kättesaadaval Unicefi veebilehel ⁽¹³⁹⁾.

Tartu Ülikooli teadlased on pikaajaliselt tegelenud laste vaesusega ning avaldanud oma uurimistulemusi erinevate rahvusvaheliste projektide raames, näiteks:

Kutsar, D., Harro, M., Tiit, E.-M. ja Matrov, D., „Laste heaolu Eestis erinevatest perspektiividest“, rmts: *Laste heaolu vananevas Euroopas*, COST A19: Eesti, 2004. Jensen, A.-M., Ben-Arieh, A., Conti, C., Kutsar, D., Phadraig, M. N. G. ja Warming Nielsen, H. (toim.), (, Norra Lasteuuringute Keskus, Norra Teadus- ja Tehnikaülikool ⁽¹⁴⁰⁾; „Eesti lapsed“, 2000. Kutsar, D. (toim.), ÜRO arengukava; väljaanded põlvkondadevahelise ebavõrdsuse edasikandumise uuringute ja poliitikalahenduste kohta (Kutsar, D., Trumm, A., Kasearu, K. ja Strömpl, J.) jne.

¹³⁶ Lapse õiguste konventsiooni täiendav aruanne. Eesti valitsusväliste organisatsioonide täiendused, kommentaarid ning ettepanekud.

¹³⁷ http://www.lastekaitseliit.ee/fail/pysivad/nap_aruanne.doc.

http://www.lastekaitseliit.ee/fail/pysivad/nap_stat_andmed.doc.

¹³⁸ http://www.lastekaitseliit.ee/fail/ajutised/estonian_naps_questionnaire_2006_v3.doc.

¹³⁹ <http://www.unicef.org>.

¹⁴⁰ <http://www.svt.ntnu.no/noseb/costa19/nytt/welfare/Vol%20I/estonia.pdf>.

Lastega tegelevad vabaühendused (ELL ⁽¹⁴¹⁾; Unicef Eesti ⁽¹⁴²⁾; Sihtasutus Eesti Lastefond ⁽¹⁴³⁾; SOS Lasteküla Eesti Ühing ⁽¹⁴⁴⁾ jne) jälgivad ja hindavad aktiivselt kogu protsessi erinevaid aspekte erinevate uurimisprojektide raamistikus, millega sageli kaasneb rahvusvaheline koostöö asjaomases vabaühendusespetsiifilises sfääris. Siiski ei ole analüüside ja uuringute läbiviimisel senini olnud järjepidevust ja süsteemi, mis võib välja kujuneda nüüd seoses Eesti sotsiaalse kaitse ja kaasatuse riikliku aruande 2006–2008 kaasatuse tegevuskava meetmete rakendamisega.

Oluline roll peredele toetavate teenuste pakkumisel on erinevatel vabaühendustel. Erinevate projektide raames pakuvad need nõustamist, koolitust, üritusi, klubisid, humanitaarabi, varjupaika jne. Lastekaitse seltsid ja -ühingud on samasugused projektide kaudu peredele toetavate teenuste pakkujad. Vabaühenduste üldpilt on väga kirju ning pakutavate teenuste tase ebaühtlane. Seetõttu nähakse vabaühenduste tegevuse peamise arengusuunana töö järjepidevaks muutmist, kusjuures eriti vajalikeks tegevussuundadeks peetakse perekooli asutamist, lastehoiu korraldamist ja tugirühmade moodustamist sarnaste probleemidega peredest. Huvitavaks rühmaks peredega tegelevate organisatsioonide hulgas on küla- ja maanaiste seltsid, mis pakuvad peredele peamiselt koosolemise võimalust kas ühistegevuses või loengute näol. Lisaks vabaühendustele on suure tähtsusega ka erinevate huvirühmade ühendused – suurte perede ühendused, üksikvanemate liidud, puuetega laste vanemate liidud ning paljud teised ühendused seisavad oma rühma huvide eest ja korraldavad tegevusi. Ühenduste tegutsemine on oluline, kuna pakub sarnaste probleemidega peredele võimalusi kooskäimiseks ja suhtlemiseks.

¹⁴¹ Eesti Lastekaitse Liit.

¹⁴² Unicef Eesti.

¹⁴³ Sihtasutus Eesti Lastefond.

¹⁴⁴ SOS Lasteküla Eesti Ühing.

Viited

Ainsaar, M. ja Soo, K., Omavalitsuste toetus lastega peredele 2004–2005, Tartu Ülikool, 2006.
http://www.rahvastikuminister.ee/upload/dokumendid/Ainsaar_Soo.pdf

Alaealiste kaubitsemise seksuaalse ekspuaterimise eesmärgil Euroopas: päritoluriigid. Eesti uurimisraport , 2003.
<http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=20740/ECPAT%25202003%5B1%5D.pdf>

Alaealiste kuritegevuse vähendamise arengukava aastateks 2007–2009, 2006.
<http://www.kuriteoennetus.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=26774/Alaealiste+kuritegevuse+v%E4hendamise+arengukava+aastateks+2007-2009.pdf>

Alaealiste mõjutusvahendite seadus, 1998.
<https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=553173>

Allaste, A.-A., Muutused Eesti koolinoorte uimastitarbimises (ESPAD 1995, 1999, 2003), 2004.
http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=20719/Muutused_Eesti_koolinoorte_uimas_titarbimises%5B1%5D.pdf

Arras, L., Koolisotsiaaltöö spetsiifika Tallinna eesti ja vene õppekeelega koolides. Magistritöö Tallinna Ülikool, 2006.

Bank of Estonia, 2007.
<http://www.eestipank.info/pub/et/yldine/press/kommentaari/172.pdf?objId=958656>

Laste vaesus perspektiivis: ülevaade laste heaolust rikastes riikides. Laste ja noorte elude ja heaolu põhjalik hindamine majanduslikult arenenud riikides. Unicef, *Innocenti Report Card 7*, 2007.

Eesti lapsed, Kutsar, D. (toim.), ÜRO Arengukava, 2000.

Elatisabi seadus, 2007.
<http://www.just.ee/28211>

Tervist edendavate ideede projektikonkurss TEIP, 2007.
<http://www.tai.ee/?id=4898>

Denissov, G. ja Karelson, K., Laste ja noorte tervisekäitumine rmts: *Naised ja mehed*. Eesti Statistika, 2006.

Sotsiaalministeeriumi arengukava 2007–2010, Sotsiaalministeerium, 2006.
<http://www.sm.ee>

Eesti riiklik HIV ja AIDSi strateegia aastateks 2006–2015. Sotsiaalministeerium, 2005.
[http://www.sm.ee/est/HtmlPages/HIVjaAIDSistrateegia_01_12_2005/\\$file/HIV%20ja%20AIDSi%20strateegia%2001.12.2005..doc](http://www.sm.ee/est/HtmlPages/HIVjaAIDSistrateegia_01_12_2005/$file/HIV%20ja%20AIDSi%20strateegia%2001.12.2005..doc)

Eesti Vabariigi lastekaitse seadus. 1992.
<http://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=741888>

Eesti eluasemevaldkonna arengukava 2007–2013. Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium, 2006.

Elamuseadus, 1992.

<http://wlex.lc.ee/list/ES.htm>

Erikoolides ja laste hoolekandeesutustes elavate noorte hoiakud ja kogemused seoses seksuaalse, vaimse ja füüsilise vägivallega. Soo, K. (toim.), Tartu, 2005.

<http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=20740/ECPAT%25202003%5B1%5D.pdf>

Erivajadustega laste õppimisvõimalused. Riigikontrolli kontrolliaruanne, Tallinn, 2006.

Eesti tervishoiustatistika aastaraamat 2004, Sotsiaalministeerium, 2007.

[http://www.sm.ee/est/HtmlPages/Eesti_tervishoiustatistika_aastaraamat_2004_E/\\$file/Eesti_tervi_hoiustatistika_aastaraamat_2004_E.pdf](http://www.sm.ee/est/HtmlPages/Eesti_tervishoiustatistika_aastaraamat_2004_E/$file/Eesti_tervi_hoiustatistika_aastaraamat_2004_E.pdf)

Eesti Sotsiaaluuring (ESU), Eesti Statistika, 2007.

<http://pub.stat.ee>

Eesti Statistika, 2007.

<http://pub.stat.ee/px-web.2001/Dialog/Saveshow.asp>

ELL.

<http://www.lastekaitseliit.ee>

Sihtasutus Eesti Lastefond.

http://www.elf.ee/?set_lang_id=2

Hansson, L., Naised, perekond ja töö Euroopa Liidu maades, rmts: *Naine, perekond ja töö*, Hansson, L. (toim.), Rahvastikuministri büroo, TPÜ Kirjastus, 2001.

Tervisekaitseinspektsioon, 2007.

<http://www.tervisekaitse.ee/documents/nakkushaigused/statistika/hivstatistika.pdf>

Leibkonna elujärg 2004, Eesti Statistikaamet, Tallinn, 2005.

Leibkonna elujärg 2005, Eesti Statistikaamet. Tallinn. 2006.

Leibkonna Eelarve Uuring (LEU), Eesti Statistika, 2007.

<http://pub.stat.ee>

Huviharidusstandard, Haridus- ja Teadusministri määrus nr 24, 21. märts 2007.

Huvikooli seadus, 2006.

<https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=12776187>

Immunoprofülaktika riiklik programm nakkushaiguste vältimiseks aastatel 2001–2005, 2001.

[http://www.sm.ee/est/HtmlPages/immunoprofulaktika/\\$file/immunoprofulaktika.pdf](http://www.sm.ee/est/HtmlPages/immunoprofulaktika/$file/immunoprofulaktika.pdf)

Inimkaubanduse vastu võitlemise arengukava aastateks 2006–2009, Justiitsministeerium, 2006.

<http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=28017/T%E4iendatud+inimkaubanduse+arengukava.pdf>

Justiitsministeeriumi arengukava kuni aastani 2011, Justiitsministeerium, 2007.

<http://www.just.ee/27389>

Karistusseadustik, 2001.

<https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=184411>

Kasearu, K. ja Trumm, A., Kohalikud poliitikalahendused ebavõrdsuse pärimise riski vähendamiseks Pärnus, Euroopa uuringud ebavõrdsuse ja sotsiaalse ühtekuuluvuse kohta, 6/2006, Lodzi Ülikooli Kirjastus (trükkis), Lodz.

Kasemets, L. ja Rahnu, L., Avatud noortekeskuste olukorra kaardistamise uuring, Mitte-eestlaste Integratsiooni Sihtasutus, MindPark, 2005.

http://www.meis.ee/pictures/ANK_aruanne_MindPark_1710.pdf

Koolieelsete lasteasutuste seadus, 1999.

<http://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=754369>

Kraanvelt, E., *Tänavalapsed Tallinnas: nende aitamise võimalusi*, Magistritöö, Tallinna Pedagoogikaülikool, Tallinn, 2004.

<http://www.parnu.ee/raulpage/koolitus/kraanvelt5.html>

Kraav, I., Lapse areng koolieelses eas ja lapsehoiu erinevad vormid, 2006.

http://www.rahvastikuminiister.ee/upload/dokumendid/I_Kraav.doc

Kriminaalpoliitika arengusuunad aastani 2010, 2003.

<https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=637829>

Kukk, T. ja Ilves, A., Lapsehoiuteenuse osutamise infosüsteem LHIS, Riigi Infosüsteemide Arenduskeskus, 2007.

<http://www.riso.ee/et/pub/2006it/docs/4.9.htm>

Kutsar, D., Harro, M., Tiit, E.-M. ja Matrov, D., Laste heaolu Eestis erinevatest perspektiividest rmts: *Laste heaolu vananevas Euroopas*, COST A19, Eesti. Jensen, A.-M., Ben-Arieh, A., Conti, C., Kutsar, D., Phadraig, M. N. G., Warming Nielsen, H. (toim.), Norra Lasteuuringute Keskus, Norra Teadus- ja Tehnikaülikool, 2004.

<http://www.svt.ntnu.no/noseb/costa19/nytt/welfare/Vol%20I/estonia.pdf>

Kutsar, D., Trumm, A. ja Kasearu, K., Uuring ebavõrdsuse põlvkondadevahelise ülekandumise ja poliitikalahenduste kohta Eestis, Warzywoda-Kruszynska, W. (toim.) rmts: Euroopa uuringud ebavõrdsuse ja sotsiaalse ühtekuuluvuse kohta, 2/2005, Lodzi Ülikooli Kirjastus, Lodz, 2005, pp. 5–42.

<http://www.profit.uni.lodz.pl/publikacje/pliki/European%20Studies%202.pdf>

Kutsar, D., Strömpl, J. ja Trumm, A., Fookusgrupp ja vinjettmeetod poliitikalahenduste uurimiseks, rmts: Euroopa uuringud ebavõrdsuse ja sotsiaalse ühtekuuluvuse kohta, 6/2006, Lodzi Ülikooli Kirjastus (trükkis), Lodz, 2006.

Kährik, A., Kõre, J. ja Hendrikson, M., Eluasemepoliitika Euroopas ja Eestis, Poliitikauuringute Keskus PRAXIS, 2002.

Tööjõu-uuring, Eesti Statistika, 2007.

<http://pub.stat.ee>

Lapsed ja Eesti ühiskond. Väärtushinnangute uuring RISC. Lisa Eesti maa-aruandele, Sotsiaalministeerium, AS Emor, 2006.

[http://www.sm.ee/est/HtmlPages/LÖTStrateegia/\\$file/LÖTStrateegia.doc](http://www.sm.ee/est/HtmlPages/LÖTStrateegia/$file/LÖTStrateegia.doc)

Lapse õiguste konventsiooni täiendav aruanne. Eesti valitsusväliste organisatsioonide täiendused, kommentaarid ning ettepanekud, 2002.

www.lastekaitseliit.ee/fail/pysivad/lapse_õiguste_konventsiooni_täiendav_raport_inglise_keeles.doc

Lastekaitse kontseptsioon, 2005. Sotsiaalministeerium.

[http://www.sm.ee/est/HtmlPages/LASTEKAITSEKONTSEPTSIOONIõplik/\\$file/LASTEKAITSE%20KONTSEPTSIOON%20õplik.pdf](http://www.sm.ee/est/HtmlPages/LASTEKAITSEKONTSEPTSIOONIõplik/$file/LASTEKAITSE%20KONTSEPTSIOON%20õplik.pdf)

Kohaliku omavalitsuse korralduse seadus, 1993.

<http://www.legaltext.ee/et/andmebaas/ava.asp?m=022>

Lõhmus, L. ja Trummal, A., HIV/AIDS-i temaatikaga seotud teadmised, hoiakud ja käitumine Eesti noorte hulgas, Tervise Arengu Instituut, 2005.

http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=20731/2005_raport_30.11.2005%5B1%5D.pdf

Markina, A. ja Šahverdov-Žarkovski, B., Eesti alaealiste hälbiv käitumine, Tartu Ülikooli Õigusinstituut, 2006.

<http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=28387/Eesti+alaealiste+h%E4lbiv+k%E4itumine.pdf>

Mürk, R., Alternatiivsete väikelastehoiu võimaluste kaardistamine Eestis, MTÜ Perekasvatuse Instituut, 2006.

http://www.rahvastikuminister.ee/upload/dokumendid/R_myrk.doc

Narkomaania ennetamise riiklik strateegia aastani 2012, Sotsiaalministeerium, 2004.

<http://www.sm.ee/est/pages/index.html>

Sotsiaalse kaitse ja kaasatuse riiklik aruanne 2006–2008 ELi avatud koordinatsioonimeetodi raames, Sotsiaalministeerium, 2006.

<http://www2.sm.ee/kaasatus/failid%2FNational%20Report%20on%20Strategies%20for%20Social%20Protection%20and%20So%85.pdf>

Uus eelnõu keelab pedofiilidel lastega töötamise, 2007.

<http://www.just.ee/28204>

Noorsootöö seadus, 1999.

<http://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=741158>

Noorsootöö strateegia 2006–2013, Haridus- ja Teadusministeerium, Tartu, 2006.

Perekonnaseadus, 1994.

<https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=1011053>

Pornograafilise sisuga ja vägivalda või julmust propageerivate teoste leviku reguleerimise seadus, 1997.

<http://www.legaltext.ee/text/et/X2008K1.htm>

Kutsar, D., ja Trumm, A. (toim.), Vaesuse vähendamine Eestis. Taust ja suunised. Tartu Ülikool, Eesti Sotsiaalministeerium, ÜRO Arengukava, 1999.

Valitsusliidu programm aastateks 2007–2011, 2007.

<http://www.valitsus.ee/index.php?op=print&id=6561>

Progress Report on the Action Plan for Growth and Jobs 2005–2007 for Implementation of the Lisbon strategy, 2006.

http://www.riigikantselei.ee/failid/EE_PROGRESS_REPORT_2006.pdf

Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus, 1993.

<https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=784125>

Rannala, I.-E., Tiko, A. ja Rohtla, A., Käitumisraskustega noored ja neile määratud mõjutusvahendite kohaldamine alaealiste komisjonides, Justiitsministeerium, 2006.

http://digar.nlib.ee/otsing/Data3?objekt=nlib-digar:1672&dstream=VAATAMINE_3_1&asof=2007-02-09T09:28:44.683Z&filename=nlib-digar_1672_1.pdf&qtime=1176292470018

Eesti Vabariigi lastekaitse seadus, 1992. <http://www.legaltext.ee/et/andmebaas/ava.asp?m=022>

Riiklike peretoetuste seadus, 2001.

<http://estlex.ee/estlex/kehtivad/AktTekst.jsp?id=44464>.

Riiklik struktuurivahendite kasutamise strateegia, 2007.

http://www.struktuurifondid.ee/failid/Strateegia_rsk_110107.pdf

Rosin, M.-L., Lastekodulaste soovid ja võimaluses vaba aja veetmiseks, Diplomitöö, Tallinna Pedagoogiline Seminar, 2004.

Rummo-Laes, T.-L., Haridus, rmts: Naised ja mehed. Eesti Statistika, 2006.

Rummo, P.-E., Lastehoiuvõimaluste edendamine liidab ühiskonda, 2007.

<http://www.rahvastikuminister.ee/vaade.php?lang=Eesti&g=Uudised&a=Pressiteated&id=227>

Ruuge, M., Emade ja laste arstiabi, rmts: Eesti tervishoiustatistika aastaraamat 2004, Sotsiaalministeerium, 2007.

[http://www.sm.ee/est/HtmlPages/Eesti_tervishoiustatistika_aastaraamat_2004_E/\\$file/Eesti_tervi_shoiustatistika_aastaraamat_2004_E.pdf](http://www.sm.ee/est/HtmlPages/Eesti_tervishoiustatistika_aastaraamat_2004_E/$file/Eesti_tervi_shoiustatistika_aastaraamat_2004_E.pdf)

Rätsep, M., Immuniseerimine, rmts: Eesti tervishoiustatistika aastaraamat 2004, Sotsiaalministeerium, 2007.

[http://www.sm.ee/est/HtmlPages/Eesti_tervishoiustatistika_aastaraamat_2004_E/\\$file/Eesti_tervi_shoiustatistika_aastaraamat_2004_E.pdf](http://www.sm.ee/est/HtmlPages/Eesti_tervishoiustatistika_aastaraamat_2004_E/$file/Eesti_tervi_shoiustatistika_aastaraamat_2004_E.pdf)

Soo, K., Kutsar, D. (toim), Seksuaalse väärkohtlemise kogemused ja hoiakud Eesti noorte hulgas, Tartu. 2004.

http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=20777/seksuaalse+vaarkohtlemise+kogemused+E+noorte+hulgas_2004.pdf

Sotsiaalsektor arvudes 2006, Sotsiaalministeerium, Tallinn, 2006.

SOS Lasteküla Eesti Ühing.

<http://www.sos-lastekyla.ee/eng>

Sotsiaalhoolekande seadus, 1995.

<http://wlex.lc.ee/list/SHS.htm#p12.3>

Riiklike peretoetuste seadus, 2001.

<http://www.legaltext.ee/et/andmebaas/ava.asp?m=022>.

Eesti Statistika, 2007.

<http://pub.stat.ee>

Eesti statistika aastaraamat 2006, Eesti Statistika, 2006.

Õppetoetuste ja õppelaenu seadus, 2003.

<http://www.legaltext.ee/et/andmebaas/ava.asp?m=022>

Taimalu, M., Kraav, I. ja Lahikainen, A.-R., Laste turvalisuse muutused üleminekuühiskonnas. Eesti juhtum“, rmts: *Mis uudist? Põhjamaade-Balti perspektiivid lapsepõlve ja pere kohta*, Forsberg, H. ja Lahikainen, A.-R. (toim.), *Childhood and Family Research Unit Net Series 1*, Tampere Ülikooli Kirjastus, 2004.

<http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=22361>

Tallinna Laste Tugikeskus.

<http://www.lastetugi.ee/index2.php?case=1&id1=13&keel=en>

Tartu Laste Tugikeskus.

<http://www.childcentre.info/projects/abused/estonia/dbaFile10793.html>

Tervise edendamise tegevuskava aastateks 2007–2009.

http://veeb.haigekassa.ee/files/est_raviasutusele_tervisedendus_tervis2007/Tervise%20edendamise%20tegevuskava%20aastateks%202007-2009.doc

Tervishoiuteenuste korraldamise seadus, 2001.

<https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=965572>

Tiko, A., Esimese klassi õpilaste kooliprobleemide psühhosotsiaalsest taustast, rmts: *Laps ja pere tänases Eestis*, Tiko, A. ja Tulva, T. (toim.), Tallinna Pedagoogikaülikool, Tallinn, 2001.

Tiko, A., Õpilaskodud, nende moodustamise ja funktsioneerimisega seotud probleemid. Uurimisprojekti aruanne, Tallinna Pedagoogikaülikool, 2003.

http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=20513/%F5pilaskodude+ja+nende+moodustamisega+seotud+probleemid_A.Tiko_2003%29.pdf

Tiit, E.-M., Elatusmiinimumi ja vaesuspiiride hindamise meetoodika ning sotsiaalsete indikaatorite leidmisel kasutatavate tarbimiskaalude kaasajastamine, Sotsiaalministeerium, Ltd Resta, 2005.

<http://www.sm.ee>

Tiit, E.-M., Lastega pere elujärg Eestis, rmts: *Heaolustatistika*, Eesti Statistikaseltsi teabevihik, 16. Eesti Statistika, 2005.

Tiit, E.-M., Vaesus ja selle mõõtmine. *Vaesuse suundumused Eestis. Poliitikaanalüüs. Vaesuse suundumused Eestis*. Kährik, A., Mäe, Ü., Pedastsaar K. (toim.), Sotsiaalministeeriumi toimetised, nr 8, 2006.

Tubakaseadus, 2000.

<https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=728954>

Toots, A., Idanurm, T. ja Ševeljova, M., *Noorte kodanikukultuur muutub ühiskonnas. Üle-eestilise kodanikukasvatuse kordusuuringu lõppraport*, Tallinna Linnaülikooli Kirjastus, Tallinn, 2006.

Toots, A., Plakk, M., ja Idanurm, T., *Infotehnoloogia Eesti koolides: Trendid ja väljakutsed*, Uuring Tiiger Luubis (2000–2004), SA Tiigrihüpe, Tallinn, 2004.

Trumm, A., Elitaarsete sotsiaalsete osalejate arusaamade kaardistamine päritud ebavõrdsuse kohta Eestis, Euroopa ebavõrdsuse ja sotsiaalse ühtekuuluvuse uuringud, 5/2006, Lodz University Press (trükkis), Lodz, 2006.

Tur, D., Viilmann, N. ja Saarniit, A., *Tööturu ülevaade*, Eesti Pank, 2007.

http://www.eestipank.info/pub/et/dokumendid/publikatsioonid/seeriad/muud_uuringud/tooturg_407.pdf?objid=959016

Täht, K. ja Unt, M., *Soost tulenev ambivalentsus Eesti tööturul, rmts: Trepist alla ja üles — edukad ja ebaedukad post-sotsialistlikus Eestis*. Saar, E. (toim.). TA Kirjastus, Tallinn, 2002.

Unicef Eesti.

<http://www.unicef.ee>

Unt, M. ja Krusell, S., *Lastehoid Eesti peredes*, Rahvastikuministri büroo, 2004.

<http://www.rahvastikuminister.ee/upload/dokumendid/Lastehoid.pdf>

Valgma, Ü., *Laste sünd ja kasvukeskkond*, rmts: Naised ja mehed. Eesti Statistika, 2006.

Noorsootöö seadus. 2003.

<http://estlex.ee/estlex/kehtivad/AktTekst.jsp?id=59145>

Vanemate suhtumine laste ja noorte huvialaharidusse. Kaardistav uuring, 2005. Uuringukeskus Faktum.

<http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=20711/huvuur%5B1%5D.pdf>

Viies, M., 2006. aasta esimese semestri aruanne, Eesti, Sotsiaalse kaasatuse sõltumatute ekspertide võrgustik, 2006.

Vörk, A. ja Leppik, L., *Rahalaev lastega peredele*, Eesti Päevaleht, 22. veebruar, 2007.

Vörk, A. ja Paulus, A., *Peredele suunatud rahaliste toetuste mõju vaesuse leevendamisele Eestis: analüüs mikrosimulatsioonimeetodi abil*. Uurimisraport, analüüs mikrosimulatsioonimeetodi abil. Uurimisraport, Poliitikauuringute Keskus PRAXIS, Sotsiaalministeerium, Tallinn, 2007.

Õpilaskodu töökorralduse alused, 2005.

<https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=934781>

Üldharidussüsteemi arengukava aastateks 2007-2013, 2006.

http://www.hm.ee/index.php?popup=download&id=5676#_Toc153693638

Ülevaade inimõiguste olukorrast Eestis 2005, aastal, 2006.

<http://www.rahvastikuminister.ee/upload/dokumendid/inimoigused.doc>

Ülevaade vanemliku hoolitsuseta laste elu- ja õpitingimustest ja vajadusel täiendavatest meetmetest arengukeskkonna soodustamiseks.

<http://www.sm.ee>

Lisa 1:

Üksikasjalik teave laste vaesuse ulatuse ja olemuse kohta

1. Laste vaesuse ja heaolu ulatus ja olemus Eestis

1.1. Ülevaade sissetuleku ja leibkonna tunnuste põhjal

Sissetulekuvaesuse näitajaid arvutatakse Eesti sotsiaaluuringu (ESU) põhjal. ESU on valikvaatlus, mille eesmärgiks on koguda võrreldavat ja usaldusväärset statistikat sissetuleku jagunemise, elamistingimuste ja sotsiaalse tõrjutuse kohta Euroopa tasandil. Uuritava üldkogumina käsitletakse kõiki alaliselt Eestis elavaid leibkondi. Uuringus ei arvestata institutsioonilistes leibkondades (lastekodud, hooldekodud, kloostrid) elavaid inimesi. Kõik avaldatud hinnangud on arvutatud kogu elanikkonna kohta (või vastava piirkonna elanikkonna kohta). Vastava elanikkonna suurus on kindlaks määratud Eesti Statistika antud hinnangulise koguelanikkonna põhjal. Valim võetakse rahvastiku andmebaasi andmetest, kusjuures valim koosneb 14-aastastest ja vanematest inimestest. Isikute valikut teostatakse geograafiliselt kihistatud süstemaatiliste valikuskeemi alusel, st sõltumatud osavalimid leitakse eraldi üldkogumi mittekattuvatest osadest ehk kihtidest süstemaatilise valiku teel. Iga inimene kaasatakse koos oma leibkonnaga ning intervjueritakse kõiki tema leibkonna liikmeid, kes on 15-aastased või vanemad. Iga leibkonda intervjueritakse neli korda, rotatsiooniperiood on 12 kuud, kusjuures igal aastal asendatakse osa valimist. Seega on uuring aasta jooksul ristlääbilõikeline, mis tagab hinnangute suurema täpsuse antud valimimahu juures. Leibkondade intervjuerimine neljal järjestikusel aastal võimaldab täpsemate hinnangute saamist aastate jooksul toimunud muutuste kohta. Valikukaalud on pöördvõrdelised kaasamistöenäosustega. Mittevastamise (loendivea ja kao) kompenseerimiseks korrigeeritakse kaalusid järelkihistamisega. Lisaks sellele kalibreeritakse kaalusid demograafiliste andmete põhjal, et kindlustada kindlate hinnangute vastavus teiste andmeallikatega. Analüüsi lihtsustamiseks arvestatakse üksikud puuduvad väärtused kaudselt.

Eestit iseloomustavad suured piirkondlikud erinevused nii keskmise suhtelise vaesuse määras kui ka laste suhtelise vaesuse määras (lisa 2, tabel 3). Aastal 2004 varieerus suhtelise vaesuse määr 36,0 %-st Jõgevamaal 10,9 %-ni Tallinnas. Kuuest Lõuna-Eesti maakonnast kolmes (Jõgevamaa, Põlvamaa, Valgamaa) ning Kirde-Eestis (Ida-Virumaa) oli suhtelise vaesuse määr kõrgem kui 25 %. Laste suhtelise vaesuse määr oli väga kõrge Jõgevamaal (peaaegu iga teine laps elas vaesuspiirist madalama sissetulekuga) ja samuti Ida-Virumaal (31,8 %). Laste suhtelise vaesuse mõõtmise tulemused oleksid oluliselt teistsugused, kui arvutamise alusena ei oleks kasutatud üleriigilist keskmist sissetuleku mediaani, kuna näiteks toidukorvi maksumus kui arvestusliku 30-päevase elatusmiinimumi osa varieerus maakonniti aastal 2002 rohkem kui viiendiku võrra (39 eurost Ida-Virumaal 47 euroni Tallinnas) ⁽¹⁴⁵⁾.

Suhtelise vaesuse piirimuutmine 40 %-lt 70 %-le sissetuleku mediaanist suurendaks suhtelises vaesuses elavate laste osakaalu 18,1 protsendipunkti võrra (18,6 % võrra meessoos ja 17,6 % võrra naissoos puhul); suhtelises vaesuses elavate laste osakaal tõuseks enim (21,5 protsendipunkti võrra) 15–17-aastaste laste hulgas (lisa 2, tabel 4). Kui kasutada vaesuspiiri 70 % sissetuleku mediaanist, siis moodustaks keskmine suhtelise vaesuse määr 26,2 %, aga 15–17-aastaste vanuserühmas oleks suhtelise vaesuse määr 29,6 %.

¹⁴⁵ Leibkonna Elujärg 2005.

Suhtelise vaesuse piiri muutmine 40 %-lt 70 %-le sissetuleku mediaanist suurendaks vähemalt ühe ülalpeetava lapsega üksikvanematest leibkondade suhtelise vaesuse määra ning enam kui pool nendest leibkondadest – laste puhul vanuserühma 0–4 aastat isegi 79 % leibkondadest – elaksid suhtelises sissetulekuvaesuses (lisa 2, tabel 5).

Laste vaesuse süvik (30,3 %) on 6,3 protsendipunkti võrra keskmisest (24 %) suurem ning vanuserühmas 0–4 aastat isegi üle poole suurem kui keskmine (lisa 2, tabel 6). Keskmiselt on meessoos vaesuse süvik suurem kui naissoos vaesuse süvik (7,8 protsendipunkti võrra), kuid laste vaesuse süvik on kõikides vanuserühmades on naissoos puhul suurem – väljaarvatud 10–14-aastaste laste seas, kus meessoos vaesuse süvik on veidi kõrgem kui naissoos vaesuse süvik (0,9 protsendipunkti võrra).

Vaesuse süvik ülalpeetavate lastega (vanuserühm 0–17) leibkondades on palju suurem kui ülalpeetavate lasteta leibkondades, vastavalt 30,1 % ja 19,2 %. Vaesuse süvik on suurim (33,6 %) kahe täiskasvanu ja kahe lapsega leibkondades (lisa 2, tabel 7). Lastega leibkondade kõige väiksem vaesuse süvik (20,1 % muud tüüpi lastega leibkondade puhul) on ikkagi suurem kui ülalpeetavate lasteta leibkondades.

Võrreldes eestlastega on mitte-eestlaste suhtelise vaesuse määr 2,6 protsendipunkti võrra kõrgem, kuid mitte-eestlastest laste suhtelise vaesuse määr on isegi 5,5 protsendipunkti kõrgem kui eestlastel (lisa 2, tabel 8) ⁽¹⁴⁶⁾. Mitte-eestlastest laste suhtelise vaesuse määr on 5,8 protsendipunkti kõrgem kui mitte-eestlaste keskmine suhtelise vaesuse määr (eestlaste puhul on vastav vahe 2,9 protsendipunkti).

Muutused tarbimiskaaludes ⁽¹⁴⁷⁾ on mõjutanud hinnanguid vaesusele, sealhulgas laste vaesusele Eestis: seniste tarbimiskaalude põhjal hinnati vaesust suurimaks kolme või enama lapsega leibkondades ja kahe või enama lapsega üksikvanemaga leibkondades, kuna laps tarbib arvestuslikult sama palju kui täiskasvanud inimene; kuid uute tarbimiskaalude alusel on vaesus suurim üksikvanemaga leibkondades ja tööealiste üksi elavate inimeste seas. Seoses uute tarbimiskaalude kasutuselevõtmisega langes laste täieliku (absoluutse) vaesuse määr, mis oli aastatel 1997–2004 kuus protsendipunkti kõrgem kui leibkondade ja indiviidide täieliku vaesuse määr (LEU andmed). Aastal 2005 elas otseses vaesuses (kuni 80 % täielikust vaesuspiirist, 99 eurot leibkonnaliikme kohta kuus) 11 % lastest vanuses 0–15 (6,9 % leibkondadest ja 7,7 % leibkonnaliikmetest), 5,8 % olid toimetulekut ohustavas vaesuses, 9 % vaesusohu piiril ja 74,2 % olid vaesusohuvabad ⁽¹⁴⁸⁾. Samal ajal ei sõltu suhteline vaesusmäär nii otseselt kui endiste tarbimiskaalude puhul laste arvust (nt LEU 2004. aasta andmetel langes üksikvanemate ja kahe või enama lapsega leibkondade suhteline vaesusmäär sõltuvalt tarbimiskaaludest 53,5 %-lt (1:0,8:0,8) 29,2 %-le (1:0,7:0,5), kolme või enama lapsega leibkondades 32,6 %-lt 17,1 %-le) ⁽¹⁴⁹⁾.

¹⁴⁶ Nagu juba näidatud mitmetes sõltumatu eksperdi aruannetes, mõjutab mitte-eestlaste majanduslikku olukorda eeskätt kõrge töötuse määr – peamiselt mitte-eestlaste koondumise tõttu kõrge töötuse määraga piirkondadesse ja ebapiisava eesti keele oskuse tõttu.

¹⁴⁷ Riikliku vaesuse hindamiseks tegi Tartu Ülikooli töörühm ettepaneku, et Eesti kui riik, mille tarbimiskultuur on tüüpiline suhteliselt vaesele riigile, kasutaks riiklikku vastavusskaalat 1:0,8:0,8 (Vaesuse vähendamine Eestis. Taust ja suunised). Tulenevalt vajadusest võtta arvesse muutusi Eesti ühiskonna arengus, kohandati vastavusskaalat 2005. aastal sotsiaalministeeriumi tellitud uuringu põhjal ning muudeti vastavaks OECD traditsioonilise vastavusskaalaga (1:0,7:0,5) (Tiit, E.-M., Elatusmiinimumi ja vaesuspiiride hindamise meetodika ning sotsiaalsete indikaatorite leidmisel kasutatavate tarbimiskaalude kaasajastamine, 2005).

¹⁴⁸ Sotsiaalsektor arvudes 2006. Sotsiaalministeerium, 2006.

¹⁴⁹ Tiit, E.-M., Vaesus ja selle mõõtmine. Vaesuse suundumused Eestis. Poliitikaanalüüs, 2006.

LEU 2004. aasta andmetel (¹⁵⁰) võib leibkondade subjektiivset vaesust iseloomustada järgmiselt:

- 5 % (6 % aastal 2000) leibkondadest hindasid oma majanduslikku olukorda väga halvaks ning et raha ei jätku isegi põhitoidu jaoks (subjektiivselt vaesed leibkonnad);
- 45 % tulevad ots-otsaga kokku, kuid raha jätkub vaid põhivajaduste rahuldamiseks;
- 41 % saavad üldiselt hakkama ning lubavad endale lisaks põhivajadustele mõnikord ka muid asju;
- 9 % saavad endale lubada kõike, mida on vaja normaalse, mittelüksusliku elu elamiseks.

Eesti Statistika 2005. aasta andmetel saab ligikaudu 60 % lastega paaridest üldiselt hakkama, kuid kolme või enama lapsega paaride hulgas oli ots-otsaga kokku tulijate osakaal (31,1 %, aga kahe lapsega paaride puhul näiteks 20,2 %) suurem kui teiste lastega paaride hulgas. Keskmise hinnang (skaalal 1–5) leibkonna üldisele majanduslikule olukorrale oli kõrgeim (3,0) kahe lapsega paaride puhul. Ligi veerand (22,3 %) kahe lapsega paaridest (ning ainult 14,2 % ühe lapsega paaridest) hindas oma majanduslikku olukorda aastal 2005 – võrreldes viie aasta taguse ajaga – palju paremaks.

1.2. Tervishoid

Summaarne sündimuskordaja on püsinud allpool elanikkonna taastootmiseks vajalikku taset, kuid kasvas Eestis 1,28-st aastal 1998 1,50-le aastal 2005 ning sündide arv tõusis 12 167-lt aastal 1998 (kui sündimus oli madalaim) 14 350-le (109 meest 100 naise kohta) aastal 2005, mis on kõrgeim sündide arv alates 1994. aastast (¹⁵¹).

Riiklik immuniseerimismäär tagatakse Eestis immunoprofülaktika riikliku programmi (¹⁵²) alusel, mille eesmärgiks on saavutada olukord, kus 95 % 2-aastastest lastest kõigis maakondades on vaksineeritud difteeria, teetanuse, lastehalvatustõve, leetrite, punetiste ja mumpsi vastu ning 90 % läkaköha vastu. Alates aastast 2004 on riik lisaks Maailma Terviseorganisatsiooni soovitudele lapsi vaksineerinud ka tuberkuloosi ja B-hepatiidi vastu. Erinevates maakondades alustati vaksineerimist B-hepatiidi vastu erinevatel aegadel, mistõttu on 2-aastaste laste vaktsiinikatvus maakonniti ebahühtlane. Üle 2-aastaste laste revaksineerimise eesmärgiks on samuti saavutada 95 % katvus. Andmed näitavad esmakordsete revaksineerimiste arvu kahanemist ning kahanevat trendi on näha ka iga järgneva kohustusliku revaksineerimise puhul (¹⁵³).

Teine, 2005. aastal läbi viidud uuring 10–29-aastaste noorte hulgas HIV/AIDSi temaatikaga seotud teadmiste, hoiakute ja käitumise kohta (¹⁵⁴) näitas, et väga suur osa noortest inimestest ei ole kunagi olnud seksuaalvahekorras või ebatavalises seksuaalvahekorras: 87 % 14–15-aastastest ja 80 % 16–18-aastastest. Nagu ka aastal 2003 oli enamik noori teadlikud HIVi nakatumise ja narkomaania vahelisest seosest ning narkootikumide süstimisega kaasnevatest ohtudest. Aastal 2005 teati rohkem turvaseksi rollist nakatumisohu vähendamisel. Siiski oli vaid väike osa 14–29-aastastest inimestest teadlik HIVi kandumise ohu vähendamise meetoditest nakatunud emalt lapsele. Enamik noori teab, et HIV-testi saab teha AIDSi nõustamiskabinetis ja

¹⁵⁰ Leibkonna Elujärg 2004.

¹⁵¹ Eesti statistika aastaraamat, 2006.

¹⁵² Immunoprofülaktika riiklik programm nakkushaiguste vältimiseks aastatel 2001–2005.

¹⁵³ Rätsep, M., Immuniseerimine, 2006.

¹⁵⁴ Lõhmus, L., Trummal, A., HIV/AIDS-i temaatikaga seotud teadmised, hoiakud ja käitumine Eesti noorte hulgas, 2005.

spetsialisti juures. 16–18-aastaste vanuserühmas on parimad teadmised HIV-nakkuse leviku kohta ning samuti kasutavad nad kondome.

1.3. Haridus

Uurimusest koolisotsiaaltöö spetsiifika kohta Tallinna eesti ja vene õppekeele koolides⁽¹⁵⁵⁾ ilmnes, et koolide sotsiaaltöötajad on võtmeisikud, kes tegelevad õpilastega nende probleemide ennetamiseks, lahendamiseks ja võrgustikutöö koordineerimiseks. Samuti selgus, et eesti ja vene õppekeele koolide sotsiaaltöös on mõningaid konkreetseid erinevusi: eesti õppekeele koolide õpilased olid arvamusel, et peamised probleemide tekkepõhjused olid tingitud kodust ja kasvukeskkonnast ning ka kooliga seotud, samas kui vene õppekeele koolide õpilaste arvates olid peamised probleemid põhjustatud naabruskonnast ja ühiskonnast.

Uuringukeskus Faktum viis 2005. aastal Eesti Huvijuhtide Kogu tellimisel läbi uuringu vanemate suhtumise kohta laste ja noorte (4–19-aastaste) huvialaharidusse⁽¹⁵⁶⁾. Huvialahariduse sihtrühm on vähenemas madala sündimuse tõttu eelkõige nooremates vanuserühmades. Uuringust selgus, et 82 %-s 4–19-aastaste lastega leibkondadest on lapsi, kes täiskasvanu järelevalve all huvialaharidust saavad. Selliseid lapsi on kõige rohkem 10–14-aastaste lastega leibkondades (91 %) ja kõige vähem 4–6-aastaste lastega leibkondades (71 %). Poiste osalemist huvialaringides peetakse olulisemaks kui tüdrukute osalemist. Huvikooli peetakse kohaks, mis aitab noori pahandustest eemal hoida ja pakub huvitegevuslikku ja loovat tegevust vahelduseks koolile. Huvialahariduse väärtustamine põhineb lapsel ja tema heaolul, samuti lapse võimete arendamisel. Huvikoole eristab tavakoolidest alternatiivse, mitmekesisema keskkonna väärtustamine ning hariduse omandamise kohana eelistatakse tavakoolidest erinevaid rajatisi. Valdav enamus (53 % vastanutest) teevad sporti; võimalusel õpitakse ka arvutit (19 %) ja võõrkeeli (18 %). Peamised takistused huvialahariduse omandamisele on ebapiisavad rahalised vahendid (34 % vastanutest) ja ajapuudus (25 %). Veerandil vastanutest on võimalus omandada huvialaharidust tasuta, mida pakutakse sagedamini maapiirkondades ja väiksemates linnades. Pool vastanud leibkondadest kulutavad huvialaharidusele alla 19 euro kuus.

1.6. Juurdepääs lastehoiule ja teistele sotsiaalteenustele

Uuring „Alternatiivsete väikelastehoiu võimaluste kaardistamine Eestis”⁽¹⁵⁷⁾ näitas, et lastehoiunõudlust rahuldavad peamiselt munitsipaallasteaiad. Alternatiivseid lastehoiuvõimalusi pakuvad mängutoad, lastekeskused, perekeskused jne. Nende õiguslikud vormid on osaühing, täisühing, vabaühing, füüsilisest isikust ettevõtja või kohaliku omavalitsuse asutus ning sageli on lapsehoidmine ettevõtte üks paljudest tegevustest. Alternatiivseid lapsehoidmisteenuseid pakutakse enamasti linnades ja väiksemates asulates, kus puudub lasteaed. Senini ei ole alternatiivsete lapsehoidmisteenuste kohta olemas ühtset registrit ning lapsehoidmisteenuseid osutavate ettevõtete tegevus on koordineerimata; kohalikud omavalitsused toetavad neid vastavalt vajadustele ja võimalustele. Enamasti toetavad nad eralasteaedu, millel on koolitusluba, kuid ka teisi eralasteaedu ühekordsete projektipõhiste toetustega.

¹⁵⁵ Arras, L., Koolisotsiaaltöö spetsiifika Tallinna eesti ja vene õppekeele koolides, 2006.

¹⁵⁶ Vanemate suhtumine laste ja noorte huvialaharidusse. Kaardistav uuring.

¹⁵⁷ Mürk, R., Alternatiivsete väikelastehoiu võimaluste kaardistamine Eestis, 2006.

Uuringust „Lapse areng koolieelses eas ja lapsehoiu erinevad vormid“⁽¹⁵⁸⁾ selgus vanemate eelistuste pingerida (olenemata lapse vanusest):

1. kodus vanemate hoole all;
2. kodus sugulaste hoole all;
3. lasteaed;
4. perepäevahoid;
5. lapsehoidjaga kodus;
6. lapsehoidjaga kodunt eemal.

Kuigi vanemate arvates on lapsele parimaks paigaks kodu, ei soovi nad siiski, et laps enne kooli minemist ainult kodus üles kasvaks. Lapse arengu seisukohast hindavad vanemad lasteaeda kõrgelt kui õiget kasvamis kohta nii sotsiaalse kui ka kognitiivse arengu aspektist. Lasteaed on ja peab olema kõige kättesaadavam variant, kuna õpetamine ja tegevus on lasteaedades harivad pädevate õpetajate/lapsehoidjate juhtimise all; hügieen, toitlustamine jne on lasteaedades hästi organiseeritud, arvestatakse laste huvidega ning kohaldatakse nõutavaid norme. Siiski ei ole lasteaed kõigile võrdselt hea lahendus: kui laps on väike (mitte piisavalt küps normaalse hoolduse jaoks) või muul põhjusel võib perekonnas hooldamine olla parem variant (lastepäevahoiu vormis, kus lapsehoidja vaatab kodus nelja kuni kuue erinevas vanuses lapse järele). Silma paistab ka erinevate vormide segamine, positiivsete kogemuste ülevõtmise tendents. Näiteks on Eestis leitud sobivaid lahendusi konkreetsetele asjaoludele ja vajadustele: perekonnas hooldamist on kombineeritud teiste päevase hoiu vormidega või seda teostatakse lasteaiaga samades ruumides, säilitades siiski selle sõltumatuse jne.

1.11. Lastevastane vägivald, laste röövimine ja lastega kaubitsemine, kodutus, narkootikumide kuritarvitamise kõrge tase, kuritegevuse ohvriks olemine või selles osalemine

Analüüsid uuringu „Seksuaalse väärkohtlemise kogemused ja hoiakud Eesti noorte hulgas“⁽¹⁵⁹⁾ tulemusi, tuleks arvestada sellega, et tegemist on noorte endi vastustega oma kogemuste kohta, või sellega, kui paljud neist on mingit sündmust määratlenud väärkohtlemisena või leidnud, et on omaenda käitumisega kedagi väärkohelnud. Tüdrukud (44 %) olid seksuaalse väärkohtlemise ohvriteks palju sagedamini kui poisid (15 %). Teisest küljest arvasid poisid (9 %) tüdrukutest kolm korda sagedamini, et nad olid toime pannud seksuaalse väärkohtlemise. Seksuaalse väärkohtlemise ohvriteks on enamasti noored, peamiselt 14–17-aastased. Noorukieas on väärkohtlejateks võõrad või tuttavad; lapsepõlves on nendeks enamasti oma leibkonna liikmed või sugulased. Seksuaalse väärkohtlemise ohvrid ja toimepanijad sarnanevad üksteisele oma käitumishäirete poolest (narkomaania, kuritegevus, probleemid koolikeskkonnas – popitegemine, tülitsemine jne).

Üha suurenev osakaal 15–16-aastastest õpilastest suitsetab, joob ennast purju ja tarbib keelatud aineid, eriti tüdrukud (võrreldes 1995. aastaga on kümnekordistunud nende tüdrukute hulk, kes on oma elu jooksul enam kui 20 korda purjus olnud)⁽¹⁶⁰⁾. Ka suitsuproovijate osakaal on tõusnud eeskätt tüdrukute seas. Keelatud aineid proovinud õpilaste osakaal tõusis 7 %-lt 1995. aastal

¹⁵⁸ Kraav, I., Lapse areng koolieelses eas ja lapsehoiu erinevad vormid, 2006.

¹⁵⁹ Seksuaalse väärkohtlemise kogemused ja hoiakud Eesti noorte hulgas.

¹⁶⁰ Allaste, A.-A. 2004. Muutused Eesti koolinoorte uimastitarbimises (ESPAD 1995, 1999, 2003).

24 %-le 2003. aastal. Lisaks sellele alustavad inimesed alkoholi joomist, uimastitarbimist ja suitsetamist varem; 12-aastaselt ja varem: üle neljandiku poistest, kes on olnud purjus; kuuendik uimasteid proovinud õpilastest; kolmandik poistest ja viiendik tüdrukutest, kes suitsetavad regulaarselt. Keelatud aineid tarbitakse enim Tallinnas ja Ida-Virumaal ning uimastid on linnadest jõudnud ka maapiirkondadesse. Sarnaselt varasematele uuringutele näitas ka 2003. aasta uuring, et eesti õppekeelega koolide poisid joovad ennast sagedamini täis ja keelatud ainete proovijaid on rohkem vene õppekeelega koolides.

Uuring erikoolides ja laste hoolekandeesutustes elavate noorte hoiakute ja kogemuste kohta seoses seksuaalse, vaimse ja füüsilise vägivallaga (¹⁶¹) täitis suure lünga laste ja noorte väärkohtlemise uurimises, pakkudes põhjaliku pildi lasteasutustes elavate laste väärkohtlemiskogemustest (15–19-aastased 11-st lastekodust, 6-st turvakodust ja 3-st erikoolist). Uuring näitas, et erikoolides õppivate ja turvakodus elavate noorte hulgas on nende osakaal, kes joovad alkoholi, tarbivad uimasteid ja käituvad kuritegelikult, suurem kui lastekodulaste hulgas. Samas näitas uuring, et lastekodulastel oli palju suurem kalduvus olla tarbinud uimasteid vähemalt ühe korra või olla uimastisõltuvuses kui koolilapsed aastal 2003. Iga viies küsimustiku täitnud lastekodulaps, 36 % turvakodude eestkostetavaist ja 38 % erikoolide eestkostetavaist olid kogenud seksuaalset väärkohtlemist vähemalt korra. 21 % lastekodulastest, 31 % erikoolide kasvandikest ja 42 % turvakodude kasvandikest mainisid füüsilise vägivalla kogemust ning vaimse väärkohtlemise kogemust vastavalt 28 %, 41 % ja 47 % lastest.

Kõige värskematel andmetel, mis põhinevad laste (seitsmenda kuni üheksanda klassi õpilased) poolt toime pandud väärtegevuste rahvusvahelisel (30 riiki) omavastustega võrdlusuuringul – läbi viidud 2006. aastal Tartu Ülikooli ja rahastatud justiitsministeeriumi poolt (¹⁶²) – paistavad Eesti lapsed võrreldes teiste riikidega silma suure alkoholitarbimise poolest: 87 % on joonud alkoholi oma elu jooksul, 45 % lastest on joonud viimase kuu jooksul. Kurvaks tõsiasi on see, et isegi noorimas vanuserühmas (12–13-aastased) oli umbes kolmandik nii tüdrukutest kui poistest küsitlusele eelnenud kuu jooksul vähemalt korra alkoholi tarbinud. Alkoholitarbimine kasvab vanusega võrdselt tüdrukute ja poiste hulgas. Alkoholi- ja uimastitarbimine on seotud elupaigaga (asula tüübiga): nii lahjasid kui kangeid alkohoolseid jooke tarbiti viimase kuu jooksul kõige rohkem Tallinnas (vastavalt 45 % ja 27 % noortest) ning väljaspool Tallinna tarbiti suuremates linnades pigem lahjasid alkohoolseid jooke ja väiksemates asulates kangeid alkohoolseid jooke. Narkomaania on noorte hulgas üsna laialt levinud, kuna 17 % vastanutest olid tarbinud uimasteid vähemalt korra. Uimastitarbimine on suuremates linnades (24 % vastanutest elab Tallinnas) palju rohkem levinud kui väiksemates asulates. Eesti noored tarbivad rohkem alkohoolseid jooke kui vene rahvusest noored (vastavalt 87 % ja 82 %); vene noored aga tarbivad enam kannabist ja hašišit kui eestlased (vastavalt 20 % ja 15 %).

Eesti alaealiste hälbiva käitumise uuringust (¹⁶³) selgus, et poisse ja tüdrukuid eristab see, et tüdrukute vägivaldne käitumine väheneb vanusega, samas kui poiste oma kasvab. Laste hälbivat käitumist mõjutab peamiselt vanematevaheline halb läbisaamine ja vähemal määral see, kas nad elavad lahutatud peres või kahe vanemaga peres: mida suuremaks ja vägivaldsemaks muutub vanematevaheline konflikt, seda suurem on lastepoolse seaduserikkumise oht, eriti poiste hulgas. Hälbiv käitumine on seotud asula tüübiga: poevargused on kõige populaarsemad väiksemates linnades (6 % viimase aasta jooksul) ja vähim populaarsed külades või alevites (0,2 %); nuga või midagi sarnast kandsid noored kõige sagedamini linnades (11 % viimase aasta jooksul).

¹⁶¹ Erikoolides ja laste hoolekandeesutustes elavate noorte hoiakud ja kogemused seoses seksuaalse, vaimse ja füüsilise vägivallaga.

¹⁶² Markina, A. ja Šahverdov-Žarkovski, B., Eesti alaealiste hälbiv käitumine, 2006.

¹⁶³ Markina, A. ja Šahverdov-Žarkovski, B., Eesti alaealiste hälbiv käitumine, 2006.

Eelpoolnimetatud uuringu ⁽¹⁶⁴⁾ tulemused lükkasid ümber laialtlevinud tõekspidamise, et üksikemaga üles kasvamine ei ole piisav noorte eemale hoidmiseks õigusrikkumistest ning et üksikemaga kasvavad lapsed panevad toime rohkem õigusrikkumisi kui teised samavanused lapsed. Uuringust selgus, et isa olemasolu või puudumine perekonnas ei mõjuta otseselt õigusrikkumisi, kuid mõjutab laste hälbivat käitumist (koolist puudumine, alkoholi ja uimastite tarvitamine). Vanemate huvi oma laste tegemiste suhtes mõjutab laste käitumist suurel määral: kui vanemad või teised täiskasvanud teavad, kus ja kellega nende laps väljas käib, on õigusrikkumise oht palju väiksem. Mida paremad on lapse ja vanemate vahelised suhted, seda harvem paneb laps toime õigusrikkumise. Seetõttu on oluline, kuidas vanemad omavahel läbi saavad ja kuidas nad saavad läbi oma lastega.

Justiitsministeeriumi rahastatud uuring ⁽¹⁶⁵⁾ alaealiste komisjoni suunatud laste probleemide tausta (kaardistades andmed 78 lapse kohta, kes moodustavad viiendiku 2004. aastal alaealiste komisjonis olnud 7–18-aastastest lastest) ja alaealiste komisjoni võimaluste kohta lapsi mõjutusvahenditega toetada näitas, et 78 % komisjoni klientidest on poisid (viimastel aastatel on tüdrukute osakaal hakanud tõusma) ja enamasti 12–16-aastased, kellest kaks kolmandikku räägib Eesti keelt. Komisjonile edastatavad juhtumid on oluliselt muutunud: erinevalt varasematest aegadest tegeleb komisjon nüüd liiklusrikkumistega, alkoholi- ja tubakaseaduse rikkumistega, kusjuures vähenenud on koolikohustuse mittetäitmise juhtumid (ligikaudu kaks kolmandikku kõikidest juhtumitest aastatel 1999–2002 võrreldes ainult 17 % aastal 2004). Komisjoni suunatud lapsed võib jagada üheksadeks klientideks, kelle puhul on sageli tegemist pisivarguse, liiklusrikkumise või lapsiku pahandusega ja reeglina on kodu lapse käekäigust huvitatud ja last toetav, mistõttu võiks karistus piirduda politseimenetlusega; ning sagedasteks klientideks, kes on peamiselt lapsed, kel puudub kodune toetus tingituna probleemidest nagu töötus, haigus, abitus, samuti vägivald, alkohol.

2. Hinnang üldisele raamistikule poliitikate koordineerimiseks ja väljatöötamiseks

2.1. Poliitikaraamistik

Laste elujärje parandamisega on seotud valitsuse kavandanud mitmed fiskaal-, majandus-, õigus-, ja hariduspoliitilised sammud. Näiteks vanemahüvitise seotud meetmed (makseperioodi pikendamine, isale täiendava hüvitise maksmine, maksesüsteemi muutmine kolmanda ja neljanda lapse sünni ergutamiseks, toetused kolmandale ja sellest järgmisele lapsele alates vanemahüvitise maksmise lõppemisest, hoole ja arstiabi kindlustamiseks väikelastele riigilt ravikindlustusmaks 13 % ulatuses vanemahüvitise määrast, riikliku pensionikindlustuse aastakoefitsiendi tõus 1-ni lapse kolmeaastaseks saamiseni, lapsehooldustoetuse suurendamine 2009. aastaks 102 eurole kuus kuni lapse kolmeaastaseks saamiseni); riiklik investeerimisprogramm „Igale lapsele lasteaiakoht“; lasteaialapse nn pearaha kohalikele omavalitsustele, kes ei suuda tagada lapsele lasteaiakohta; paindlike töö- ja lastehoiuvõimaluste väljatöötamine (tööturukoolituse toetamine ja lapsehoolduspuhkusel oldud aja arvestamine vanema töötuskindlustuse staaži hulka); riiklik huvikooliraha (128-eurone nn pearaha aastas iga kooliealise, st 6–19-aastase lapsele); kasuperede toetuse määra tõstmine samale tasemele tegelike kuludega lapse kodus (191 eurot kuus, praegu 96 eurot); lasterikastele peredele toetus alates viiendast lapsest (praegu alates seitsmendast lapsest); 3,2 miljoni eurone eraldis aastas

¹⁶⁴ Markina, A. ja Šahverdov-Žarkovski, B., Eesti alaealiste hälbiv käitumine, 2006.

¹⁶⁵ Rannala, I.-E., Tiko, A. ja Rohtla, A., Käitumisraskustega noored ja neile määratud mõjutusvahendite kohaldamine alaealiste komisjonides, 2006.

lasterikaste perede eluasemeprobleemide lahendamiseks; 1,3 miljonit eurot aastas HIVi, narkomaania, alkoholismi, suitsetamise, liiklushuligaansuse, ebatervisliku toitumise, väheliikva elustiili jne jaoks.

2.2. Peamiste poliitikate analüüs

2.2.2. Sotsiaalkaitsetoetused ja maksusoodustused

Sotsiaalkaitsemeetmeid kasutatakse enamasti olukorras, kus vajadus abi järele on suurem, kui avalike teenuste võimalused. Üldisi avalikke teenuseid iseloomustab nende võrdne kättesaadavus (nt algharidus, esimese etapi raviteenused jne). Seotud teenused on ajaliselt piiratud ja tulemustele orienteeritud ning kasusaaja on seotud üldiste avalike teenustega, nii et vajadus tugiteenuste järele kaob või muutub minimaalseks (nõustamine, juhtumipõhine lähenemine, õigusabi, koolitus jne). Toetavad teenused on oma olemuselt pikaajalised ning nende pidev osutamine on kasusaajale vajalik üldiste avalike teenuste kasutamiseks (päevakeskused, koduhooldus, paikapandud eestkoste, kriminaalhooldus jne). Eriteenuseid on vaja siis, kui mingil põhjusel ei ole võimalik kasutada üldisi avalikke teenuseid (kasvatustlike erivajadustega laste õpetamine erikoolides, laste hoolekandeesutused jne). Järjestikuste teenuste süsteemis pakutakse igat jätkuteenust alles siis kui eelmine teenus ei ole rahuldanud inimese vajadusi või kui inimene ei saanud teenust kasutada. Teenuste kasutajate hulk väheneb vastavalt teenuse spetsiifilisuse määrale. Teenuste osutamise tasandid ei saa olla otseselt seotud riigi valitsustasanditega. Abi andmiseks tuleks leida optimaalne distants, pidades silmas peamiselt kasusaaja huve. Kuna põhiseadusega ei sätestata mingeid piiranguid riigi poolt individidele tagatava sotsiaalse kaitse osas, on oluline teha seda teiste seaduste abil. Oluliseks märksõnaks piirangute kehtestamisel on „võrdne kohtlemine“. Praktikas on vajadus piiritleda madalamat piirmäära, mis tähendab kokkuleppeid, mis väljendavad väärtusi riigi tasandil (juba on olemas kokkulepped näiteks rahalise sissetuleku kohta – elatusmiinimum, alampalk jne). Olemasolevad kokkulepped ei puuduta mitterahalist abi ning olukord on seetõttu ebaühtlane. Laste sotsiaalse kaitse arendamisel on samuti oluline määratleda nn „põhipakett“, mis muutub kättesaadavaks kõikidele lastele nende vajaduste rahuldamiseks.

2.2.9. Poliitika riskilaste hoolduse ja kaitse edendamiseks, sealhulgas integreeritud varajase sekkumise algatused või poliitika erivajadustega laste abistamiseks või diskrimineerimisvastased poliitika

Uuring alaealiste komisjoni sattunud laste kohta ⁽¹⁶⁶⁾ näitas, et üheksast mõjutusvahendist kasutatakse peamiselt järgmisi: hoiatus; üldkasulik töö (kuid selle leidmise ja korraldamisega on tõsisemid probleeme); ning lapse saatmine spetsialisti juurde (kuid ei ole piisavalt spetsialiste ja probleeme on tagasisidega). Samuti selgus, et suurimat puudust tuntakse koolikorralduslikest mõjutusvahenditest, mille valikuvõimalused on äärmiselt piiratud ja jäigad. Vajatakse rohkem õpilaskodusid või internaatkoole, ka käitumishäirete ja vaimsete häirete või puuetega lastele, samuti kutsehariduse laiendamist noorematele, madalama haridustasemega lastele (praegu on see kättesaadav alates 17. eluaastast ning alates kaheksandast või üheksandast klassist). Uuringu tulemusena tõdeti, et edukas kuritegevuse ennetus peaks algama perede toetamisest ja kooliedukuse kogemuse tekitamisest, samuti on oluline probleeme märgata ja professionaalselt

¹⁶⁶ Rannala, I.-E., Tiko, A. ja Rohtla, A., Käitumisraskustega noored ja neile määratud mõjutusvahendite kohaldamine alaealiste komisjonides, 2006.

sekkuda piisavalt varakult, mis omakorda seab eelduseks vastutustundlikud poliitilised valikud ja väärtuste ülevaatamise, mis valikukriteeriumidele aluseks on. Edukas kuritegevuse ennetamine noorte hulgas eeldab investeeringuid järgmiste ülesannete rakendamisse: me ei saa toetuda vabatahtlike tööle, vaid peame looma vajalikud teenused ja koolitama eksperte nimetatud teenuste osutamiseks.

Lisa 2: Tabelid

Tabel 1 Suhtelise vaesuse määr vanuse ja soo kohta aastal 2004, %

Sugu	Kokku	Vanuserühmad				
		0–17	0–4	5–9	10–14	15–17
Kokku	18,3	21,4	23,8	21,9	17,8	22,7
Naissoost	19,1	20,2	23,0	20,0	17,2	20,2
Meessoost	17,4	22,6	24,5	23,6	18,3	25,0

Allikas: Eesti Statistika, 2007.

<http://pub.stat.ee>

Tabel 2 Suhtelise vaesuse määr leibkonna tüübi järgi aastal 2004, %

	Kokku	Vanuserühmad				
		0–17	0–4	5–9	10–14	15–17
Ülalpeetavaid lapsi kokku	19,0					
Ülalpeetavaid lapsi kokku	17,7	21,5	24,0	22,8	18,0	22,3
Üksikvanem, vähemalt 1 ülalpeetav laps	40,3	44,6	(70,3)	(41,4)	(39,5)	39,1
2 täiskasvanut, 1 ülalpeetav laps	13,0	13,0	(16,3)
2 täiskasvanut, 2 ülalpeetavat last	12,4	13,6	(20,9)	(14,0)	(8,3)	(14,8)
2 täiskasvanut, 3+ ülalpeetavat last	25,0	25,6	(24,6)	(27,6)	23,1	(28,8)
Teised ülalpeetavate lastega leibkonnad	13,0	16,0	(12,6)	(13,0)	(18,2)	18,6

Allikas: Eesti Statistika, 2007.

<http://pub.stat.ee>

() ebausaldusväärsed andmed (põhinevad 20–49 inimesel valimist); ... äärmiselt ebausaldusväärsed andmed (põhinevad alla 20 inimesel valimist).

Tabel 3 Suhtelise vaesuse määr vanuse ja piirkonna järgi aastal 2004, %

	Kokku	0-17 aastat
Kokku	18,3	21,8
Tallinn	10,9	(11,1)
Harju	11,2	...
Hiiu	22,4	(22,6)
Ida-Viru	25,2	31,8
Järva	26,1	(37,2)
Jõgeva	36,0	49,2
Lääne	22,9	(31,3)
Lääne-Viru	23,1	(29,9)
Pärnu	18,7	(21,4)
Põlva	26,9	(28,0)
Rapla	23,2	(27,9)
Saare	20,6	(21,6)
Tartu	17,3	(15,8)
Valga	26,5	(29,0)
Viljandi	23,9	28,6
Võru	24,2	(22,5)

Allikas: Eesti Statistika, 2007.

<http://pub.stat.ee>

() ebausaldusväärsed andmed (põhinevad 20–49 inimesel valimist); ... äärmiselt ebausaldusväärsed andmed (põhinevad alla 20 inimesel valimist).

Tabel 4 Suhtelise vaesuse määr vaesuspiiri ja vanuse järgi aastal 2004, %

Vanus	Vaesuspiir, % mediaanist		
	40 %	50 %	70 %
Kokku	7,1	11,3	26,2
0-17	9,2	14,5	27,3
0-4	11,3	16,9	28,6
5-9	10,8	17,5	28,7
10-14	6,2	10,7	22,2
15-17	8,1	13,1	29,6

Allikas: Eesti Statistika, 2007.

<http://pub.stat.ee>

() ebausaldusväärsed andmed (põhinevad 20–49 inimesel valimist); ... äärmiselt ebausaldusväärsed andmed (põhinevad alla 20 inimesel valimist).

Tabel 5 Suhtelise vaesuse määr vaesuspiiri ja leibkonna tüübi järgi aastal 2004, %

	Leibkonna tüüp					
	Ülalpeetavaid lapsi kokku	Üksikvanem, vähemalt 1 laps	2 täiskasvanut 1 ülalpeetav	2 täiskasvanut, 2 ülalpeetavat	2 täiskasvanut, 3+ last	Muud koos lastega
40 % mediaanist						
Ülalpeetavaid lapsi kokku	7,3	19,1	5,2	6,4	10,9	3,2
0-17	9,4	21,1	...	(7,1)	13,6	...
0-4	(16,5)
5-9	(10,0)
10-14	(5,7)
15-17	8,5	(15,4)
50 % mediaanist						
Ülalpeetavaid lapsi kokku	11,7	28,2	8,6	8,8	19,0	7,2
0-17	14,3	31,8	(8,6)	(8,5)	21,7	9,4
0-4	17,4	(23,5)	...
5-9	15,6	(12,0)
10-14	10,4	(20,6)	(10,6)
15-17	13,9	(23,2)	(23,5)	(9,7)
70 % mediaanist						
Ülalpeetavaid lapsi kokku	23,3	51,9	18,5	17,7	30,3	18,6
0-17	26,1	55,5	18,2	18,1	33,0	19,3
0-4	28,7	(79,0)	...	(22,7)	(33,1)	(18,7)
5-9	26,9	(43,5)	...	(20,5)	(34,4)	(18,5)
10-14	20,9	(49,0)	...	(10,0)	(28,0)	(21,0)
15-17	28,4	51,1	(19,8)	(23,2)	39,3	(21,8)

Allikas: Eesti Statistika, 2007.

<http://pub.stat.ee>

() ebausaldusväärsed andmed (põhinevad 20–49 inimesel valimist); ... äärmiselt ebausaldusväärsed andmed (põhinevad alla 20 inimesel valimist).

Tabel 6 Vaesuse süvik vanuse ja soo kohta aastal 2004, %

	Kokku	Vanuserühm				
		0–17	0–4	5–9	10–14	15–17
Kokku	24,0	30,3	43,2	32,1	26,3	26,4
Naissoost	20,8	30,1	33,7	36,2	26,3	27,9
Meessoost	28,6	28,6	26,3	31,3	27,2	24,3

Allikas: Eesti Statistika, 2007.

<http://pub.stat.ee>

Tabel 7 Vaesuse süvik leibkonna tüübi järgi aastal 2004, %

	Ülalpeetavaid lapsi ei ole	Ülalpeetavad lapsed	Üksikvanem vähemalt 1 laps	2 täiskasvanut 1 ülalpeetav	2 täiskasvanut, 2 ülalpeetavat	2 täiskasvanut, 3+ last	Muud koos lastega
Kokku	19,2	28,0	33,6	28,6	30,0	32,1	18,8
0-17	...	30,1	30,1	29,9	33,6	32,1	20,1

Allikas: Eesti Statistika, 2007.

<http://pub.stat.ee>

Tabel 8 Suhtelise vaesuse määr vanuse ja rahvuse järgi aastal 2004, %

Sugu	Kokku		Vanuserühmad									
			0–17		0–4		5–9		10–14		15–17	
	Eestl.	Mitte-eestl.	Eestl.	Mitte-eestl.	Eestl.	Mitte-eestl.	Eestl.	Mitte-eestl.	Eestl.	Mitte-eestl.	Eestl.	Mitte-eestl.
Kokku	17,5	20,1	20,4	25,9	22,7	(29,6)	20,0	(28,8)	17,3	(19,1)	21,9	25,2
Meessoost	16,6	19,1	20,0	31,1	20,9	...	21,1	...	16,3	...	23,1	(28,7)
Naissoost	18,3	20,9	20,3	(20,3)	23,4	...	19,3	...	18,5	...	20,1	(21,4)

Allikas: Eesti Statistika, 2007.

<http://pub.stat.ee>

() ebausaldusväärset andmed (põhinevad 20–49 inimesel valimist); ... äärmiselt ebausaldusväärset andmed (põhinevad alla 20 inimesel valimist).

Lisa 3: Bibliograafia

Pornograafilise sisuga ja vägivalda või julmust propageerivate toeste leviku reguleerimise seadus, 1997.

<http://www.legaltext.ee/text/et/X2008K1.htm>

Allaste, A.-A., Muutused Eesti koolinoorte uimastitarbimises (ESPAD 1995, 1999, 2003), 2004.

http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=20719/Muutused_Eesti_koolinoorte_uimas_titarbimises%5B1%5D.pdf

Soo, K. (toim.), Erikoolides ja laste hoolekandeesutustes elavate noorte hoiakud ja kogemused seoses seksuaalse, vaimse ja füüsilise vägivaldaga, Tartu, 2005.

<http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=20740/ECPAT%25202003%5B1%5D.pdf>

Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus, 1993.

<https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=784125>

Kutsar, D. (toim.), Eesti lapsed, ÜRO Arengukava, 2000.

Eesti Vabariigi lastekaitse seadus, 1992.

<http://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=741888>

Lastekaitse kontseptsioon, Sotsiaalministeerium, 2005.

[http://www.sm.ee/est/HtmlPages/LASTEKAITSEKONTSEPTSIOONI%20l%20plik/\\$file/LASTEKAITSE%20KONTSEPTSIOON%20l%20plik.pdf](http://www.sm.ee/est/HtmlPages/LASTEKAITSEKONTSEPTSIOONI%20l%20plik/$file/LASTEKAITSE%20KONTSEPTSIOON%20l%20plik.pdf)

Elatisabi seadus, 2007.

<http://www.just.ee/28211>

Denissov, G. ja Karelson, K., Laste ja noorte tervisekäitumine, rmts: Naised ja mehed. Eesti Statistika, 2006.

Inimkaubanduse vastu võitlemise arengukava 2006–2009, Justiitsministeerium, 2006.

<http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=28017/T%E4iendatud+inimkaubanduse+arengukava.pdf>

Alaealiste kuritegevuse vähendamise arengukava aastateks 2007–2009, 2006.

<http://www.kuriteoennetus.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=26774/Alaealiste+kuritegevuse+v%E4hendamise+arengukava+aastateks+2007-2009.pdf>

Sotsiaalministeeriumi arengukava 2007–2010, Sotsiaalministeerium, 2006.

<http://www.sm.ee>

Eesti riiklik HIV ja AIDSi strateegia aastateks 2006–2015. Sotsiaalministeerium, 2005.

[http://www.sm.ee/est/HtmlPages/HIVjaAIDSistrateegia_01_12_2005/\\$file/HIV%20ja%20AIDSi%20strateegia%2001.12.2005..doc](http://www.sm.ee/est/HtmlPages/HIVjaAIDSistrateegia_01_12_2005/$file/HIV%20ja%20AIDSi%20strateegia%2001.12.2005..doc)

Eesti noorsootöö strateegia aastateks 2006–2013, Haridus- ja Teadusministeerium, Tartu, 2006.

Soo, K. ja Kutsar, D. (toim), Seksuaalse väärkohtlemise kogemused ja hoiakud Eesti noorte hulgas, Tartu, 2004.

http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=20777/seksuaalse+vaarkohtlemise+kogemused+E+noorte+hulgas_2004.pdf

Perekonnaseadus, 1994.

<https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=1011053>

Üldharidussüsteemi arengukava aastateks 2007–13, Haridus- ja teadusministeerium, 2006.

http://www.hm.ee/index.php?popup=download&id=5676#_Toc153693638

Tervise edendamise tegevuskava aastateks 2007–2009.

http://veeb.haigekassa.ee/files/est_raviasutusele_tervisedendus_tervis2007/Tervise%20edendamise%20tegevuskava%20aastateks%202007-2009.doc

Huviharidusstandard, Haridus- ja Teadusministri määrus nr 24, 21. märts 2007.

Huvikooli seadus, 2006.

<https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=12776187>

Eluasemepoliitika strateegia aastateks 2007–13, Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium, 2006.

Alaealise mõjutusvahendite seadus, 1998.

<https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=553173>

Kasemets, L. ja Rahnu, L., Avatud noortekeskuste olukorra kaardistamise uuring, Mitte-eestlaste Integratsiooni Sihtasutus, MindPark, 2005.

http://www.meis.ee/pictures/ANK_aruanne_MindPark_1710.pdf

Kutsar, D., Harro, M., Tiit, E.-M. ja Matrov, D., „Laste heaolu Eestis erinevatest perspektiividest“, rmts: *Laste heaolu vananevas Euroopas*, COST A19: Eesti. Jensen, A.-M., Ben-Arieh, A., Conti, C., Kutsar, D., Phadraig, M. N. G., Warming Nielsen, H. (toim.), Norra Lasteuuringute Keskus, Norra Teadus- ja Tehnikaülikool, 2004.

<http://www.svt.ntnu.no/noseb/costa19/nytt/welfare/Vol%20I/estonia.pdf>

Kutsar, D., Trumm, A. ja Kasearu, K., Uuring ebavõrdsuse põlvkondadevahelise ülekandumise ja poliitikalahenduste kohta Eestis, Warzywoda-Kruszynska, W. (toim.), *European Studies on Inequalities and Social Cohesion* (Euroopa uuringud ebavõrdsuse ja sotsiaalse ühtekuuluvuse kohta), 2/2005, 5–42, Lodzi Ülikooli Kirjastus, Lodz. 2005. 2005.

<http://www.profit.uni.lodz.pl/publikacje/pliki/European%20Studies%202.pdf>

Lõhmus, L. ja Trummal, A., HIV/AIDS-i temaatikaga seotud teadmised, hoiakud ja käitumine Eesti noorte hulgas, Tervise Arengu Instituut, 2005.

http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=20731/2005_raport_30.11.2005%5B1%5D.pdf

Markina, A. ja Šahverdov-Žarkovski, B., Eesti alaealiste hälbiv käitumine, Tartu Ülikooli Õigusinstituut, 2006.

<http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=28387/Eesti+alaealiste+h%20E4lbiv+k%20E4itumine.pdf>

Mürk, R., Alternatiivsete väikelastehoiu võimaluste kaardistamine Eestis, MTÜ Perekasvatuse Instituut, 2006.

http://www.rahvastikuminister.ee/upload/dokumendid/R_myrk.doc

Sotsiaalse kaitse ja kaasatuse riiklik aruanne 2006–2008 ELi avatud koordineerimise raames, Sotsiaalministeerium, 2006.

<http://www2.sm.ee/kaasatus/failid%2FNational%20Report%20on%20Strategies%20for%20Social%20Protection%20and%20So%85.pdf>

Narkomaania ennetamise riiklik strateegia aastani 2012, Sotsiaalministeerium, 2004.

<http://www.sm.ee/est/pages/index.html>

Uus eelnõu keelab pedofiilidel lastega töötamise, 2007.

<http://www.just.ee/28204>

Erivajadustega laste õppimisvõimalused, Riigikontrolli kontrolliaruanne, Tallinn, 2006.

Vanemahüvitise seadus, 2003.

<http://www.legaltext.ee/et/andmebaas/ava.asp?m=022>.

Koolieelse lasteasutuse seadus, 1999.

<http://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=754369>

Valitsusliidu programm aastateks 2007–2011, 2007.

<http://www.valitsus.ee/index.php?op=print&id=6561>

Rannala, I.-E., Tiko, A. ja Rohtla, A., Käitumisraskustega noored ja neile määratud mõjutusvahendite kohaldamine alaealiste komisjonides, Justiitsministeerium, 2006.

http://digar.nlib.ee/otsing/Data3?objekt=nlib-digar:1672&dstream=VAATAMINE_3_1&asof=2007-02-09T09:28:44.683Z&filename=nlib-digar_1672_1.pdf&qtime=1176292470018

Eesti Vabariigi lastekaitse seadus, 1992.

<http://www.legaltext.ee/et/andmebaas/ava.asp?m=022>

Sotsiaalhoolekande seadus, 1995.

<http://wlex.lc.ee/list/SHS.htm#p12.3>

Riiklike peretoetuste seadus, 2001.

<http://www.legaltext.ee/et/andmebaas/ava.asp?m=022>

Õppetoetuste ja õppelaenu seadus, 2003.

<http://www.legaltext.ee/et/andmebaas/ava.asp?m=022>

ÜRO lapse õiguste konventsiooni täiendav raport. Eest valitsusväliste organisatsioonide täiendused, kommentaarid ja ettepanekud, 2002.

http://www.lastekaitseliit.ee/fail/pysivad/lapse_õiguste_konventsiooni_täiendav_raport_inglise_keeles.doc

Taimalu, M., Kraav, I. ja Lahikainen, A.-R., Laste turvalisuse muutused üleminekuühiskonnas. Eesti juhtum“, rmts: *Mis uudist? Põhjamaade-Balti perspektiivid lapsepõlve ja pere kohta*, Forsberg, H. ja Lahikainen, A.-R. (toim.), *Childhood and Family Research Unit Net Series 1*, Tampere Ülikooli Kirjastus, 2004.

<http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=22361>

Lapse õiguste tagamise strateegia 2004–2008, Sotsiaalministeerium, 2003.

[http://www.sm.ee/est/HtmlPages/LÖTStrateegia/\\$file/LÖTStrateegia.doc](http://www.sm.ee/est/HtmlPages/LÖTStrateegia/$file/LÖTStrateegia.doc)

Tiit, E.-M., Elatusmiinimumi ja vaesuspiiride hindamise meetodika ning sotsiaalsete indikaatorite leidmisel kasutatavate tarbimiskaalude kaasajastamine, Sotsiaalministeerium, Ltd Resta, 2005.

<http://www.sm.ee>

Tiit, E.-M., *Vaesus ja selle mõõtmine. Vaesuse suundumused Eestis. Poliitikaanalüüs*. Kährrik, A., Mäe, Ü., Pedastsaar K. (toim.), Sotsiaalministeeriumi toimetised, nr 8, 2006.

Vörk, A. ja Paulus, A., *Peredele suunatud rahaliste toetuste mõju vaesuse leevendamisele Eestis: analüüs mikrosimulatsioonimeetodi abil*. Uurimisraport, Poliitikauuringute Keskus PRAXIS, Sotsiaalministeerium, Tallinn, 2007.

Noorsootöö seadus, 1999.

<http://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=741158>